

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

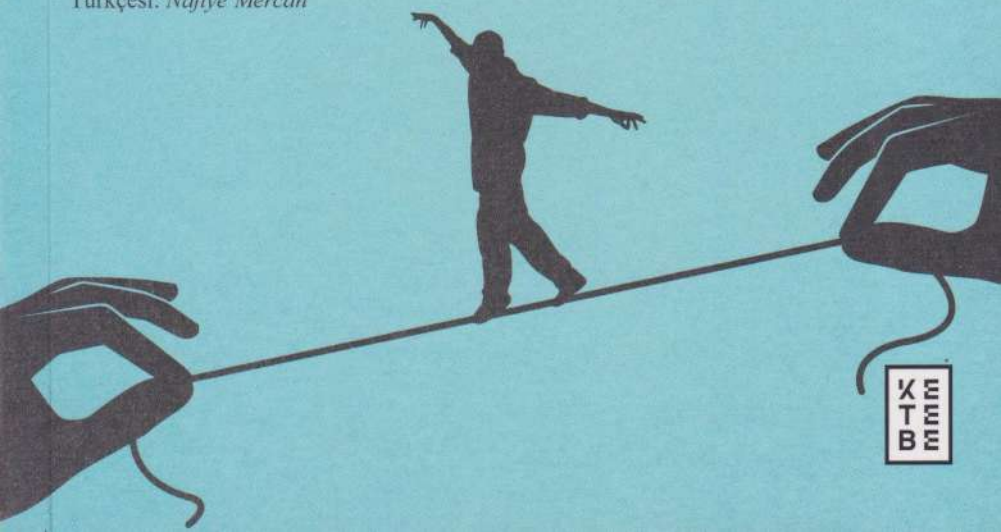
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

P E T E R G I B S O N

A N T İ K Y U N A N ' D A N
P O S T - M O D E R N İ S T
D Ö N E M E K A D A R

FELSEFENİN KISA TARİHİ

Türkçesi: Nafiye Mercan

KE
TE
BE

ISBN: 978-625-7587-63-1

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 574

Kültür

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Yayına Hazırlayan

Hümeysra Okuyan

Düzeltili

Mustafa Aplay

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Kasım 2021
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 49619

Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.
No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /
İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Özgün adı *A Short History of Philosophy: From Ancient Greece to Post-Modernist Era* olan bu kitabın Türkiye hakkı Arcturus Publishing Limited aracılığıyla Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Antik Yunan'dan
Post-Modernist Döneme Kadar
Felsefenin Kısa Tarihi

P E T E R G I B S O N

T Ü R K Ç E S İ
N A F İ Y E M E R C A N

KETEBE

Peter Gibson

Lisansını İngiliz edebiyatı sahasında yaptı. Halihazırda Londra Üniversitesi ve Birkbeck College de dahil olmak üzere çeşitli üniversitelerde yaptığı felsefe alanında üç doktora derecesi vardır. Yüzyıllar boyunca felsefi fikirleri kataloglayan philosophyideas.com web sitesinin kurucusudur ve daha geniş bir felsefe bilgisinin dünyayı iyileştireceğine kuvvetle inanmaktadır.

Nafiye Mercan

1999 yılında Kıbrıs'ın Güzelyurt ilçesinde dünyaya geldi. 2021 yılında İstanbul Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Uzmanlık alanı hukuk olup, psikoloji, sosyoloji ve özel eğitim alanlarında çeviri yapmaktadır. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde eğitimini hâlen sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
Tarihsel Bir Bakış	13
1. Bölüm Doğa Felsefesi (MÖ 585-399).....	17
2. Bölüm Felsefi Sistemler (MÖ 399-322).....	35
3. Bölüm Felsefe Okulları (MÖ 370-200).....	51
4. Bölüm Hıristiyanlık İçin Felsefe (380-1347).....	69
5. Bölüm Bilim İçin Felsefe (1347-1650).....	87
6. Bölüm Deneyime Dayalı Felsefe (1640-1720).....	105
7. Bölüm Akla Dayalı Felsefe (1640-1720).....	123
8. Bölüm Felsefenin Sınırları (1739-95).....	139
9. Bölüm Siyaset ve İdealizm (1750-1861).....	155
10. Bölüm Mavericks (1819-1910).....	175
11. Bölüm Analiz (1879- 1951).....	191
12. Bölüm Kıta Avrupası Felsefesi (1900-84).....	207
13. Bölüm 1960 Yılından Günümüze Felsefe.....	225
Batı Felsefesinin Zaman Çizelgesi	241
Dizin	249

GİRİŞ

Bu kitap, büyük Avrupalı düşünürlerin son iki buçuk bin yılda ortaya atmış olduğu felsefi fikirleri ele almaktadır. Bu nedenle, zaman zaman büyük tarihi olaylara karışan veya toplumda iz bırakmaya çalışan, ancak çoğunlukla sessiz bilginler olan ünlü filozofların hayatlarının tartışılmasından ziyade bir felsefe tarihi niteliğindedir. Fakat modern zamanlarda bir düşünürün, içinde yaşadığı kültür iyi bilinmeden anlaşılamayacağı iddia edilir ve fikirlerin tarihi, bu görüşü destekleyecek bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu disiplin siyasi güç, teknoloji, ekonomi, dini uygulamalar, coğrafya ve sosyal önyargılara dair bilmemiz gereken etkili fikirlerin gelişimini anlamak için ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın varsayımı, düşünürlerin her ne kadar nesnel bir yaklaşımla rasyonel olmaya çalışırlarsa çalışsınlar belirli bir kültürün etkisi altında kaldıklarını ortaya koymaktır. Düşünürler, her insan kültüründe ortaya çıkan temalarla ilgili felsefi düşünceler üretmektedir ve bu düşüncelerin kimden çıktığı önemli değildir.

Bu kitap, alanlarında Avrupa'nın en önemli düşünürleri olarak kabul edilen kişilerin temel düşüncelerini içermektedir. Ancak hangi düşünürlerin önemli olduğuna nasıl karar

veririz? Ün dediğimiz şeyin gelip geçici olduğu apaçık ortadadır, bu durum genellikle filozofun ölümünden sonraki ilk iki yüz yıllık dönemde gerçekleşir. Bu nedenle eski Avrupalıların itibarı oldukça yerindedir. Bir filozofun itibarı, genellikle kendi döneminde büyük bir saygıya ulaşmış kendinden sonra gelen düşünürler tarafından değerlendirilir. Şüpheciler, “istenmeyenleri” dışlamayı amaçlayan bir komplo olduğundan şüphelenebilirler, ancak felsefe tarihinin alışılmışın dışında anlatımları, çoğu zaman ilginç olsa da genellikle pek desteklenmez.

Günümüzde en belirgin sorun kadının felsefe tarihindeki yeridir. Modern bilginler, aslında kadınların felsefeye önceden tahmin edildiğinden çok daha fazla katkıda bulunduklarını ortaya koymuşlardır. Özellikle eğitim seviyesinin yüksek olduğu aristokrat mahkemelerde ve entelektüellerin bir araya gelip tartışmalarda bulundukları Paris gibi büyük şehirlerin salonlarında, felsefi tartışmalara büyük ölçüde katıldılar. Ancak, felsefedeki en önemli etkilerin konuşmalardan çok kitaplara dayandığı bir gerçektir. Sokrates’in öğretileri sadece konuşmalarından oluşmaktaydı, ünü ise Platon’un onun söylediklerini kaydettiği yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Kadınlar felsefenin ön saflarına ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren üniversite eğitimine girdiklerinde ve giderek daha fazla kitap yayımlayabildiklerinde geldiler. Hâlâ toplumsal cinsiyet önyargıları olmakla birlikte, çoğu modern filozof, fikirleri düşünürün cinsiyetine göre değil, erdemlilikleri bakımından yargılamaktadır.

Eğer fikirler felsefenin esaslarını oluşturuyorsa bu durumda konunun tarihinin önemi nedir? Doğal bilimler ve matematik, konularının tarihini, bir yan sorun olarak ele alarak esasen önceki kahramanlarını övmeyi amaçlar. İyi bir fizikçi, kimyager veya matematikçi, isterlerse konularının tarihini görmezden gelebilir, ancak herhangi bir filozof üzerindeki en önemli etki, bu fikirler ister kabul edilsin ister reddedilsin,

hemen önceki neslin öncü düşünürlerinin fikirleridir. Şüphesiz geniş bir kültürel tarih felsefi fikirlere ışık tutmakta, ancak en büyük aydınlanma bir felsefi görüşün diğerine nasıl yol açtığını görmekten geliyor. Doğrudan etkiler hakkında biraz bilgi sahibi olmadan, herhangi bir büyük felsefi kitabı anlamak zordur. Kararlı bir okuyucu, karmaşık bir metnin ayrıntılarını çözebilir ve düşünce zincirini bir araya getirebilir, ancak yalnızca tarih okura genel bir bakış sağlayabilir. Bu kitap neden yazıldı? Bunlardan bahsetmeden hangi görüşleri çürütmeyi hedeflemekte? Hangi meşhur görüşleri güçlendirmeye çalışıyor? Yazılış esnasında, hangi görüşler o kadar iyi yapılandırılmıştı ki bunlara itiraz eden kimse olmadı? Bu kitap ne kadar devrimci? Bu nedenle felsefe tarihi, konusunun önemli bir parçası olarak kabul edilir.

Felsefe tarihinin incelenmesinin nedenlerinden biri, konunun ilerleme kaydedip kaydetmediğine dair tartışmalı bir soruyu ele almaktır. Konularının şüphesiz kayda değer bir ilerleme kaydettiği, bilim adamları tarafından sunulan, iyi bilinen bir eleştiridir, ancak filozoflar hâlâ iki bin yıl önce tartışılan sorunların aynısını tartışıyor gibi duruyorlar. Bilim adamlarının aksine, filozoflar nadiren herhangi bir şey üzerinde fikir birliğine varırlar, çünkü önerilen her görüş hemen kesin itirazlarla karşılaşır ve çoğu görüş asla tam olarak doğrulanmaz veya reddedilmez.

Felsefenin ilerleme kaydedip kaydetmeyeceği, neyi başarmayı amaçladığına bağlıdır. Örneğin Solipsizm olarak bilinen teoriyi ele alacak olursak, bu görüşe göre iyi bilinen bir düşünce silsilesi, dünya bilgimizin kişiye özel olan deneyimlerimize dayandığı gerçeğiyle başlar. Eğer sadece kendi deneyimlerimizi bilirsek, bu deneyimlerin dış gerçekliği yansıtıp yansıtmadıklarından asla emin olamayız. Belki de sadece deneyimler vardır. Belki bir bireyin kişisel deneyimleri dışında başka insanlar da yoktur. Bu nedenle, kişinin kendi zihinsel dünyası dışında hiçbir şeyin var olmaması mümkün görünüyor.

Kişinin Tanrı kavramı, dili veya deneyimlerinin ya da beklenmedik ve istenmeyen olayların tutarlılığı gibi olguların ötesinde bir şeyin olmaması imkânsız görünen kendi kişisel dünyalarına ait özellikleri ele alarak solipsizmi çürütmeye yönelik birtakım girişimler olmuş, ancak bunların hiçbirini ispatlayacak nitelikte olmamıştır. Bir olasılık olarak solipsizmle baş başa kalmış durumdayız. Uzak bir olasılık olarak bile bunu reddedemeyiz, çünkü uzaklığının nasıl değerlendirileceği belirsizdir.

Ancak sorular çıkmazı olduğu ve tüm deneyimlerin bir yanılsama olduğunu ve böylelikle yaşamın anlamsız olduğunu ima ettiği için kimse bu teoriye inanmamaktadır. Fakat eğer bu bir çıkmazsa ve kimse sonucuna inanmıyorsa bununla uğraşmanın anlamı nedir? Solipsizme yol açan kaçınılmaz bir düşünce silsilesi vardır. Dolayısıyla bundan kaçınmanın tek yolu ilk soruyu sormayı reddetmektir. Birisi size zihninizin dışında bir dünya olduğunu nasıl bildiğinizi sorarsa, uzaklaşın veya konuyu değiştirin! Ancak istenmeyen sonuçlara yol açabilecek soruları sormayı reddedersek, bu insan düşünsel faaliyetinin sonunu getirmek gibi olur. Platon, “Tartışmanın rüzgarını nereye götürürse götürsün takip etmeliyiz” der. İşte felsefenin ruhu budur. Eğer argümanlar çıkmazlara veya umutsuz bilmecelere yol açıyorsa veya kısır bir döngü içine giriyorsa ya da eşit derecede mantıksız ama çelişkili iki sonuca varıyorsa o zaman düşünmemenin tek alternatif olduğu göz önüne alınarak, düşünürler bununla yaşamalıdır.

Solipsizm, entelektüel haritamızdaki tanıdık ve kalıcı bir dönüm noktasıdır. Ortaya çıkışı (en açık şekilde, insanlar Descartes’ın ünlü “düşünüyorum, öyleyse varım” sözü üzerine düşündüklerinde ortaya çıkmıştır) felsefenin bir başarısıydı. Felsefenin tarihi, rasyonel düşünce zincirlerinin nasıl takip edildiğinin, yavaş yavaş insan durumuyla ilgili büyük bir olası muhakeme haritasını ortaya çıkaran hikâyesidir. Bu haritalama süreci birkaç basit soru ve onları cevaplandırmayı amaç-

layan teorilerle başladı. Harita artık, ayrıntıların belirsiz veya tamamen belirsiz olduğu alanları barındıran devasa, karmaşık bir yol ve yer işareti ağıdır.

Öyleyse, Batı felsefesini terk edip yeniden başlasaydık aynı harita ortaya çıkar mıydı? Böyle düşünmek saflık olur; çünkü sorgulama kısmen önyargılar, paylaşılan sanrılar, belirli dillerin etkileri, teknoloji ve düşünce tarzları gibi faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Ancak konu -insan varoluşunun sorunları- aynı kalır ve insanların mantığı, çok uzakta ve çok eskiden yazılmış kitaplarda çok az farklılık gösterir. Yeni haritanın eskisiyle çok benzerlik göstermemesi şaşırtıcı olurdu ve hiç kimse solipsizm sorununu fark etmemiş olsaydı bu kesinlikle hayal kırıklığı yaratırdı.

Büyük düşünürlerin fikirlerine ilişkin aşağıdaki açıklamaların temel amacı, onları öncüllerinin yanına yerleştirmek, bir düşünce planının diğerini nasıl doğurduğunu göstermektir. Bununla birlikte, başlamadan önce iki yıllık ortak çabanın tamamına dair kısa bir genel bakışa sahip olmak faydalı olacaktır. Görülmesi gereken daha geniş yaklaşım ve az rastlanılan büyük düşünce değişimleri bulunmaktadır.

TARİHSEL BİR BAKIŞ

MÖ 580-400 Felsefe, ilk düşünürlerin doğanın arkasında yatan en basit ilkeleri araştırmasıyla başladı. Yaklaşımları devrimci nitelikteydi çünkü insan dinine veya mitolojisine değil, doğanın bir parçasına ait cevaplar bulmak istediler. Yaptıkları çalışmalar günümüzde gözlem üzerine kuruluydu ve teorik bilim olarak tanımlanacaktı, ancak felsefeye yol açan şey yöntemleriydi. Teorileri sadece hayal ürünü olmayıp, aynı zamanda her inancın gerekçeleri tarafından da desteklendi ve bu gerekçelerle ilgili anlaşmazlıklar ve eleştiriler reddedilmekten ziyade memnuniyetle karşılandı. Önerileri, itirazları ve karşı itirazları takip eden, genellikle ilkeleri kesin örneklerle gösteren diyalektik tartışma yöntemi ortaya çıktı. Sokrates, tartışmaların hedefini başarılı bir şekilde tanımladı ve konuyu ahlaki da içerecek şekilde genişletti.

MÖ 400-100 İlk yazıların çoğu kaybolmuş, bu nedenle felsefe, Platon ve onun ardından gelen Aristoteles (MÖ 384-322)'in geriye kalan eserleriyle (MÖ 427-347) önemli bir konu haline gelmiştir. Platon felsefeye siyaset, dil ve zihni de dahil edecek şekilde konuyu daha da genişletirken, Aristoteles mantığı da dahil etmişti. Her ikisi de uzun ve sistematik eserler yazdı ve

fikirlerini aktarmak için okullar kurdu. Bir sonraki yüzyılda Atina'da, özellikle Epikür ve stoacıların okulları ortaya çıktı. Şüpheciliği ve anarşik yaşam tarzlarını öğreten okullar da ortaya çıkmış ve felsefenin muhalifleri, ikna sanatının gerçeğin anlamsız arayışının yerini alması gerektiğini savunmuştur.

MÖ 100-MS 600 Bu güçlü rasyonel Yunan kültürü, Roma İmparatorluğu'nun yükselişiyle yavaş yavaş sınırlandırıldı, ancak birçok eğitimli Romalı, Epikürcüleri ya da stoacıları takip etti. Bu dönemde, Olimpos Dağı'ndaki 12 tanrıya olan inancın yerini yavaş yavaş sadece tek bir yüce Tanrı olduğu inancı aldı ve bu tek tanrılı görüş, açık felsefi tartışmalara daha az toleranslı hale geldi. Çünkü çoğu soru, insan aklından çok Tanrı'nın iradesinin bilgisiyle çözüldü. Hristiyanlık, imparatorlukları etkisi altına aldıktan sonra felsefe gelişim gösteremedi ve bin yıl sonra okullar kapatıldı.

1090-1350 Felsefesiz geçen birkaç yüzyıl aradan sonra, kitap okumaya olan (özellikle Aristoteles'in kitaplarına) ilgi yeniden canlandığında, felsefeyi kurtaran Hippolu Augustinus'un yazıları olmuştu. Çünkü düşünceli Hristiyanların pagan filozoflar tarafından ortaya atılan soruları ele alması gerektiği konusunda ısrar etmişti. Böylece felsefe tarihinin yeni üniversitelerin dikkatli analizler ve kamusal tartışmalarla dolu olduğu en canlı iki yüzyılı yaşandı. Tüm düşünürler, Hristiyanlığın temel doktrinleri üzerinde hemfikirdi. Ancak bazı görüşler (Aquinas gibi) kahraman olarak ortaya çıkarken ve diğerleri (Ockhamlı William gibi) zulümle karşı karşıya kaldıklarında, büyük ölçüde farklılık göstermişti.

1400-1650 Coşkulu tartışma dalgaları bir kez daha bastırılmış ve iki yüzyıl, daha az felsefi faaliyetle geçmiştir. Bütün bunlar Rönesans döneminde değişmiş ve felsefe o dönemin sonuna doğru ortaya çıkmıştır. Bu, yeni bilimlerin gelişimiyle aynı zamana denk geldi ve bu durumda birçok bilim insanının de-neylere devam etmek istediği bir zamanda bilimin metafiziğin

desteğine ihtiyacı olduğunda ısrar eden René Descartes'ın başarısıydı. Aynı zamanda Hugo Grotius, ahlaki düşünceyi eski erdemlerden uzaklaştırıp doğru eylemleri gerçekleştirmek adına yasal kurallara doğru itti.

1650-1800 Felsefe, basılı kitapların yaygınlaşıp üniversitelerin giderek daha fazla önem kazandığı, Aydınlanma olarak adlandırdığımız dönemde oldukça aktifti. Her düşünür, bilimin artan başarısına tepki verdi. Yaklaşımları rasyonalist ya da ampirist olarak adlandırılabilir. Spinoza ve Leibniz, o zamanın tipik bir örneği olan akla büyük bir güven gösterirken; Locke, Berkeley ve Hume daha temkinli deneyci yaklaşımı benimsedi (deneyime dayanır). Dönemin sonunda, Immanuel Kant tartışmayı keskin bir şekilde tersine çevirdi ve dünya bilgimizden ziyade zihnimizin nasıl çalıştığına odaklandı.

1800-1830 Fransa'daki devrimci siyasetin ortaya çıkışı ve edebiyattaki romantizm, Aydınlanmayı aniden sona erdirdi. Almanya'da Kant'tan ilham alan filozoflar, zihinsel yaşamımızın bizim gerçekliğimiz olduğunu savunan idealizme yönlendiler ve Hegel, dönemin önde gelen düşünürü oldu. Bu da Karl Marx'ı etkili bir siyaset teorisi üretmeye teşvik etti. Kadın hakları bir sorun haline geldi ve ahlaki kuralların görev ya da zevke teşvik ettiği savunuldu.

1830-1890 Romantik coşku azaldıkça, çok sayıda bağımsız düşünür isyankâr görüşler ortaya koydu. Hem Schopenhauer hem de Kierkegaard, Hegel'in derslerinden hoşlanmadı ve Kierkegaard, Varoluşçuluk olarak büyüyen bireyselci görüşe öncülük etti. Nietzsche geleneksel inançlara ve Hristiyan inançlarına saldırdı ve değerlerin yeniden değerlendirilmesini araştırdı. Öte yandan Peirce, uygulanabilirliği düşüncenin amacı haline getirdi ve bunu bilimle temellendirdi. Böylece pragmatizmi başlattı.

1880-1939 Yeni nesil filozoflar matematikçilerden yeni mantık teknikleri öğrendiler, kesin argümanlara ve dilin anali-

zine odaklanan modern Analitik felsefe akımını başlattılar. Bu yaklaşımdaki ilk adımları Frege attı. Ardından Russell ve Wittgenstein yaklaşımı geliştirdi ve Viyanalı Mantıksal Pozitivistler bunu, metafiziği tamamen terk etmeyi amaçlayan zorlu bir ampirik ve bilimsel görüş haline getirdi. Kesin tanımlama ve mantık teknikleri daha sonra ahlak ve dini tartışmak için kullanılmış ve bu genellikle oldukça şüpheli görüşlere yol açmıştır.

1900–1945 Almanya’da Edmund Husserl, bilinçli deneyimin kesin ve tarafsız yönlerini açığa çıkarmayı amaçlayan, fenomenoloji olarak bilinen yaklaşımı başlattı. İnsan olmanın öznel gerçekleri hakkında daha net düşünmeye çalışmak adına bilimin nesnel bulguları büyük ölçüde göz ardı edildi. Henri Bergson belleğin ve zamanın iç yaşamlarımızdaki rolünü araştırdı ve Martin Heidegger bu yaklaşımı, gerçekliğimizin günlük karar verme ve dış dünya ile etkileşim süreci tarafından yaratıldığı Varoluşçuluğa doğru taşıdı. Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluğu çok daha anlaşılır hale getirdi ve seçimler aracılığıyla kendimizi yeniden yaratabileceğimiz fikri, popüler bir harekete dönüştü.

1945 Artık felsefe iki farklı yaklaşıma (Analitik ve Kıta olarak bilinen) ayrılmıştır. Mantıkçılar tarafından yönetilen Analitik okul, İngilizce konuşulan üniversitelerin çoğuna hükmederken, siyasi isteklilik ve kurtuluş arzusu olan bireyciler tarafından yönetilen Kıta okulu, özellikle 1960’larda ortaya çıkan bir dizi kitapla Fransa’da gelişmiştir. Yeni alanlar açıldı. Analitik filozoflar zihnin doğasını incelemeye odaklandılar ve böylece etik düşünceleri, örneğin tıp etiğine katılarak, daha pratik hale geldi. Metafizik yeniden canlandı; doğru ve yanlış eylemlerden ziyade karakterin niteliklerine odaklanan eski erdem teorisi birçok takipçi kazandı. Fransa’da en büyük etkiye sahip kişiler Husserl, Heidegger, Marx ve Freud’du ve felsefe ile kültürel çalışmalar arasındaki boşluk neredeyse ortadan kalkmıştı.

1. BÖLÜM

DOĞA FELSEFESİ (MÖ 585-399)

Felsefenin ilk dönemine, hakikatin alçak gönüllü öğrencileri olmaktansa bilginin yüksek rahipleri gibi görülen ünlü kişiler egemen oldu. İlk başta her düşünür, doğanın saklı gizlerine dair kendi teorisini ortaya attı. Doğru felsefe ise bu temel teorilerin birçok sonucu olduğu anlaşıldığında ve düşünürlerin eleştiriye düşmanlık yapmak yerine özgün argümanlarla yanıt vermesiyle başladı. En eski fikirler ile hayatta kalan ilk kitapların yazılması arasında yaklaşık iki yüz yıllık bir boşluk bulunmaktadır. Felsefe çok başlarda yavaş bir ilerleme kaydetse de tartışmalar daha karmaşık, yoğun ve geniş kapsamlı hale geldikçe, bu ilk dönemin sonuna doğru Yunanlılar arasında artan heyecanı görebiliriz.

DOĞAYI AÇIKLAMAK (MÖ 585-420)

Antik Yunanlılar, felsefenin kökeninin Türkiye kıyılarındaki zengin bir Yunan kolonisi olan Milet'e dayandığı ve ilk filozofun MÖ 585 civarında ortaya çıkan Thales olduğu konusunda hemfikirdi. Diğer iki Milet sakini Anaksimandros (MÖ 570)

Thales en eski filozoftu ve doğanın en basit gizli ilkelerini ortaya çıkarmaya çalıştı.

ve Anaksimenes (MÖ 550) Thales'in düşüncesini genişletti ve felsefi geleneği başlattı.

Thales, geometri ve astronomi de dahil olmak üzere birçok alanda seçkin bir düşünürdü ve daha sonra Yunanistan'ın Yedi Bilgesinden ilki olarak adlandırıldı. Aristoteles ise bize, Thales'in mıknaısların olağanüstü özelliklerinden çok etkilendiğini ve doğadaki tüm varlıklarda ruh olabileceğini düşündüğünü ve bu ruhu da hareketin oluşturduğunu söyler. En ünlü önerisi, doğanın ilk ögesinin (töz) su olduğudur. Yani doğadaki her şey, diğer her şeye yol açan temel madde olarak suya geri döner. Muhtemelen bu fikir, nemin evrensel olarak yalnızca denizlerde ve yağmurda değil; bitkiler, hayvanlar ve nehirlerin yeraltı kaynaklarında da bulunmasından ötürü ortaya çıktı. Hatta Thales bundan öteye gidip, dünyanın su tarafından taşındığını öne sürmüştür.

Bu özgün teori, anlaşmazlıkları ve karşı teorileri kışkırtıp gün yüzüne yeni sorular çıkardığı için önem taşımaktadır. Thales doğayı şaşırtıcı bulmuş, öfkeli tanrılar veya ruhlarla ilgili açıklamalarla ilgilenmemiştir. Yunan mitolojisini reddetmedi, ancak doğaya dair açıklamaları sadece insan aklıyla anlaşılabilir bir açıklama olan doğanın kendisinde aradı.

Thales'in teorisi şüphesiz felsefeden çok bilimin başlangıcıdır, ancak bunlar iki bin yıl boyunca tek bir konu oluşturdular. Filozofların ilgisi, doğanın esasen su olduğu şeklindeki bilimsel teoriyi takip etmek ve nereye götürdüğünü görmek yönündeydi. Anaksimandros Milet'in bir sonraki kuşağındandı ve Thales'i iyi tanımış olmalıydı, ancak maddenin ilk ögesi (tözü) olarak suyu reddetti (Çünkü su, kuru şeyleri açıklayamaz). Öğreticisinin teorisini reddedebileceği fikri, geleneksel inançların kabulü norm haline geldiği için çarpıcı bir gelişmedir. Felsefe için gerekli olan eleştirel tutum ortaya çıkmaya başlamıştı.

Anaksimandros, evrenin merkezinde olduğumuzu varsayarken, evrenin sonsuz olması gerektiği sonucuna vardı. Çoğu Antik Yunanlı, evreni ahlaki iyiliğin vücut bulmuş hali olarak gördüğünden dolayı Anaksimandros evreni sürekli bir yaratma ve yıkım süreci olarak düşünüyordu. En ünlü fikri, yaratılış ve yıkım sürecinin bildiğimiz bir şey (su gibi) ile değil, sonsuz ve sınırsız olan ve birçok form alabilen *apeiron* ("sınırsız") olan tek bir madde ile açıklanabilir olduğudur. Bu çarpıcı spekülasyon hâlâ birleşik bir madde açıklaması arayan modern fizikçilere hitap etmektedir.

Anaksimandros'u tanıdığı düşünülen Anaksimenes, astronomi ve doğanın temelleriyle de ilgileniyordu. Görünüşe göre Anaksimenes belirsiz *apeiron* kavramından hoşlanmamıştı. Çünkü o, gözlenebilir temel bir maddeyi arıyordu. Havanın suya dönüşüp suyun tekrar havaya buharlaşması hususunu göz önüne alarak havanın sudan daha iyi bir aday olduğuna karar verdi. Doğa sürekli değişime bağlıdır ve bu hava

dönüşümleri gerçekten gözlemlenebilen şeylerdir. Onu özellikle etkileyen şey, insanların havaya tamamen bağımlı olduğunu gösteren insan nefesi (pneuma) oldu.

Milet Okulu, Perslerin şehri fethetmesiyle kapandı. Ancak bu düşünürlerin önemli katkısı sadece fikirleri değil, Anaksimandros ve Anaksimenes'in onlar hakkında kitaplar yazmış olmalarıdır. Kitapları kopyalanıp dağıtıldığından ötürü, sonraki nesiller artık sorgulamalarına sıfırdan başlamıyordu. Belki de bu hikâyenin gerçek yıldızları düşünürler değil, kitaplarıdır.

Doğa ile ilgilenen bir sonraki büyük düşünür şaşırtıcı derecede farklıydı. Pisagor (MÖ 530) Milet'e çok uzak olmayan Samos adasından gelmiştir. Kısa sürede efsanevi bir figür haline gelmiş ve aslında hepsi ona ait olmayan birçok başarıya imza atmıştır. Kariyeriyle birlikte Pisagor Okulu'nu kurduğu ve bu okul varlığını yaklaşık dokuz yüzyıl boyunca sürdürdüğü için Pisagor'un doktrinlerine dair elimizde oldukça bilgi bulunmaktadır. Evrenin ana özelliğini, yaratma ve yok etme döngüsünden çok, güzel ahenkli bir düzen olarak kabul etti. Bu nedenle müzik, ahenkli olmasından dolayı Pisagor'da önemli bir yere sahipti ve bu da onun ilginç bir keşifte bulunmasına yol açtı. Bir teli uzatır ve onu tıngırdatırsanız, çok uyumlu aralıklar sergileyen iki çift nota üretebilirsiniz. Telin uzunluğunun tam olarak yarısında durdurulması, notanın bir oktav yukarı çıkmasıyla sonuçlanır. Duruşunuz titreşim uzunluğunu beşte iki oranında azaltırsa, not beşte bir artar. Bu, müzikal ahenk için çok önemlidir, ancak Pisagor'un ilgisi, burada yer alan tam sayılardır. Uyumun sayılarla açıklanabileceği ortaya çıkmış ve bu da doğanın kendi oranlarıyla açıklanabileceğini düşündürmüştür. Oktav için 2:1 ve beşli aralığı için 3:2 gibi mükemmel oranlar uyumu açıklayabilse, doğadaki diğer oranlar için araştırmalar yapılabilirdi.

Pek çok takipçisi olan Pisagor, Güney İtalya'nın Crotone şehrinde bir okul kurdu. Bilginler, doğanın yapısını sembolize

ediyor gibi görünen *tectracts* (sıralarda dört, üç, iki ve bir birim bulunan dört sıralı bir üçgen) gibi, çoğu sayı kalıplarına odaklanan mistik öğretiler geliştirdiler. Son derece gizli Pisagorcular tarafından geliştirilen öğretiler, doğanın tamamen sayılardan oluştuğu fikrine varan, giderek daha kapsamlı hale gelen iddialara yol açtı. Bu, daha sonra ortaya çıkan Altın Oran fikri ile gösterilebilir (burada bir çizgi daha büyük A ve daha küçük B'ye bölünür, böylece A'dan B'ye oran, tüm çizginin $(a + b)$ A'ya oranıyla aynıdır (yani, $a:b = (a+b):a$). Bu oranın tıpkı önceki oranların işitilebilir bir uyum sergilediği gibi (kabaca 1.61: 1) görsel bir uyum sergilediği hissedildi.

Pisagor'un doğanın matematiksel olduğu yönündeki fikri, başlangıçta filozofların çok ilgisini çekmemiş olabilir, ancak kısa süre sonra yapılan etkili bir keşif durumları değiştirdi. Pisagorcular, doğayı tamamen tam sayıların uyumlu oranları tarafından kontrol edilen bir şey olarak görüyorlardı. Tam sayılarda mistik bir anlam bulmaları ve hatta ahlaki adaleti oranlar açısından anlamaları şaşırtıcı değildir. Bu muntazam görüşü bozan sürpriz, birim kenarlı bir karenin köşegeninin tam sayıların oranı olarak ifade edilemeyeceğini gösteren yeni bir kanıttı (çünkü "irrasyonel", bir sayı olan ikinin kare köküdür). Pisagorcular, kesin ve eksiksiz doğa teorilerinin başarısızlığıyla yüzleşmek zorunda kaldılar. (Modern mantıkçı Kurt Gödel, 1931'de, aritmetiğin bazı gerçeklerinin asla kanıtlanamayacağını gösterdiğinde benzer bir etki yaratmıştı). Bu olayın ardından, matematiğin durumu felsefede önemli ve kalıcı bir konu haline gelmiştir.

Efes, Milet yakınlarında yer alan bir kıyı şehriydi ve Heraklitos'un büyüleyici figürü yaklaşık MÖ 490'da burada gelişti. Onun doğa, bilgi, ahlak ve siyaset üzerine ürettiği fikirlerini içeren yüzden fazla kısa alıntısına sahibiz. Doğanın ana maddesinin ateş olduğunu öne sürmesinden ötürü Miletlilerden etkilendiğini anlayabiliriz. Yüzeysel değişimlerine rağmen, doğayı sonsuza dek aynı şekilde koruyarak Anaksimandros'un

apeiron'u ile aynı işlevi görür. Aynı zamanda ateş, su veya hava ile aynı avantaja sahiptir, çünkü onu gerçekten gözlemleyebilir ve niteliklerini değerlendirebiliriz. Heraklitos'un yaklaşımı, enerjinin modern fizikte oynadığı önemli role yakındır.

Pisagor düzenden etkilenirken, Heraklitos'un ilgisini daha çok doğanın değişiklikleri ve istikrarsızlığı çekmişti. Heraklitos'un en ünlü görüşü, doğanın değişmez olmaktan ziyade istikrarsız, sürekli değişen bir oluşum tarafından yönetildiği fikrini ortaya koyan "her şey değişir" (ya da "her şey akar") sözüdür. Bu fikre ilişkin ünlü örneği, "aynı nehre iki kez giremezsiniz" şeklindedir. Bu da tıpkı ateşin hem ebedi olması hem de sürekli değişmesi gibi, nehirler gibi sabit öğelerin bile sürekli bir değişim halinde olduğunu belirtir. Doğanın büyük bir kısmında, altında yatan coşkulu değişime rağmen bulduğumuz istikrar, bir lir veya yayda bulunan gerilimler gibi dengeyi sağlayan karşıt güç çiftleri tarafından gösterilmektedir. Karşıtlar arasındaki "çekişmeden" yeni şeyler de ortaya çıkar, dolayısıyla bu kuvvetli gerilim doğanın itici gücüdür.

Heraklitos'un, kabaca ussal konuşma anlamına gelen ve net düşünce ile başarılı açıklamanın ayırt edici özelliği olan logos kelimesine odaklanması, atılan önemli adımlardan biriydi. Bu, felsefenin karmaşadan ibaret olsa bile sakın ve doğru akıl yürütmeyi amaçladığı fikrini başlattı. Bu da felsefenin kendi faaliyetleri hakkında daha bilinçli hale geldiğini gösteriyor. Yine de Heraklitos, logos'u kavrama kabiliyetimiz konusunda şüpheliydi ve kasvetli bir şekilde "en adil evrenin sadece rastgele bir süprüntüler yığından ibaret olduğunu" belirtti. İnsan davranışına dair "karakter insanın kaderidir" şeklinde çarpıcı bir açıklamada bulundu.

Antik Yunan dünyası, Akdeniz'de geniş bir alana yayılmış ve bir sonraki önemli figür olan Parmenides, İtalya'nın batı kıyısındaki Elea'da yaklaşık MÖ 470 yılında ortaya çıkmıştır. Hayranlık ve şaşkınlık uyandıran yeni derin sorular sorup,

Heraklitos, doğanın sürekli olarak değiştiğini ve karşıt güçler arasındaki gerginliğin denge sağladığını fark etmişti.

konumunun her bir bölümünü desteklemek için argümanlar sunduğu ve muhtemelen şu anda metafizik olarak adlandırdığımız şeyi inceleyen ilk filozof olduğu için Parmenides büyük önem taşıyan bir figürdür. Alıntıları, doğayla ilgili bir şiir olan tek yazısının parçalarıyla sınırlıdır.

Doğayı gözlemlenebilir bir unsur olarak veya matematik ile açıklamak yerine, “Varlık” kelimesiyle kapsanan varoluşun kendisini doğrudan anlamayı amaçladı. Bu umutsuz bir görev gibi görünebilir, ancak filozofları sık sık büyülemiş ve on dokuzuncu yüzyıl Hegel felsefesinde yeniden ortaya çıkmıştır. Parmenides, Varlığı onun karşıtı Yokluk üzerinden anlamaya başladığımızı söyledi. Aynı zamanda fiziksel maddeyi sürekli olarak alt bölümlere ayırdığınızda ne olacağı sorusunu gündeme getirmiş ve sonunda onu varoluştan ayıracağınız sonucuna varmıştır- ki bu bir saçmalıktır. Dolayısıyla, maddeyi bölmek imkânsızdır ve Varlık mükemmel bir birliktir. Ayrıca her hareketin, içinde hareket edebileceği bir boşluğa ihtiyacı vardır. Ancak boşluk Varlık-Olmayandır ve var olamaz, bu nedenle Varlığın görünen hareketi bir yanılsama olmalıdır (Heraklitos’un oluşu bile asla gerçekleşmez). Ayrıca, hiçbir güç Varlık olmadan Varlığı üretemeyeceğinden veya Varlığı Var Olmayan’a indirgeyemeyeceğinden, Varlık dediğimiz şey ebedi olmalıdır. Son olarak, bir yönde diğerinden daha büyük olması için hiçbir neden yoktur, bu nedenle asıl gerçeklik küre şeklinde olmalıdır.

Bu soyut argümanların şaşırtıcı sonucu, Varlığın aslında ebedi, bölünmez, hareketsiz bir küre (daha sonra “Bir” olarak anılacaktır) olduğudur. Bu durum sonraki tartışmaları alevlendirdi ve kendine birkaç takipçi buldu. Ancak filozofları etkileyen şey, Parmenides’in görüşlerini desteklemek için sunduğu, birbiriyle çelişmeyen argümanlardı. Şeylerin ancak farklılık için bir sebep olduğu sürece farklı olabileceğine dair temel ilkesi Yeterli Akıl İlkesi olarak adlandırılmaya başlandı. Bu ilkeye göre, her şey için bir neden (ya da açıklama veya

sebebi) vardır. Parmenides, duyularına dayanan (örneğin hareketi gösteren) gözlemlerden ziyade, akıl yürütmenin yansımalarını tercih ettiği için, deneyimden yararlanan ampiristlerin aksine ilk ampiristlerin filozof olarak kabul edilmektedir. Ayrıca sonraki tartışmalarda değişim, bölünebilirlik, doğanın bütünlüğü, neyin mutlak doğru olduğu ve var olmama üzerine odaklandı.

Parmenides'in hareketin imkânsızlığına ilişkin akıl yürütmesi genç takipçisi Elealı Zenon tarafından ortaya atılan diğer argümanlarda desteklenmiştir. Bu argümanların en bilineni ünlü Yunan koşucu Aşil'in yarış esnasında, koşuya kendisinden önce başlayan bir kaplumbağayı geçip geçemeyeceğini sorgulayan Aşil Paradoksu'dur. Sağduyu, yarışı Aşil'in kazanacağını düşünse de bu konuda şu şekilde akıl yürütmeye çalışmalıyız: Eğer Aşil hareket eden kaplumbağayı geçecekse, o zaman Aşil'in önce kaplumbağanın mevcut konumuna ulaşması gerekir. Aşil bu konuma ulaştığında, hareket halindeki kaplumbağa orada olmayıp, ilerlemiş olacaktır. Bu nedenle Aşil kaplumbağanın yeni konumuna gelme işlemini tekrar etmelidir. Fakat Aşil kaplumbağayı her geçmeye çalıştığında aynı durum kaçınılmaz olarak tekrarlanacaktır. Dolayısıyla bu sonuca göre Aşil hareket eden bir kaplumbağaya asla yetişemez ve onu geçemez. Bu, normal hareket deneyimimizin bir yanılsama olma ihtimalini ve Parmenides'in hareketin gerçekleşmediği konusunda haklı olduğunu göstermektedir. Eğer (çoğu kişi gibi) Zenon'un vardığı sonucu kabul etmezseniz, yarışlara karşı sağduyulu davranmak yeterli değildir. Sonsuz küçük aralıklarla uzay ve zamana odaklanan argümanda neyin yanlış olduğunu da belirtmelisiniz.

Doğanın bir sonraki büyük kâşifi olan Empedokles'in, MÖ yaklaşık 455 yılında Güney Sicilya'nın Agrigento şehrinde yaşadığı bilinmektedir. En önemli düşüncesi, doğada tek bir arkhe yerine dört arkhenin bulunmasıdır: Toprak, hava, ateş ve su. Bu dördünden birine öncelik vermek için hiçbir neden

göremedi. Ancak her biri basit ve saftı ve var olan her şeyde bulunmaktaydı. Bildiğimiz maddeler, bu dört elementin kombinasyonları ile açıklanmaktadır. Böylece kan dört arkheyi de barındırırken, kemik, su ve topraktan ve ateş de kan gibi dört arkheden oluşmaktadır. Empedokles'in temel teorisi Aristoteles tarafından onaylanmış ve önümüzdeki iki bin yıl boyunca devam etmiştir.

Empedokles, evrenin sonsuz olduğuna inanıyordu, ama başlangıçta çok farklıydı. Evren, sevginin gücüyle birleşmiş tek bir ilahi varlıktan oluşuyordu. Nefretin etkisi bu birliği bozmuştu. İçinde yaşadığımız evren, dört unsuruyla birlikte, sevginin neden olduğu birleşmenin ve nefretin neden olduğu bölünmenin sürekli devam halinde olma sürecidir. Şu anda gördüğümüz canlılar, daha kaotik ve başarısız türlerin ortadan kaldırılmasının bir sonucudur (bir defaya mahsus bir Darwinci doğal seçim patlaması anlamına gelir). Empedokles aynı zamanda zihin ve algıyla da ilgilendi ve iki gözümüz olduğuna, ancak yalnızca bir dünya gördüğümüze dair ilginç bir yorum yaptı.

Maddenin doğasına yönelik başka bir bireysel yaklaşım, dört unsurun daha kapsamlı bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunu hisseden Anaksagoras (MÖ 460) tarafından geliştirilmiştir. Doğanın karmaşıklığının çok az sayıda arkheye indirgenebileceği fikri pek olası görünmüyordu (ve kesinlikle Parmenides'in "Bir" görüşünden hoşlanmıyordu), bu nedenle temel gerçeklerin kapsamının sınırını görmedi. Saf olan ve böldüğümüzde aynı kalan maddeler (suyun ayrılınca daha fazla su açığa çıkarması gibi) ile farklı olan parçalardan yapılmış olanlar (kumsalın tamamen "kumdan" değil de çakıl taşlarından da oluşması gibi) arasında ayırım yaptı. Ancak kendisi özellikle, saf görünen ama aslında çok karmaşık bitki ve hayvanlar üreten tohumların yapısından etkilenmişti. Bu saf maddelerin çokluğu onun temelleriydi ve önemli dört element bu maddelerin kombinasyonlarını oluşturmaktadır.

Bu fikir pek etki yaratmasa da doğanın zekâ tarafından yönlendirildiği fikri oldukça etkili olmuştur. Doğanın düzeni şaşırtıcıdır, ancak düzeni sadece akıl üretebilir. Akıl saf, öz denetimli ve nedenlerin kaynağıdır. Dolayısıyla, daha modern bir din görüşüne doğru ilerlediği ve yapısını filozoflar için önemli bir konu haline getirdiğinden dolayı akıl, doğanın kalbindedir. Anaksagoras'ın dine yaklaşımı kesinlikle geleneksel değildi, çünkü o dönem bir tanrı olduğu varsayılan Güneş'in yalnızca bir taş yığını olduğunu söylediği için dinsizlikle suçlanmıştı. Kendisinin felsefi düşüncenin yeni evi haline gelen Atina'da yaşamış olması da önemlidir.

Uysurların doğayı açıkladığına inanmak yaygın bir görüş haline gelmekteydi, ancak bu konuda söylenmiş son söz değildi. Karadeniz'de bir Yunan kolonisi olan Abdera'dan gelen Demokritos (MÖ 420), bu hususa oldukça farklı bir açıklama geliştirmiştir. Uysurlar üzerine geliştirilen teoriler, doğanın çeşitliliğini farklı kombinasyonları veya dönüşümleriyle açıklamış, ancak uysurlara dair çok fazla bilgi verilememiştir. Leukippos ve Demokritos tarafından geliştirilen yeni teori, kombinasyonları doğal şeyleri anlamının anahtarı olarak görürken bileşenler olarak son derece küçük "atomları" önermiş ve daha derine inmiştir. Bu bölünmez atomlar insan gözünün algılaması için çok küçük olup sayıca sonsuzdur. Sınırsız şekil ve boyuta sahiptir. Atomlar birçok farklı şekilde birbirlerine kenetlenip bağlanırlar ve büyük nesnelerin nitelikleri, atomlarının güvenli bir şekilde bağlanıp bağlanmamasından veya pürüzsüz, yumrulu veya sivri uçlu olmasından kaynaklanır. Demokritos deneyime inanan bir ampiristti ve doğadaki hareketlerin gerçek olduğunu varsaydı. Ancak bir yığın atom sonsuzluğu, hareket edecekse biraz boşluğa ihtiyaç duyar. Bu yüzden Demokritos atomlar arasında mükemmel bir "boşluk" olduğunu öne sürdü. Bu açıkça Parmenides'in böyle bir varoluşun imkânsız olduğunu iddiasına meydan okumaydı.

Demokritos
(ortada)
gerçekliğin
sadece atomlar
ve boşluk
olduğunu
öne sürerken,
Protagoras
(sağda)
gerçekliğe dair
hiçbir kanıt
olmadığını,
gerçekliğin
sadece
fikirlerden
ibaret olduğunu
savundu.

Aynı zamanda Demokritos, bilginin olanaklarına ilişkin çalışmalar da yürüttü. Bir ampirist (deneyci) olmasına rağmen duyular konusunda şüpheciydi, çünkü biz ve hayvanlar aynı gerçekliği birçok farklı ve çelişkili şekilde deneyimlemekteyiz. Niteliklerin duyuyu deneyimi de atom kuramına uymuyordu. Çünkü şeyleri sıcak, soğuk veya renkli olarak deneyimlesek de “gerçeklik atomlar ve boşluktan ibarettir”. Bu gerçeklik bizim için çok küçük olduğu için, “gerçek bir uçurumda gizlidir”.

Ahlakla ilgili birçok farklı söz daha sonra Demokritos’a atfedildi, ancak o ilk düşünürlerin en bilimsel olanı gibi görünmektedir. Bununla birlikte Demokritos’un atom kuramı, saf felsefede iki nedenden ötürü çok önemlidir: Kesinlikle her şeyin atom ve boşluk olduğu fikri, kayalar ve toprak için mantıklı görünürken, canlı bitkiler için biraz kafa karıştırıcı hal alıyor, insanlara uygulandığında ise oldukça ürkütücü olu-

yordu. Özellikle bu, zihnimizin tamamen fiziksel olduğunu ve düşüncenin, zihnin ilk “fizikçi” teorisi olan atomik hareketten ibaret olduğunu gösterir. İkincisi, atomların sürüklenmesine ve bağlanmasına hiçbir zihin dahil olmadığından bu, kendi düşüncelerimizden sorumlu olmadığımıza dair ilk öneridir. Bu görüş daha sonra, özgür iradeye sahip olduğumuzun ya da kendi seçimlerimizin tam kontrolüne sahip olduğumuzun reddi olan “determinizm” olarak adlandırılacaktı.

SOFİSTLER (MÖ 450-420)

MÖ 450 yılına gelindiğinde felsefe, bir demokrasi haline gelen, doğrudan vatandaşlar meclisi tarafından yönetilen ve altın çağına giren, Atina merkezli, iyi tanımlanmış bir konu haline geliyordu. Mahkemeler de oldukça faaldi ve halk düzenli olarak baş kaldırıp haklarını savunmak durumundaydı. Bu da halka hitap gibi yeni bir beceriye olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştı. Başarılı ikna becerilerini öğretebilecek kişiler için büyük bir talep vardı. Argümanları inceleyen filozoflar bu beceride uzmanlardı, ama ortada bir sorun vardı: Halka hitabın amacı gerçeğe ulaşmak mı yoksa tartışmayı kazanmak mı? Çoğu vatandaş kazanmayı tercih etmiş ve onlara kazanmayı öğretebilecek yeni öğretmenler (alaycı bir şekilde “Sofistler” bilge adamlar olarak anılırlar) ortaya çıkmıştır. Bu Sofistler sadece gerçeğe daha az ilgi göstermekle kalmamış, aynı zamanda gerçeğin neden abartıldığını göstermek için argümanlar geliştirmişler, böylece felsefenin yeni şüpheli alanlarını genişletmişlerdir.

Sicilya’nın Lentini bölgesinden gelen Gorgias (MÖ 483-375), Atina da dahil olmak üzere pek çok yeri gezdi. Gezdiği yerlerde güzel ve etkili konuşmayı öğretirken verdiği bu derslerden kazanç sağlamıştır. Gorgias, hiçbir şeyin bir kesinlikle var olmadığını kanıtladığı (muhtemelen Parmenides’in Varlık hakkındaki iddialarına yöneliktir) kuvvetli argümanı ile bilinir.

- 1) Sadece Var Olan ve Var Olmayan vardır ve Var Olmayan, yoktur.
- 2) Var Olan sonsuzdur veya yaratılmıştır, ya da her ikisidir.
- 3) Ebedi Var Olan, var olamaz. Çünkü sonsuzdur ve bir yeri yoktur.
- 4) Varlık, Var Olandan veya Var Olmasyandan yaratılamaz, bu yüzden yaratılamaz.
- 5) Var Olan her ikisi de olamaz, çünkü bu aykırılıktır.
- 6) Var Olan Bir olamaz, çünkü boyutu olan her şey bölünebilir. Aynı zamanda Çok da olamaz, çünkü bu var olmayan Birlerden oluşur. Yani hiçbir şey yoktur.

Eğer bu sıraladıkları size yeterli gelmediyse, düşüncenin gerçek Varlığı asla kavrayamayacağını ve Varlık algımızın asla aktarılamayacağını da ekler.

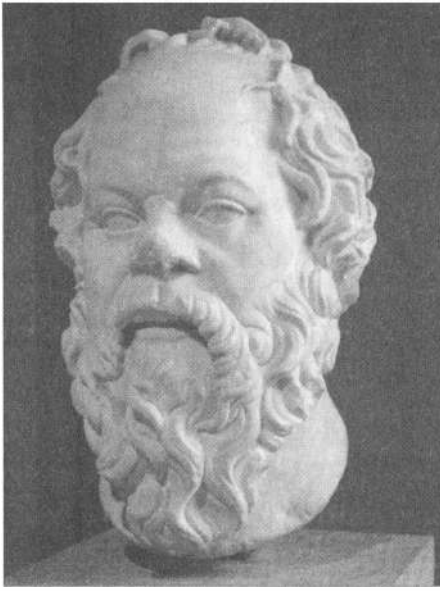
Gorgias'ın kendi sonucuna inanmadığını varsaymalıyız, ancak bu bize Atinalı filozoflara dair çok şey söylemektedir. Atinalılar tartışmalardan öylesine kendilerinden geçmişlerdi ki muhalifleri onlarla dalga geçmeye başlamıştı. İlerleyen zamanlarda Atinalı filozoflar, bir resim satın alırcasına, iyi argümanlar satın almak için önemli miktarda para ödeyeceklerdi. Gorgias şaka yapıyor olsa da argüman zekiceydi ve Aşil gibi ciddi bir meydan okuyordu. Bunun nesi yanlış? Neyin var olduğunu bildiğimizi kanıtlayabilir miyiz?

Abderalı Protagoras (MÖ 490–420), biliniyormuş gibi görünen her şeyin tamamen bilenin bakış açısına -ki bu da sürekli olarak değişir- bağlı olduğunu kastettiği “İnsan her şeyin ölçüsüdür” sözünü cesurca söylediğinde resmen meydan okumuştı. Böylelikle kendisini, en güçlü şekliyle herhangi bir şeyin “doğru” olduğu fikrini tamamen reddeden Görecelik Doktrini'ne adanmıştır. Dolayısıyla önem taşıyan tek şey, yetenekli ikna sanatı olan hitabettir.

Bu görüşler uzun süredir devam eden nomos-physis tartışmalarına yol açtı (nomos gelenek, görenek veya yasa anlamında, physis ise doğa anlamında kullanılan terimlerdir). Görecelik, ahlaki erdemlerin insan yaşamına dair doğal gerçekler olmadığını, sadece bizler tarafından oluşturulan geleneklerden ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Tartışma, önce erdemın gerçekten doğal olup olmadığıyla ve daha sonra, geleneklerin doğayı iyileştirip iyileştirmediği üzerineydi. Protagoras, “zayıf argümanın daha güçlü görünmesini” sağlayabildiği için eleştirilmiştir. En etkili iddiası ise, öne sürülebilecek her argümana karşı daima daha iyi bir argüman bulunduğunu, böylece ortaya atılan her argümanın daima geçersiz sayıldığını söylemesiydi. Bu, sonunda kuşkuculuğun iyi desteklenen bir felsefe okulu olmasına yol açtı. Göreceliğin modern kültürde önemli bir sorun haline gelmesiyle modern zamanlarda Sofistlere olan ilgi artmıştır.

SOKRATES (MÖ 470-399)

Hiçbir şey yazmamış olmasına rağmen, Sokrates muhtemelen tüm filozoflar arasında en etkili olanıydı. Kariyerine doğanın açıklamalarını inceleyerek başlayan bir Atinalıydı ve yaşlı Parmenides ile tanıştığı söylenir. Daha sonra, muhtemelen gerçeğin değersizleştirilmesine ve Sofistlerin kabul ettiği erdemlere tepki olarak ilgi alanını değiştirdi. Atina’nın en ünlü sakinlerinden biri oldu, ancak yaşlandığında, gençleri dinsizleştirmek ve yozlaştırmakla haksız bir şekilde suçlandı ve bir fincan baldıran zehri içmeye zorlanarak idam edildi. Kaçabilirdi, fakat kaçmak yerine adalete boyun eğmeyi tercih etti. Felsefenin bir kahramanı ve şehidi varsa o da Sokrates’tir. Karakteri ve yaşamı ilginç bir şekilde özel öğretileri kadar etkiye sahipti. Doğayı incelemekten ziyade, yeni ilgisi “İnsanlar hayatlarını nasıl yaşamalı?” sorusu üzerineydi. Bu konuyu, yoldan geçen vatandaşlardan oluşan bir dinleyici kitlesiyle halka açık yerlerde sürekli sohbetler yaparak sürdürdü. Duydukları şey, tutarlı, doğru, açık ve haklı olup olmadıklarını görmek için

Felsefenin ilk
dönemlerindeki
en güçlü
karakter, zorlu
ve yaratıcı
konuşmaları
özenle kayıt
altına alınan
Sokrates'ti.

güçlü görüşlere sahip insanların nazik bir şekilde sorgulanması olan *elenchus* (Sokratik metot) adlı bir diyalog tarzıydı. Bu karşılıklı konuşmalar, alay etmeyi seven, bazen şeytanın avukatlığını yapan, cahil olduğunu düzenli olarak itiraf eden ve haksız olduğunu kanıtlanılmasından zevk alan bir adam tarafından yapıldı. Amacı, kendi görüşlerini dayatmaktansa bir uzlaşmaya varmaktı. Tüm kariyeri, rasyonel sohbetlerde bir ustalık dersi niteliğindeydi.

Sokrates, tanımı felsefedeki yeni bir amaç olarak gördü ve kavramlarımızın netliğinin bilgeliğin anahtarı olduğunu öne sürdü. Konuşmalar, kavramları bileşenlere ayırdı ve onları temel doğalarını özetlemeyi amaçlayan kategoriler halinde gruplandırdı. Sokrates'in görüşü, incelenmemiş hayatın yaşamaya değer olmadığı yönündeydi. Bu nedenle incelemeleri, gerekli erdemleri açıkça tanımlayarak karakteri geliştirmeyi hedefliyordu. İnsan hayatının amacı olarak *eudaimonia*'ya

odaklanan ilk kişiydi. Bu geleneksel olarak “mutluluk” olarak çevrilir, ancak sadece neşeli bir histen çok hayatta başarı yakalamaya benzediğinden ötürü “gelişim” bu kelimeyi karşılayacak en iyi çeviri gibi görünüyor.

Sokrates’e göre gelişen bir bireyin erdemli bir birey olduğu, yani mükemmel bir eğilime sahip olduğu ve davranışlarının eşit derecede değerli olduğu açıktı. En iyi insanlar, “iyi”, hatta “güzel” olarak tanımlanabilecek işleri yaparlar. Erdemleri tanımlamaya çalışmanın dışında, iki sorun onun kafasını kurcaladı: İnsanlara erdemli olmayı öğretip öğretemeyeceğimiz ve tüm erdemlerin aynı şekilde elde edilebilmesi için birleştirilip birleştirilmeyeceği. Geleneksel (nomos) erdemleri öğretmek, doğal (physis) erdemlere göre daha kolaydır. Bu nedenle ideal olan, doğayla uyumlu gelenekler geliştirmektir.

Sokrates için, erdemlerin birleştirici bileşeni akıldır. İnsanların kendileri için kötü olduğunu bildikleri şeyleri (sigara içmek gibi) neden yaptıklarının bilmececi olan akrasya (irade zayıflığı) sorunuyla sarsıldı. Yaygın görüş, duygusal arzu sağduyu bastırdığı için, kısacası bir zayıflık olduğu yönündedir, ancak Sokrates aynı fikirde değildi. Zihni (psişe, genellikle “ruh” olarak tercüme edilir) kişinin özü olarak aldı ve bu, çatışmadan ziyade tamamen birleşiktir ve akıl tarafından kontrol edilir. Bu nedenle, tüm aptalca kararlar cehaletten kaynaklanır ve sigara içen modern bir insan, ya genç ölmeye niyetlenmiştir ya da zayıf bir iradeye sahip olmaktan ziyade kanser hakkındaki kanıtların yanlış olduğuna inanıyordur. Sokrates’in bu “entelektüel” görüşü, tüm erdemlere uygulanmıştır. Öyle ki, örneğin cesaret, sadece acı veya ölüme tahammül etmekten ziyade, tehlikeyle ne zaman yüzleşeceğine karar vermekle ilgilidir. Geleneksel Yunan erdem sloganı “arkadaşlarınıza fayda sağlayın ve düşmanlarınıza zarar verin” idi. Ancak Sokrates, bireylerin değil, yalnızca hukukun intikam alması gerektiğini söyleyen yeni bir harekete öncülük etmekteydi ve bizi düşmanlarımızla arkadaş olmaya, kötülüğe kötülükle karşılık vermemeye çağırırdı.

2. BÖLÜM

FELSEFİ SİSTEMLER (MÖ 399-322)

Tarihimizin bu noktasında her şey değişir, çünkü Platon ve Aristoteles'in kitaplarının büyük bir bölümü hayatta kalmıştır. Aristoteles'in ünlü diyalogları gibi Platon'un uzman çalışmaları da kaybolduğundan ötürü çalışmalarının tamamına sahip değiliz. Ancak, Batı felsefesinin asıl temelini oluşturan iki kalın ciltlik çalışması günümüze ulaşabilmiştir. Şaşırtıcı olan şey ise Platon'un Sokrates'in öğrencisi olması ve Aristoteles'in Platon'un öğrencisi olmasıydı. Her iki durumda da öğrenci öğretmenine hem saygı duydu hem de isyan etti.

PLATON (MÖ 428-347)

Platon'un Sokrates'in idam edilmesinden sonra attığı ilk adım, öğretmeninin güçlü konuşmalarını kayıt altına almaktı. Bu yüzden her biri önemli bir kavramın tanımlanmasına odaklanan eşsiz, iyi diyaloglar yazmaya başladı. En eskileri olduğu varsayılanlar, Sokrates'in fikirlerini basitçe anlatan yazılardı. Ancak Platon, kendi teorileri olan büyük bir filozoftu. Daha sonraki diyaloglarda, öğretmenine yaşlı bir adamın

Platon'un Atina'da kurduğu Akademi, gün boyu tartişmaların bir yaşam tarzı olduğu bir matematik ve felsefe okuluymdu.

onunla aynı fikirde olamayacağına dair bazı hik yeler attetti. Bu metinlerde iki düşünürü birbirinden ayırmak zordur.

Platon pek çok takipçi edindi ve milattan önce yaklaşık 387 yılında Atina'da dünyanın ilk  niversitesi olarak kabul edilebilecek Akademi'yi kurdu. Okulun standartları yüksekti, buraya girebilmek için hiç olmazsa iyi bir geometri bilgisi gerekliydi ve burada birçok konu üzerinde çalışıldı. Platon, hayatının çoğunu Akademi'de, toplumdan uzak bir şekilde geçirdi, ancak kariyerinin ilerleyen yıllarında Syracuse hükümdarlarına tavsiyelerde bulunmak üzere (bu, kötü sonlanan bir girişimdi) Sicilya'ya gitti.

Tüm Batı felsefesinin Platon'un izlerini taşıdığı -ki bunun da biraz gerçeklik payı vardır- bilinmekteydi. Yazılarında modern felsefenin neredeyse tüm konularından bahsedilir ve bunların çoğu ayrıntılı olarak incelenir. Fikirlerini modern konu başlıklarını kullanarak, en ünlü olduğu alan olan me-

Platon'un idealist
gerçeklik görüşünü
ve erdeme olan
bağlılığını içeren
popüler eserlerinin
çoğu günümüze
ulaşmıştır.

tafizikten başlayarak anlatırsak, bunun böyle olduğunu görebiliriz.

Platon, dünyayı Heraklitos'un Oluş sürecinden ziyade, Parmenides'in Ebedi Varlığı açısından görmeyi tercih etti. Fakat, duyu deneyimi, Oluşun değişen dünyasını gösterir ve sadece akıl Varlığın doğasını ortaya çıkarabilir. Bazı şeyler diğerlerinden daha gerçektir ve Platon, sadece gölgeler ve yansımalarla başlayan, sonra duyu deneyiminin nesnelere, ardından gerçekliğin ilkelerine (matematik gibi) yükselen ve yalnızca idealar dünyasındaki ("Formlar" olarak bilinir) en yüksek gerçekliğe ulaşan bir gerçekliği tanımlar. Formlar gerçekliğin sonsuz ve değişmeyen modelleridir. Örneğin, dünya, bir atı oluşturan ve atın temel özelliklerini paylaşan sayısız at (geçmiş, şimdi ve gelecek) içerir. Doğada bu tür bir düzenlilik ancak saf ve genel bir fikir olan at formu ile kontrol edilebilir ve açıklanabilir. Platon'un Formları, daha önceki su, matematik

veya dört element fikirlerine rakip olarak, doğanın temelleri için ortaya çıkan bir öneridir.

Devlet yapısındaki diyalogunda yaptığı ünlü Mağara benzetmesinde gerçekliğin aşamalarını göstermektedir. İnsan hayatı, bir mağarada zincirlenmiş köleler gibidir, bir duvara yansıyan nesnelerin gölgelerini sonsuz bir şekilde izler ve gölgelerin gerçek olduğunu düşünür, çünkü gördükleri tek şey budur. En düşünceli köleler (filozoflar) gerçeği anlayıp, gölgelerin kaynağını bulurlar ve sonunda asıl gerçekliğin güneş ışığına çıkarlar. Platon, normalde deneyimlediğimiz dünyanın gerçekliğini asla inkâr etmez ve fiziksel dünya tanımlarımızın “doğayı eklemlerinden kesmeyi” hedeflemesi gerektiğini belirtir. Bu da gerçeklere doğru bir şekilde yanıt vermek anlamına gelir. Ancak Platon rasyonalist bir filozoftu ve Formları, Sokrates tarafından geliştirilen eleştirel yaklaşıma dayanan, sürekli ve dikkatli bir akıl yürütme yoluyla anlamayı amaçlamıştı. Bu rasyonel prosedür “diyalektik” olarak adlandırılır. Diyalektikte iki kişi arasındaki sempatik eleştirel tartışma, yavaş yavaş gerçeğe doğru yönelir.

Daha sonraki diyaloglarında Platon, Formlar teorisinde iki sorunla karşı karşıya kalır. Birincisi, atın şekli (formu) ile bireysel at arasındaki ilişkidir. Gerçek bir atın, rengi gibi kendine özgü ayırt edici özellikleri olsa da diğer atlar gibi olduğu için Form “niteliğinde olur”. Ancak bu niteliğinde olma durumu, saf bir fikir ve fiziksel bir hayvan gibi çok farklı iki şey arasındadır. Dolayısıyla bu ilişki belirsizliğini korumaktadır. Diğer bir sorun ise, belirli bir atı tanımamızdır çünkü bu, bir ata dair sahip olduğumuz genel fikir gibidir; ama eğer tanıma bir benzerliği tespit etmekse, atın Formunu nasıl tanırız? Bu neye benzer? Ne düşündüğümüzü açıklığa kavuşturmak için bir “süper Form” icat etmek saçma olurdu. Bu anlamda Platon, metafizikte tanıdık bir problemle karşılaştı. Bu, söz konusu sürecin nasıl başladığı sorusuydu.

Bir noktada mutlaka *bir şeyi* tanımamız gerekir. Platon, *Theaetetus* diyalogunda epistemolojiyi (bilgi teorisi) araştırdı. Platon bilgiyi tanımlamaya çalışırken, bir kişinin bir şeye inanması gerektiğini ve inandıkları şeyin doğru olması gerektiğinin açık olduğunu, ancak bunun yeterli olmadığını çünkü bunun, kör birinin doğru yolda ilerlemesi gibi şans içerebileceğini söylemiştir. Diğer bir gereklilik ise Heraklitos tarafından vurgulanan, bir şeye neden inanıldığına dair rasyonel bir açıklama yapılması gerekliliğidir (logos). Modern zamanlarda bu, bilginin “gerçek haklı inanç” olabileceği fikri haline geldi (bu, hararetili tartışmalara yol açtı). Platon ayrıca, bilginin kaynağı olarak deneyimden ziyade mantığa uygun olan, doğuştan gelen fikirlere sahip olduğumuza inanıyordu. Menon diyalogundaki ünlü örneği, cahil bir köle çocuğun geometri üzerine sorgulanmasıdır. Hiç çalışmamış olmasına rağmen, çocuğun sorulara mantıklı cevaplar verebiliyor olması zihninin doğuştan gelen (o bilgilerle doğduğu anlamına gelir) temel geometrik kavramlarla dolu olduğunu kanıtlayabilir.

Platon, Gorgias'ta gördüğümüz aşırı şüpheciliğe hiç ilgi duymadı ve Protagoras'ın “İnsan her şeyin ölçüsüdür” yorumunda ifade ettiği göreceliliğe karşı sert bir tutumla yaklaştı. Bu görüşlere karşı eğer tüm bakış açıları eşit derecede geçerliyse, muhtemelen bir kurbağa yavrusunun bakış açısına da saygı duymamız gerektiğini öne sürerek tepki gösterdi. Ayrıca gerçek dediğimiz, tanrıların üzerinde anlaşmasını beklediğimiz şeydir ve onların yargıları bizimkinden üstündür. Daha da önemlisi, eğer görelilikçi biriyse, sizinle aynı fikirde olmayan insanların inançlarını, göreliliğe olan inancınız da dahil olmak üzere kendi inançlarınız kadar değerlendirmelisiniz. Bu, önerilen bir teorinin kendi ilkelerine uymadığını gösteren, durumların tam tersine dönmesinin klasik bir örneğidir. Platon'un diyaloglarının birçoğu gibi, *Theaetetus* da bir belirsizlikle biter, ancak bu epistemolojinin kurucu metnidir.

Platon'un metaetik bilgisi (etik değerler ilkelerinin genel temeli) Formlar teorisinden doğar. Bazı Formlar, atlar gibi sıradan şeylerdir, ancak bazıları tüm gerçekliği kontrol ettikleri için çok daha fazla önem taşırlar. Esas olarak en iyi deneyimlerimizden biri olduğu ve bizi daha da yüksek şeylere götürdüğü için, Şölen diyalogunda gösterildiği gibi güzelliğin ayrı bir önemi vardır. Özellikle hakikat, ayrı bir anlam yüklenen ikinci bir Formdur, ancak diğer tüm formlara amaç veren tek yüce Form, İyinin Formu'dur.

Bu tamamen bir fikirden ibaret olmasına rağmen, Platon için yarı ilahi bir statüye sahiptir (ve dolayısıyla daha sonraki dini düşünce üzerinde büyük bir etkisi vardır). "İyi" Formu, sadece ahlaki iyiliğin doğasını somutlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda iyiyi varoluşun yüce amacı yaparak ona özendirir. Bu, doğanın ve evrenin özünde iyi olduğu geleneksel Yunan görüşünü korur ve güçlendirir.

Platon'un metaetik savunması çok daha gerçekçidir. *Devlet* ve *Gorgias* gibi diyaloglarında, ahlakın ya zayıflara dayattığı kurallar ya da zayıfın acınası bir şekilde güçlülere dayatmaya çalıştığı adalet kuralları olduğunu iddia eden oldukça alaycı karakterler vardır. En çarpıcı varsayım, sıradan bir kişinin kral olmasını sağlayan bir görünmezlik yüzüğü olan Gyges Yüzüğü hikâyesinde görölmektedir. Böyle bir yüzüğümüz olsaydı nasıl davranırdık? Böylesi bir durumda herhangi bir suçtan sıyrılabileceğimiz ve ahlak dediğimiz şey de aslında sadece yakalanma korkusu olduğu için, ahlaki ideallerin kısa sürede ortadan kalkacağı öne sürölür.

Bu iddialara cevap verirken, Platon siyaset ve zihin felsefesini araştırmıştır. *Devlet* adlı yapıtında üç ana grubu içeren ideal bir devlet tasarlar. Bunlar meslek sahipleri, ordu ve bilge yöneticilerdir (Muhafızlar). Yöneticiler filozoflar olmalıdır çünkü bilgelik Formların anlaşılmasını gerektirir. O zamanın anlayışına göre sıradışı olarak Platon, yetenekli kadınların

Platon'un Devlet adlı eseri metafizik, bilgi, ahlak, sanat ve siyaseti kapsayan, günümüze ulaşan en eski büyük eserdir.

Muhafız olarak nitelendirilmesine izin veriyor. Daha sonra zihni, akıl ve arzuların bir bileşimi olarak tanımlamıştır. Ancak zihin, tetikleyici görevinde olan ve akla ya da akla karşı yönlendirilebilen bir ara “ruh” tarafından yönetilmektedir. Zihnin bu üç parçalı modeli, onun üç parçalı toplum modeline uymaktadır. Ahlaki iyilik ise pratikte Muhafızlar ve akıl tarafından kontrol anlamına gelen, bu üç bileşen arasındaki uyum ve düzen olarak tanımlanır. Dolayısıyla Platon, Pisagor geleneğindendir ve düzeni, doğanın yüce değeri ve uymamız gereken bir değer olarak görür. Bu nedenle siyaseti demokratik değil, otoriterdir ve ahlak anlayışı akla dayanmaktadır. Otoriter yaklaşımına dair kötü bir örnek olarak, gerçeği taklit ettikleri ve böylece bizi bilgeliğe teşvik etmekten ziyade bilgelikten uzaklaştırdıkları gerekçesiyle trajedi gibi sanatları ideal devletinde yasaklama kararı verilebilir.

Gerçek bir iyi yaşam için yönergeleri belirleyen normatif etik söz konusu olduğunda karakterin erdemlerinin rasyonel

uygulamasını savunur ve ana odağı, aşağılayarak baktığı haz-
zın insanlık için iyi olduğu düşüncesini çürütmek üzerinedir.
En basit argümanı, hepimizin kötü hazların olduğunu bilmesidir,
bundan dolayı haz dediğimiz şey her zaman iyi olamaz. Herhangi birinin aklını kaybetmektense zevk kapasitesini kaybetmeyi tercih edeceğini varsayar, bu yüzden aklın zevkten üstün olması gerekir. Platon’a göre salt haz hayatı, bir denizanasının hayatından ya da sürekli sorunlarla dolu bir hayattan daha iyi olamaz. Tanrılar iyi bir yaşamı sonsuz sarhoşlukla ödüllendirmeli mi? Şüphesiz Platon, iyi örnek verme konusunda doğuştan yeteneklidir.

Platon, din felsefesinde kesinlikle ilahi güçlere inanıyordu ve tanrıları Homeros’un şiirlerinde sergiledikleri karakter zayıflıklarına rağmen, iyiliğin ve akılcılığın vücut bulmuş hali olarak görüyordu. Anaksagoras’ın görüşlerini yineleyerek, doğanın güçlü zihinlerle dolu olması gerektiğini savundu. Çünkü deneyimlerimize göre, hareket etmekten ziyade kendi kendini hareket ettiren her şey bir zihin içerdiği için, hareketin tek olası açıklaması budur. Böylece “her şey tanrılarla doludur” geleneksel sloganını onayladı.

Tanrılar ve ahlaki iyilik arasındaki ilişki, Euthyphron eserinin diyalogunda bulunan önemli bir soruyu gündeme getirdi. Tanrılar çok akıllı olduğu için mi neyin iyi olduğunu anlıyorlar, yoksa iyiliği sadece kendilerinin arzuladığı şey olduğu için mi yaratıyorlar? Bu Euthyphron Sorusu “Hangisi önce gelir?” diye sorar ve bu soru çoğu zaman felsefede ortaya çıkar. Platon’un cevabı, İyi Formunun önce geldiği ve tanrılar tarafından anlaşılıp saygı duyulduğudur. Kötülük, Empedokles gibi Platon tarafından da İyiden habersiz olan daha belirsiz bir güç olarak açıklanmıştır.

Aristoteles,
Platon'un zeki
öğrencisiydi, kendi
okulunu kurdu ve
felsefenin hemen
hemen her alanında
temel teoriler üretti.

ARİSTOTELES (MÖ 384-322)

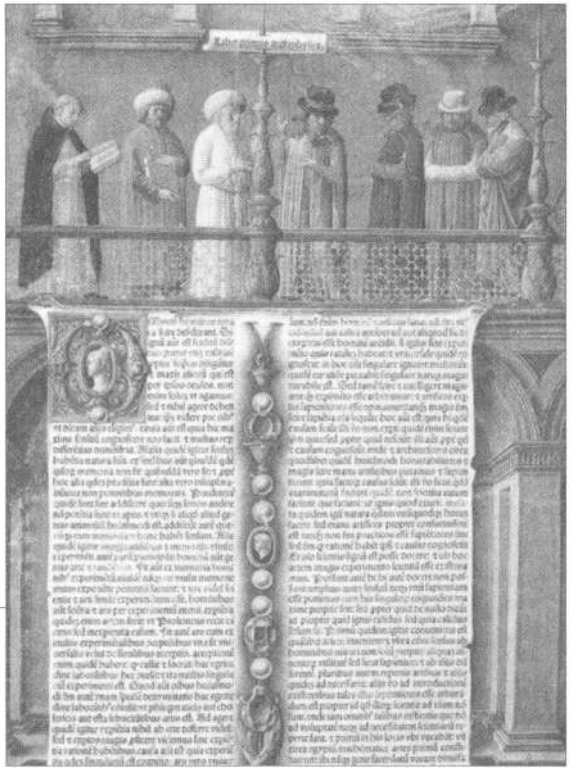
Aristoteles'in dehası bugün bile hayret verici düzeydedir. Felsefesine ek olarak, biyoloji bilimini de kurmuş, tek başına biçimsel mantığı yaratmış ve ilk edebiyat eleştirmeni olmuştur. Kuzey Yunanistan'da, Makedonya'da bir doktorun oğluydu. 18 yaşında, 20 yıl öğrenci olarak kaldığı Platon'un Akademi'sinde okumak üzere Atina'ya gönderildi. Platon'un ölümünden sonra Atina'yı terk etti ve Makedon tahtının, şimdi Büyük İskender olarak bildiğimiz bir genç olan varisini eğitmeye davet edildi. Atina'ya döndü ve eserlerinin çoğunun açık ama çağa bağlı bir üslupta yazıldığı, kendi okulu olan Lykeion'u kurdu. Aristoteles, İskender'in ölümünden sonra sürgüne gönderildi ve ertesi yıl öldü.

Aristoteles, felsefenin anlama arzusu sayesinde harekete geçtiğini ve hem şaşkınlık hem de kafa karışıklığı duygusuyla başladığını savundu. Normalde her soruya sağduyu ile ilgili fikir birliğini bildirerek başladı ve daha sonra önceki kitapların konuyla ilgili değerlendirmesini yazdı.

Sistematik olarak kitaplar toplamış ve muhtemelen ilk kütüphaneyi yaratmıştır. Atina'daki evi "okuyucunun evi" olarak biliniyordu. Bazı konularda kesinliğin imkânsız olduğunu belirtmesine rağmen amacı her zaman netlik ve kesinlikti.

Aristoteles, su, matematik, atomlar ve ideal Formlar gibi doğanın ana maddelerine dair sunulan tüm önerileri inceledi. Özellikle Platon'un Formlar teorisine eleştirel yaklaşmıştı. Çünkü ona göre bu teori belirsiz ve tutarsızdı ve hiçbir şeyi açıklamıyordu. Aristoteles, yaşadıklarımızın iyi bir açıklaması gibi görünen dört unsur teorisini tercih etti. Sonsuz bölünmeyi neyin durduracağını göremediği için Demokritos'un atomlarını ve hareketi, değişimi, çeşitliliği açıklamada başarısız olan Parmenides'in hareketsiz Bir'ini reddetti. Aristoteles, doğaya ilişkin teleolojik görüşüyle ünlüdür. Buna göre, her şey kendi telos'una, yani amacına göre anlaşılmalıdır. Her şeye "bu ne için?" veya "bunun işlevi nedir?" diye yaklaşırız ve doğal olan her şeyin bir işlevi ve amacı vardır. Bu görüş genellikle modern bilim tarafından reddedilir, ancak yine de insan ilişkilerine (örneğin bir eylemin amacını sorarak) teleolojik olarak yaklaşılır ve bu da biyolojiye ışık tutmaktadır (bir kulağın ne için olduğunu sormak).

Aristoteles'in metafizikteki ilk adımı (buna "düşünme düşüncesi" adını vermiştir) felsefe tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Parmenides ve Platon tarafından araştırılan saf Varlığın doğası üzerine kafa yormuş ve bu konu üzerine çok az şey söylenebileceği sonucuna varmıştır. Bu sebeple çalışmalarını belirli şeyler üzerine yoğunlaştırmıştır. Nesne nedir? Ne

Aristoteles'in
Metafizik adlı
eseri, doğa
ve gerçekliğe
ilişkin en
temel inanç ve
kavramlarımızla
ilgişilen
olağanüstü bir
çalışmadır.

zaman birleştirilir? Bir nesne ne ölçüde değişebilir? Nesneleri nasıl kategorize etmeliyiz? Nesneler tanımlanabilir mi?

Nesnelerin iki farklı yönünün açıklanması gerekiyordu. Birincisi, bir nesne değişebilir bile nasıl aynı nesne olarak kalabilir ve değişim ne zaman nesneyi nihai olarak yok eder? İkincisi ise, bir nesnenin esaslarını (veya özelliklerini) birleştiren nedir? Bir şey kırmızı, yuvarlak ve yumuşaksa, üç esası birleştiren nedir? Aristoteles, yöneltilen her iki soruya da bir nesnenin hem değişim yoluyla kimliğini koruyan hem de özelliklerin eklediği temel şey olan bazı ana yönlerinin olması gerektiği cevabını verdi. Bazı özellikler önemsiz olabilir, ancak diğerleri

onun varlığı için çok önemlidir, bu nedenle o şeyin “ne demek olduğunu” belirlemeliyiz. Bu, Aristoteles’in meşhur Özcülüğüdür (Esasçılık). Daha önceki yazılarında, bir şeyin özünü “Bu nedir?” sorusunun cevabıyla tanımladı. Cevap olarak “Bu bir domates” yanıtını alabilirdi. Ancak daha sonra özü, şeye rehberlik eden fikirler, ilkeler, mekanizmalar ve güçler gibi görünen şeyin “biçiminde” gördü.

Aristoteles’in teorisinin hedefi (daha sonra “hilomorfizm” olarak bilinir), bir şeyin temel doğasını açıklayan tam bir tanımdır. Genel türü belirleyerek ve ardından bu özel şeye mümkün olduğunca yaklaşmak için bunu daraltarak iyi bir tanım yapmak adına prosedürlerin ana hatlarını belirledi. Tanımlar dil aracılığıyla ifade edilir, bu nedenle her zaman genel olmaları gerekir çünkü “kırmızı” veya “at” gibi birçok kırmızı şeye veya ata atıfta bulunabilen tek kelimeler gibi evrenseldirler.

Nesnelere yönelik sorduğumuz sorular onu bir dizi kategori oluşturmaya yönlendirir.

Öyleyse, “Ne zamandı?” diye sorarsak, bir zaman kategorisine ve “Ne kadar büyük?” diye sorarsak bir miktar kategorisine ihtiyacımız vardır. Herhangi bir açıklamada veya tanımda kullanılabilecek on kategoriye ulaşırız. Bir şeyin özünü, miktarını, niteliklerini, ilişkilerini, konumunu, pozisyonunu, zamanını, durumunu, aktif ve pasif güçlerini bilmek istiyoruz.

“Güçler” kelimesi, Aristoteles’in gizilgüç ve gerçeklik arasındaki ayrımını ifade eder. Hareketin açıklanması onun için çok önemli olduğundan ve yalnızca bir şeyin görünür özelliklerini listelemek bunu açıklamayacaktır. Aktif ve pasif potansiyelleri veya güçleri açıklama konusunda çok önemli bir bileşen olarak görür. Doğa, bir anda potansiyel olandan diğerinde gerçek olana sürekli olarak hareket eder, böylece Oluş ve Varlık tek bir gerçeklik noktasında birleşir. Elbette birçok potansiyelin farkına varılmadı. Sonsuzluğu, potansiyel olarak sonsuza kadar devam edebilen ancak asla gerçekleşmiş bir hedefe

ulaşmayan süreçler olarak görüyordu. Aristoteles, uzak bir ilahi güce inanıyordu, çünkü evrende nedensellik ve hareket için nihai bir kaynak olması gerekiyordu.

Aristoteles mantık bilimini kurmuştur. Görünen o ki, Akademi’de kullanılan argümanların içeriklerinden çok yapılarıyla ilgilenmeye başlamıştır: Eğer birisi “Tüm meyveler güzelse ve elmalar meyveyse, o zaman elmalar güzeldir” ifadesini savunursa hiç elma görmemiş olsak bile onu kabul etmeliyiz. “Eğer tüm x’ler F ise ve y bir x ise, o zaman y de F olmalıdır” biçimindeki herhangi bir argüman, x, y ve F’nin neyi ifade ettiğine bakılmaksızın kabul edilmelidir. Daha da önemlisi, sonuç yanlış olsa da “Tüm meyveler zehirliyse ve elmalar meyveyse, o zaman elmalar zehirlidir” ifadesini de kabul etmeliyiz. Aristoteles, argümanın geçerliliği ile bileşenlerinin doğruluğu arasında ayırım yapmış ve argümanları sembollerle temsil etmenin, içeriklerinden ziyade yapılarını göstermenin bir yolunu bulmuştur. Elmalarla ilgili örnekler, bir çift ifade ve onlardan çıkarılacak bir sonuç sunan “kıyaslar”dır. Verilen iki örnek geçerli kıyaslardır, ancak “Tüm elmalar meyveyse ve bazı meyveler zehirliyse, o zaman elmalar zehirli olmalıdır” ifadesi geçersizdir. Aristoteles’in mantığı, iki bin yıl boyunca argümanları şekillendirmek için kullanılan standart bir sistemdir.

Aristoteles’in epistemolojisi, Platon’un bilgi getiren gerekçelere odaklanmasından ziyade anlayış getiren açıklamalara odaklanmıştır. Aristoteles gerileme sorunu gibi gerekçelendirmeye ilgili sorunların farkındaydı. Gerekçelendirmenin kendisi ne yaparsa yapsın, sonsuza kadar haklı çıkarılmalıdır. Ancak Aristoteles, gözlerimizden birini yana doğru itersek iki farklı gerçek yarattığımızı ya da rüyaların inandırıcı olduğunu düşünüyor gibi görünen şüphecilere gülüyordu. Görececilerin herhangi bir gerçeğin mümkün olup olmadığı konusundaki şüphelerine Platon’dan daha fazla sempati duymuyordu. Gerçeğin insanların bir konuda hemfikir olup olmamasından başka bir şey olmadığı düşüncesini saçma bulmuştu ve iki kişi

aynı fikirde değilse en azından bir kişinin fikrinin yanlış olması gerektiği aşıkardı (Çelişmezlik İlkesi).

Bir açıklamanın temel amacı, bir şeyin nedenlerini ortaya koymaktır. Bir ay tutulmasının nedenlerini ifade edebilirsiniz, o zaman daha fazla açıklamaya gerek kalmayacağı örneğini sunar. Temelde bir şeyin ortaya çıkmasını sağlayan dört ana neden sıralamıştır. Bir heykel örneği üzerinden gitmiş ve heykelin yapıldığı şeye *Maddi Neden* demiştir. *Etken Neden* (modern bilimin odaklandığı tek şey) ise heykeli üreten şey, yani heykeltıraşın kendisidir. *Formel Neden*, heykelin şekli ve yapısıyla ilgili olan temel doğası ve *Ereksel Neden* (veya Teleolojik) heykelin amacıdır, belki de bir tapınak için yapılmıştır. Başarılı bir açıklama, dört nedeni de barındıracak ve gerçek anlayış, bu açıklamaları ilgili anahtar kavramların tanımlarıyla birleştirecektir.

Günümüzde Aristoteles, en çok, ahlaki karakter nitelikleri açısından tanımlayan, şimdi *Erdem Teorisi* dediğimiz şeyin kapsamlı açıklamasıyla tanınır. Sokrates'in asıl amacın *eudaimonia* (gelişen bir hayat) olduğu fikrinden yola çıkar ve Platon ile bunun ruh içindeki uyumdan ibaret olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak o, bu açıklamayı daha ayrıntılı olarak geliştirir. Ruhun (*psuchē*) rasyonel, irrasyonel ve bitkisel olmak üzere üç bölümü vardır. Bitkisel *psuchē*, bitkilerde olduğu kadar insan vücudunda da bulunur ve sağlıklı birlikte erdem veya mükemmellik durumu, yani canlılık olarak görülür.

Aristoteles, Sokrates ile *akrasya* (kontrol eksikliği veya iradenin zayıflığı) konusunda aynı fikirde değildir, çünkü aklın bazen ruhun irrasyonel kısmını kontrol etmekte başarısız olduğunu düşünür (bu nedenle biri, akli ona yapmamasını söylese bile sigara içebilir). İnsanlarda beş ahlaki kontrol seviyesi vardır: Bazıları o kadar kötüdür ki, doğru ve yanlış anlayamaz; daha sonra, doğru olanı yanlış değerlendirdikleri için yanlış yapan insanlar gelir; sonra, neyin doğru olduğunu bilmesine

rağmen (akrasya olan) yanlış yapan insanlar gelir; kötü arzuları kontrol ederek iyi davranıp bir sonraki seviyeye yükselebilirler; ancak akıl sağlığı ve gerçek erdemın en yüksek seviyesi kötü arzuları ortadan kaldırmaktır. Böylece iyi niyet doğal olarak akıl tarafından kontrol edilen uyumlu bir ruhtan gelir. Birinin ne zaman kontrol sahibi olduğuna karar verme kriteri yaptıklarından açıkça sorumlu olup olmamasıdır, bu nedenle Aristoteles bunun için bazı testler önermiştir (Demokritos'un atomcu görüşlerinin ima ettiğı determinizme rağmen, o zaman özgür irade kavramı yoktu).

Aristoteles'in erdem kavramı, her şeyin kendine has işlevine sahip olduğunu öne süren teleolojisine bağlıdır. Tıpkı bir bıçağın iyi kesmesi halinde iyi olması ve bir şeyin mükemmel çalışması durumunda güzel olması gibi, her şey başarılı bir şekilde çalıştığı sürece iyidir. İnsanların özü sosyal ve akılcı hayvanlar olmaktadır. Dolayısıyla, insan için iyi olan, sağlıklı bir hayvan olmak, iyi bir vatandaş olmak, iyi bir vatandaş olarak çalışmak ve iyi muhakeme yapmaktır.

Sosyal erdem, iyi bir vatandaşın tipik davranışına yol açan bir alışkanlıktır, dolayısıyla asıl mesele bunun nasıl başarılması gerektiğidir. Aristoteles, Sokrates'in sadece bilginin gerekli olduğu yönündeki entelektüel görüşünü reddeder, bu yüzden ruhun irrasyonel kısmını yönlendirmek de önemlidir, bu da her durumda uygun duyguları hissetmemiz gerektiğı anlamına gelir. Bu tür tepkiler alışkanlık olduğu için çocukların duyguları uygun şekilde eğitilmelidir. Erdemli davranış, şüphesiz zekâya ihtiyaç duyar. Ancak Platon'un aksine, teorik veya felsefi bilginin bunu gerçekleştireceğine inanmaz. İhtiyaç duyulan şey, genellikle "pratik neden" olarak çevrilen ve en iyi şekilde sağduyu olarak anlaşılan *phronesis*'tir.

Her insan faaliyetinin kendi erdemi vardır. Ancak tüm Yunanlılar, bilgelik, cesaret, öz disiplin ve ahlaki adalet olan dört ana erdemi biliyordu. Aristoteles, bunlara arkadaşlık gibi

birkaç unsur daha ekledi (ancak yalnızca erdemli insanlar arasında) ve dış etkilerin (zenginlik ve uzun ömür gibi) insan gelişimi için de gerekli olduğunu öne sürmesi beklenmedik bir durumdu. Her erdem, cesaret durumunda aptallık ve korkaklık olan iki uç arasında değişim gösterir. Her erdem için ideal olan, sadece tamamen ortalama olmayan, duruma uygun olanın “ortasını” bulmaktır. Örneğin, genellikle kötü bir şey olsa da iyi bir insanın kesinlikle öfke göstermesi gereken durumlar vardır. Aristoteles, Platon tarafından küçümsenen zevki, tabii ve uygun kalması koşuluyla, iyi bir şey olarak kabul etti. Çünkü her insan etkinliği, ondan zevk alırsak gelişir.

Aristoteles’in siyasete ilişkin görüşleri, bu etik teorisi aracılığıyla doğrudan belirtilmişti. İnsan sosyal bir hayvandır, dolaşısıyla toplum bir pazar ya da anlaşma değil, doğal bir durumdur. Bir toplumun amacı, vatandaşlarının gelişmesine izin vermektir ve asil işlerin icrası, en iyi toplumların ayırt edici özelliğidir. Kadınları dışladığı ve birçok insanın temel doğasının en çok köleliğe en uygun olduğunu düşündüğü için, yurttaşlık fikri modern standartlarla değerlendirildiğinde oldukça sınırlıydı. Ancak hak kazananlar için eğitim ve arkadaşlığın teşviki başlıca sosyal hedeflerdir ve sonuç olarak o (yine Platon’un aksine) bir demokratı, çünkü arkadaşlığın eşitliğe, eğitim ve gelişmenin özgürlüğe ihtiyacı vardır.

3. BÖLÜM

FELSEFE OKULLARI (MÖ 370-200)

Platon Atina'da bir okul (Akademi) kurdu ve öğrencisi Aristoteles, yolun hemen aşağısında kendi okulu Lykeion'u kurdu. Bir felsefe okulunun temel amacı, kurucusunun öğretilerini korumaktı. Bu nedenle öğrencilerin hangi filozofun öğretilerine çalışacaklarına karar vermesi gerekiyordu ve sadece çok yaratıcı filozoflar okulda yer alabilirdi. Esasen modern felsefe, kitaplar aracılığıyla incelenir ve öğrenciler zamanlarını kütüphanelerde okuyup yazarak geçirirler. Eski okullarda değerli kitaplar yüksek sesle okundu, ancak ana etkinlik sürekli yapılan sohbetlerdi. Bu, Master Argüman veya Bıçme Argümanı gibi isimler verilen argümanlar hakkında büyük bir heyecan yarattı.

Birçok şehir, farklı görüşlere sahip küçük okullarıyla biliniyordu. Ancak antik felsefenin ana okullarını Platonistler, Aristo'nun izinde olan Peripatetikler, Kinikler, Kyrene Okulu, Epikürler, Stoacılar, Skeptikler, Eklektikler, Pisagorcular ve Neo-Platonistler oluşturuyordu. Bu okulların bazılarının bir merkezi varken, diğerleri sadece doktrinlerine göre gruplandırılmıştı. Bu dönemin ilk zamanlarında Atina felsefenin merkeziydi ve dört okulun hâkimiyetindeydi: Platon Akademisi, Aristo'nun Lykeion'u, Epiküros Bahçesi ve Kıbrıslı Zenon'un Stoa Okulu. MÖ 87 yılında Romalı General Sulla tarafından şehrin acımasızca yağmalanmasının ardından Atina'nın etkisi giderek azalmış ve okullar kapatılmıştır. Daha sonra, Yunan felsefesinin ana merkezi Afrika kıyısındaki İskenderiye olmuş, eski okullar MS 529'da İmparator Justinianus tarafından fiilen kapatılmıştır.

KİRENELİLER VE KİNİKLER

Sokrates'in temel amacı, erdemli bir yaşamı savunmak ve dolaşısıyla hazza adanmış bir hayatı kınamaktı. Platon Sokrates'in görüşüne katılmaktaydı ancak Aristoteles'in erdemli yaşamı, içinde hazzı da barındırıyordu. Kuzey Afrika'daki Cyrene şehrinde, Aristippus ve torunu Aristippus tam tersi bir yaklaşımı benimsedi ve insanlığın yegâne iyiliği olan zevki yürekten onayladı. Her bir insanın bağımsız olmasından etkilendiler.

Bu yüzden arkadaşlığa değer vermediler ve gerçekliğe dair zevklerin (hem entelektüel hem de fiziksel) hâkim olduğu özel deneyimlerden başka bir şey göremediler. Erdemli bir hayat sadece moda gibi görüldüğünden, Kireneliler insanların ah-laksızlıklarına karşı çok hoşgörülü davranmış ve sadece onları yeniden eğitmeyi hedeflemişlerdir. Hayatın tek bir amacı (telos) olduğunu inkâr etme konusunda sıra dışıydılar ve zevk elde etmenin en iyi yolu olarak sosyal özgürlüğü gördüler.

Kireneliler toplumdan oldukça soyutlanırken, Kinikler Yunan dünyasında ünlü (ya da kötü şöhretli) oldular. Birçok düşünür, Sokrates'in hayatından, düşüncelerinden olduğu kadar ilham aldı. Kinikler sadeliğini, yoksulluğunu ve askeri

Saf zevkin insanlık için en büyük fayda olduğunun düşünüldüğü Kirene harabeleri.

eylem esnasında buz üzerinde yalın ayak yürümesi gibi güçlü kendini kontrol etme yeteneklerini kopyaladı. İlk Kinik Antisthenes, Sokrates'i şahsen tanıyordu ve hayatını taklit etmeyi amaçlamıştı. Hazdan o kadar hoşlanmıyordu ki, onu deneyimlemek yerine delirmeyi tercih ettiğini belirtti. Görünüşe göre panteizmi, doğanın tek ilah olduğunu öne süren görüşü, ortaya atan ilk düşünürdü. Bir sonraki Kinik olan Krates, Kinik yaşamı yaşamak için hatırı sayılır miktardaki servetinden feragat etti. O ve karısı Hipparkhia (kendisi saygın bir filozoftur) Atina sokaklarında yaşayan ünlü bir çiftti.

Şahsına dair en fazla belge bulunan Kinik, Sinoplu Dyojen'dir (MÖ 403-324). Bugün bir hippie veya anarşist olarak tanımlanabilir, ancak kendisi ciddi bir filozoftu. "Kinik", "köpeğe benzeyen" anlamına gelir ve o, köpek gibi yaşamaktan mutluymuştu. Genellikle Atina pazarında büyük bir şarap küpünde uyurdu, halk arasında mastürbasyon yaparak halkı şok etti ve açlığın bu kadar kolay çözülmesini dilediğini söyledi. Tartışmada çok açık sözlüydü: Birisi hareketin imkânsız olduğunu iddia ettiğinde ayağa kalkarak uzaklaştı ve Platoncular insanı "tüysüz iki ayaklı" olarak tanımladığında, Akademi'ye yolunmuş bir tavuk saldı.

Hayatı eşsizdi, ama öğretilerinin çoğu çok etkiliydi. Doğanın ilahi olduğu fikrini genişletti ve insanların iyi yaşam için doğal olana uyması gerektiğini savundu. Okulların çoğu, uzman bir elit kitleyi hedeflerken, Dyojen'in öğretilerinin (Sokrates'in-kiler gibi) herkese açık olması dikkat çekicidir. Karmaşık bir sosyal hayatın acılarından kaçınmak adına kayıtsız kalmanın bir erdem olduğunu öğretti. Zamanına göre hiç alışılmadık bir şekilde tek bir şehre sadık kalmadı, kendisini "dünya vatandaş" olarak gördü ve özgürce konuşmanın en büyük sivil erdem olduğunu düşündü. Uzun ve dışa dönük bir yaşam sürdüğü için büyük bir ün kazandı, ancak on kitabının hiçbirini günümüze kadar ulaşamadı.

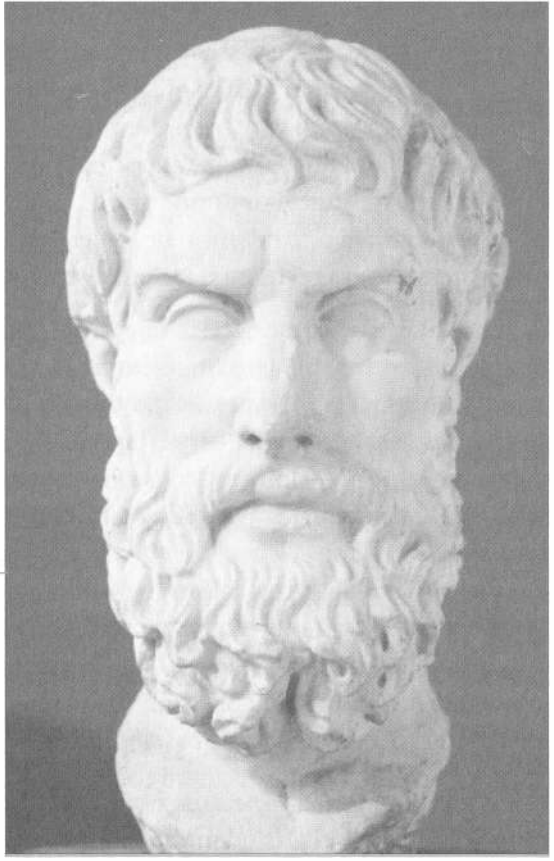

Diyojen'in mümkün olan en basit varoluşa olan inancı halkın önünde gözler önüne serildi ve bu, onu ünlü ama tartışmalı bir figür haline getirdi.

EPİKUROSCULAR

Epikuros (MÖ 341-270) Samos adasında doğdu ve MÖ 306'da Akademi yakınlarında Atina'da bir okul kurdu. Bahçe adı verilen okulu, hazza, dostluğa ve sohbete adanmış hoş bir yer gibi görünüyordu. Epikuros'un yazılarından birkaçı günümüze ulaşmıştır. Ancak görüşlerine dair en iyi dayanak, Romalı şair ve filozof Lukretius'un yaklaşık MÖ 70 yılında

Epikür yüksek idealleri reddetti ve gerçekliğin tamamen fiziksel olduğunu ve ihtiyatlı zevkin ise gerçekliğin beraberinde getirdiği en büyük iyilik olduğunu öne sürdü.

yazdığı *Evrenin Yapısı* adlı kitabıdır. Epikuros'un düşüncesi üzerindeki en büyük iki etki Demokritos'un fikirleri ve Platon'un fikirlerinin reddedilmesiydi. Platon, diyalektik konuşmalar yoluyla anlaşılan saf ideallerden oluşan daha yüksek bir gerçekliğe inanıyordu. Ancak Epikuros bunu alaya aldı, çünkü kendisi tamamen atomlardan oluştuğunu düşündüğü fiziksel dünyayla ilgileniyordu. Ana argümanı, madde- nin sonsuz şekilde bölünemeyeceği yönündeydi. Bu nedenle bölünmenin, sonunda bölünemeyen nesnelerle karşılaşması

gerekir. Bir boşluk içinde kendiliğinden hareket eden ve görünür nesneler olan, gruplar oluşturmak için birbirine bağlanan sayısız şekil ve boyutta atom olduğu konusunda Demokritos ile hemfikirdi. Demokritos, atomların temelde sadece bir şekil ve boyut olduğunu söyledi, ancak Epikuros, ağırlıklarının da bu temeli oluşturduğunu öne sürdü. Sertlik ve renk gibi, nesnelerin bilinen niteliklerinin üç temel özelliğın kombinasyonlarından ortaya çıktığını ifade etti.

Epikuros, tanrıların varlığına inanıyordu (çünkü tanrı fikri zihnimize kazınmıştı), ancak tanrıların atomlardan oluştuğuna ve dünyamızdan çok kopuk olduklarına inanıyordu. Yıldırımın tanrılar tarafından yeryüzüne düşürüldüğü teorisine yanıt olarak, neden yıldırımın hiç tanrılar tarafından değil de mavi gökyüzünden düşmediğini sordu. Dualar genellikle düşmanların yok edilmesi için edildiğinden, tanrıların dualara cevap vermediğini belirtti –ki Tanrı her duamıza yanıt verseydi, böyle bir şey felaket olurdu. Bu yüzden ona göre evren kendi kendine yeterliydi. Epikuros, doğanın bir amacı olmadığı şeklindeki ilginç Kyrene görüşünü onayladı. Evrenin sonsuz olduğunu savundu, ancak bir başlangıcı olsaydı, tanrılar tarafından yaratılmış olamazdı çünkü çok fazla kusur içeriyordu.

Her şey tamamen atomlardan oluşuyorsa, o zaman bu bizi de kapsamaktadır ve bunun önemli sonuçları vardır; dünya anlayışımız, atomlarımızın diğer atomlarla etkileşime girmesi sonucu oluşur. Epikuros, yalnızca duyu deneyimine güvenmekle kalmayıp, bunun neredeyse mutlak olduğunu düşünen (en azından her bir kişi için) bir ampiristti. Sanrılar ve rüyalar duyuları zayıflatmaz, çünkü bunlar sadece zihnimizle ilgili gerçeklerdir. Akıl ayrı değildir ancak duyularımızdan doğar ve yalnızca duyular gerçeğı açığa çıkarabilir. Zihnın kendisi (psuchē veya ruh) de fizikseldir ve pek çok atomun hareketinden oluşur. Psuchē'nin doğanın bir temeli olması gerektiğini söyleyenlere Epikuros, bir tavuğın yumurtadan çıkması gibi basit başlangıçlardan ortaya çıkan olağanüstü şeylerin sıra-

dışı bir şey olmadığını söyler. Eğer insanlar gülebiliyorsa, bu bizim komik atomlardan oluştuğumuz anlamına gelmez.

Zihnin yalnızca fiziksel atomların hareketi olmasının önemli bir sonucu, atomların her şeyi kontrol ediyor gibi görünmesidir ve bu sadece insanların özgür seçimler yaptığına dair bir yanılsamadır. Bu, determinizmin doğru olduğu (geleceğin kesinlikle kaçınılmaz olduğu) ve dolayısıyla “irade özgürlüğü” olmadığı fikrinin ilk ortaya çıkışıdır. Epikuros, seçim yapamazsak, sağduyuya meydan okur gibi görünen iyi ya da kötü eylemlerimizden sorumlu tutulamayacağımız endişesini fark etmiştir. Bu nedenle Demokritos’un atomculuk görüşüne, düzenli bir şekilde hareket eden atomlar yerine, ara sıra harekette açıklanamayan bir “sapma” olduğu fikrini ekledi. Psuchē’de bu tür sapmalar meydana geldiğinden, kararlarımızda bir özgürlük unsuru bulunmaktadır. Çok az düşünür, sapmaları kontroledemiyor gibi göründüğümüz için Epikuros’un böylelikle özgür irade sorununu çözdüğüne inansa da bu sadece yüzyıllarca devam edecek bir tartışmanın başlangıcıydı.

Kişi öldüğünde atomları dağınık ve kişinin olayları deneyimleme kapasitesi atomlarına bağlıdır. Dolayısıyla insanlar için ölümden sonra yaşam söz konusu olamaz. Bu gerçeğe yüzleşmek bizi ölümden çok korkutabilir, ancak Epikuros bunun saçma olduğunu savunmuştur. Son günümüzden bir gün uzaklıkta olan bir olaydan korkmamalıyız ve öldüğümüzde artık onu deneyimlemek için orada olmayacağız. Ölü olmak korkutucu değildir. Çünkü bu, doğmadan önceki durumla aynıdır ve kimse bundan korkmaz. Ancak Epikuroscular, kör olmak gibi bir felaketle karşı karşıya kalınsa bile intiharın nadiren mazur görülebileceğini ifade ettiler. Utanç, kendini öldürmek için iyi bir neden değildir, acı ve sefalete dayanılabilir ve her zaman hayatın zevklerini geri kazanma umudu vardır.

Deneyim, varoluşumuzun temeli olduğundan, insanlar için iyi olan şey hazdır. Bu yine Kyrene etkisini yansıtmaktadır,

ancak Epikür bu konuda oldukça ihtiyatlıdır. Önceden plan yapmalıyız, bu nedenle sürekli sarhoşluk eğlenceli olabilir, ancak akşamdan kalmaya neden olur ve sağlığını bozar. Yüce iyilik, sürekli ve zararsız bir zevk olan arkadaşlıktır. En büyük öncelik, acıdan ve özellikle daha uzun süre devam eden zihinsel ağrıdan kaçınmaktır. Sokrates ve Platon’un erdemini zevkten üstün olduğu iddialarına yanıt olarak, ikisinin neredeyse aynı olduğunu, çünkü ölçülü zevk yaşamının erdemli olduğunu ve erdemli olmanın en yüksek zevklerden biri olduğunu savundu. Adalet, ona göre, saf bir ideal değil, sadece sözleşmeler ve anlaşmalar yapma meselesidir (iyi arkadaşlar arasında beklediğimiz gibi).

STOACILIK

Kıbrıslı Zenon, Kıbrıs’tan Atina’ya gitmiş ve burada Kinik yaşam biçiminden usanana kadar Kinik filozof Krates ile çalışmalar yapmıştır. Halka açık bir alanda *Stoa Poikile* adlı okulunu kurup bizleri “stoacılık” kelimesiyle tanıştırmadan önce, Akademi de dahil olmak üzere farklı okullarda okumuştur. Stoacı okul birkaç yüzyıl boyunca varlığını korumuştur. İlk dönemlerinde stoacı teoriler kapsamlı ve karmaşık; Stoacılığın büyük düşünürleri ise Zenon, Kleantes ve Hrisippos’tur. Ancak kitaplarından hiçbirisi günümüze kadar ulaşamamıştır. Daha sonraki Roma döneminde Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius’un günümüze ulaşan yazılarında daha popüler bir stoacı yaşam tarzı sunulmuştur. Doktrinler her iki dönemde de tutarlı olduğu için bundan hareketle genel bir açıklama yapabiliriz.

MÖ 301 yılında stoacı okul kurulduğunda çok sayıda felsefe kitabı yazılmış ve güçlü gelenekler oluşturulmuştur. Yeni okul bazı öğretileri benimsemiş ve diğerlerine tepki göstermiştir. En önemli çıkış noktası, doğaya göre yaşamamız gerektiği şeklindeki kinik düşünceye duyulan hayranlıktır. Ancak in-

Zenon'nun
Stoa okulunu
kurduğu
Stoa Poikile
harabeleri.
Burada kaleme
alınan oldukça
etkili yazıların
büyük bir kısmı
günümüze
ulaşamamıştır.

san doğası gereği rasyonel olduğundan, köpek gibi yaşamak saçmadır. Stoacılar, yeni okulları için bir müfredat oluşturmuş ve felsefeyi, her biri çok sayıda alt bölüme sahip üç ana konu olmak üzere mantık, karakter ve doğa olarak bölümlere ayırmışlardır.

Stoacılar, Aristoteles'in yeni kıyas mantığını argümanları geliştirmek için bir araç olarak görmüşlerdir. Mantığı tam cümleleri kapsayacak şekilde genişletmiş ve en basitleri Modus Ponens olarak bilinen bir dizi temel mantıksal gerçeği fark etmişlerdir: Eğer bir önerme başka bir önerme içeriyorsa ve ilk önerme doğruysa, o zaman ikincisi de doğru olmalıdır. Yani, içerme, tüm akıl yürütmenin temeli olan gerçeği iletir. Epikuroscuların aksine, Platon'un Formlarının yalnızca insan düşünceleri olduğunu söylemelerine rağmen, Platon'un diyalektik akıl yürütme idealine hayran kalmışlardır.

Mantık ve diyalektiğe büyük bir değer veren Stoacılar, doğanın rasyonel olduğu fikrini de benimsemişlerdir. Bunun için sundukları iki argüman vardı. Bu argümanlardan biri evrenin mükemmel olduğu ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak mükemmel rasyonaliteyi içermesi gerektiği yönündeydi. Bir diğer argümanları ise evrenin rasyonel varlıklar ürettiği idi, ki bu doğa rasyonel olmasaydı imkânsız olurdu. Zenon bunu, ağaç-

ta ahengin olduğunu kanıtlayacak şekilde ayarlanmış flütler üreten bir zeytin ağacıyla karşılaştırmıştır.

Bilginin duyu deneyimlerinin mutlaklığına dayandığını savunan epikürcü düşünce, Stoacılar tarafından da reddedilmiştir. Deneyimin çok önemli olduğunu kabul etmiş, ancak bilgiye ilişkin üç adımı açıklamışlardır. Algılama bilgiye giden ilk adımdır, ancak hayati önem taşıyan ikinci adım tüm dikkatini vererek algıyı “kavramak”tır. Tüm dikkatin verildiği durumlarda bile akıl; algının yanlış olduğuna dair hiçbir olasılık görmese de tamamen bilinir olarak kabul edilir. Zenon, üç aşamaya ilişkin şu benzetmeyi yapmıştır: Avucunuzun içinde bir şey tutuyorsunuz, ardından yumruğunuzu avcunuzla kapatıyorsunuz ve sonra diğer elinizle yumruğunuzu tutuyorsunuz.

Karakter ve etik söz konusu olduğunda, yeni determinizm ve özgür irade sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak atomların epikürcü sapmasını, doğanın rasyonelliğiyle çeliştiği için reddetmişlerdir. Hrisippos ortasını bulmaya çalışsa da Stoacılar genel olarak determinizmi kabul etmişlerdir. Ünlü bir örnek olarak şunu ifade edebiliriz: Hareket eden bir arabaya bir ip ile bağlanmış bir köpek gibiyiz. Arabayı takip etmeyi seçebiliriz, ancak bunu seçmesek bile yine de onu takip etmeliyiz. Akrasya sorununda (neden bilerek bize zarar veren şeyleri yaptığımız konusunda) Sokrates ile Aristoteles’e karşı taraf olmuşlar ve böylesi bir aptallığın aslında rasyonel olduğunu söylemişlerdir. Bunun nedeni, mantığın duygusal zihni yönetmesi değil, baştan çıkarıcı arzuların rasyonel olması, para ya da içki arzusunun bu tür şeylerin iyi olduğuna dair yargılar olmasıdır.

Stoacı değerlerin ortak kaynakları akıl ve doğa idi. Rasyonel değerlerin ayırt edici özelliği uzlaşıydı ve bu nedenle en yüksek değerler, çatışma içermeyenlerdi. İkincil değerler, sıradan yaşamın gerekliliklerinden kaynaklanan doğal değerlerdi.

Stoacılar, Aristoteles'in para ve şeref gibi dünyevi mallara olan inancını, yalnızca erdemli bir karakterin iyi bir yaşam sürebileceğini ileri sürerek reddetmişlerdir. Erdemli olmak ya hep ya hiç meselesiydi; ya tamamen erdemli bir insansınız ya da bir fiyasko. İyilik, güzellikle özdeşleştirilerek, iyi bir yaşamı sanat eseri haline getiriyordu. Stoacılık haklı olarak acı çekmenin kararlılığı ile ilişkilendirilse de Stoacılar aynı zamanda (Epikürcülerden farklı olarak) intiharı meşru olarak görmüşlerdir. Seneca, siyasi pozisyonu kötü bir durumdayken intihar etti, fakat bazen aile uğruna savaşmanın görevimiz olabileceğini yazmıştır.

Stoacı fikirlerden ortaya çıkan önemli bir ilke adaletin sadece insan geleneği değil, doğanın apaçık bir gerçeği olduğudur. Devletler yasalar oluşturduğunda, sadece uygun olanı oluşturmamalıdır, çünkü akıl ve doğa adalet hakkındaki nesnel gerçeği ortaya çıkarır. Bu, daha sonraki hukuki düşünce üzerinde büyük etkisi olan Doğal Hukuk geleneğini başlatır. Diyojen ile aynı fikri paylaşan Stoacılar kendilerini dünya vatandaşları olarak görmüşlerdir. Bu nedenle onlara göre doğal adalet aynı zamanda evrensel adalettir.

Stoacıların doğa görüşü teleolojiktir. Doğanın rasyonelliği hem nihai bir amacı hem de yüce bir ilahiliği içerdiği için yine Epiküros'u reddetmişlerdir. Depremler gibi doğal kötülüklerin bu görüş için bir zorluk yarattığının farkına vararak, büyük resmi görebilseydik aslında evrenin tamamen iyi olduğunu kanıksayacağımızı iddia etmişlerdir. Dört töz (arkhe) ve ayrıca nicelik, nitelik, eğilim ve görelilik gibi temel varoluş kategorileri olduğu konusunda Aristoteles ile hemfikirler. Dolayısıyla gerçeklik, tamamen ilişkilere göre düzenlenmiş özelliklere ve güçlere sahip nesneler olarak anlaşılabilir. İnsan aklı da doğanın bir parçası olduğundan dolayı, bu konuda bir istisna değildir. Kleantes, yaraların acıya ve utanç verici düşüncelerin yüzde kızarmaya yol açmasının aslında zihin

ve vücudun ne kadar yakın bir bağı olduğunu gösterdiğini öne sürmüştür. Bu durum ölümsüzlüğü imkânsız kılıyor gibi görünse de Stoacılar psuchē'yi, kişinin erdemli olması durumunda varlığını sürdürebilecek saf bir hava ve ateş biçimi olarak görmüşlerdir.

SKEPTİKLER

Epikürosçuların ve Stoacıların büyük okulları, bazı görüşleri kabul edip diğerlerine meydan okuyarak Platoncuların, Aristocuların ve Kiniklerin öğretileri üzerine inşa edildi. Yine de arka planda, ilk Sofistlerin ifade ettiği, gerçek ve bilgi hakkındaki ciddi şüphelerden ilham alan daha radikal bir düşünce vardı. Elisli Pyrrhon, Epikür ve Kıbrıslı Zenon ile aynı zamanda yaşamış ve eski şüpheci argümanları bir yaşam biçimine dönüştürmüştü. Her argümanın eşit ve zıt bir argümanla geçersiz sayıldığı fikri karşısında şaşkına döndü ve bilge bir kişinin ortaya çıkan entelektüel felci kabul etmesi gerektiği sonucuna vardı. Diyojen'in kayıtsızlıkla elde edilen gönül rahatlığı olan felsefe amacını kabul etti. Pyrrhon'un stratejisi, tamamen açık olmadıkça bir şey hakkında hüküm vermemekti. Filozoflar için en büyük sorunun, bir inancın gerçekten doğru olup olmadığına dair belirleyici test olan "kriteri" bulmak olduğu fikrini ortaya attı. Hiçbir şey yazmadı, ama daha sonraki Skeptikler için harika bir rol modeldi.

Skeptisizm, MÖ 264 yılında, Platon Akademisi'nin şaşırtıcı bir şekilde birçok skeptik görüşü benimsediği zaman, esas olarak Stoacılar tarafından ifade edilen bilgi hakkındaki güvene karşı Atina'da etkinlik kazandı. Skeptik argümanlara ilişkin temel bilğimiz Sextus Emprikus'un yaklaşık 200 yıl önce kaleme almış olduğu bazı büyüleyici kitaplarından geliyor. Bu argümanların çoğu, bilgi için kriter bulmanın imkânsız olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır ve bunlar, eleştirel değil de "dogmatik" oldukları için pozitif doktrinlere sahip tüm okul-

Pyrrho (dalgın olmasıyla ünlüdür) şüpheciliği bir yaşam biçimine dönüştürdü ve inançlardan ve sözlerden kopmayı öğretti.

lara saldırmaktadır.

İki temel şüpheli argüman, tüm muhakemelerin birbirini götürdüğü ve tanımların imkânsız olduğu yönündeydi. Diğer argümanları, özellikle algıya dayanan kriterler başta olmak üzere tüm olası kriterlere saldırır. Bir inancın gerekçesi olarak bir gerçeği (rasyonel bir iç görüş veya deneyim gibi) sunarsak, burada bariz bir sorun vardır. Destekleyici gerçeklerden emin olmalıyız. Fakat gerçeklerden emin olmak için daha fazla gerekçeye ihtiyaç vardır. Skeptikler, bunun yalnızca üç yoldan birine gidebileceğini öne sürdüler: Gerekçeler dizisi gerçekte hiçbir gerekçeye ihtiyaç duymadan sona erer; gerekçeler bir döngü içindedir ve birbirini destekler ya da gerekçeler dizisi sonsuza kadar devam eder. Skeptiklere göre bu “üç önermeli durum”, gerekçenin imkânsız olduğu anlamına gelir. Tüm bilginin gerekçelendirmeye ihtiyacı olduğunu varsaydık. Gerekçeler bir kısır döngü içine girerse, birbirini destekleyen yalanlar gibi hepsi yanlış olabilir. Sonsuza kadar devam etmeleri durumunda ise, doğru bir şekilde bilinen bir şeye asla ulaşamayız.

Algıya yönelik eleştiriler, gerçeğin tamamen bakış açısına bağlı olduğu görüşü olan göreciliği de destekleyen Skeptisizmin On Şekli’nde özetlenmiştir. Önceki beklentilerimiz, duyu organlarımızda meydana gelen olası bir hastalık, olağan dışı durumlar ve yanıltıcı karşılaştırmalar gibi algıyı bozabilecek faktörlere dikkat çekmektedir. Algılar aynı zamanda, görme eylemini kimin yaptığına; hangi hayvan türünden, yerel kültürden, algılamayı yapan belirli bir bireyden etkilendiğine ve hangi duyunun kullanıldığına bağlıdır. Tüm bu sorunlarla yüzleşmek, kişinin duysal algıya olan inancını yok etmelidir. Aşırı skeptisizme verilen açık bir cevap, durumu tersine çevirmek ve skeptikleri skeptisizmin doğru olduğunu bilmekle suçlamaktır, ki bu saçma olacaktır. Klasik skeptik cevap, kendi teorilerini bile bilmediklerini kabul ederek durumu kabullenmektir. Aşırı skeptisizm yüzyıllar içerisinde yavaşça

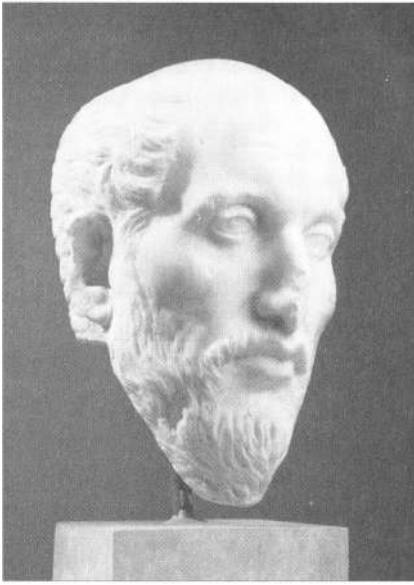
unutuldu, ancak yeniden ortaya çıktığında, tüm filozofların yüzleşmesi gereken kalıcı bir zorluk haline geldi.

YENİ PLATONCULAR

Aristoteles, varlığın temel doğası hakkındaki soruların yalnızca nesnelere ve onların özelliklerine odaklanması gerektiğine karar verdikten sonra, genel metafizik sorularını göz ardı etmişti. Ancak Plotinos (MS 204-270) bir kez daha Pisagor, Parmenides ve Platon'un büyük fikirlerine yönelmişti. İskenderiye'de eğitim alıp daha sonra Roma'ya taşınmış ve burada öğrencileri arasına kadınları da dahil etmişti. Aynı zamanda, *Enneadlar* adlı meşhur kitabını kaleme alan ünlü bir öğretmen olmuştur. Yüce ideallere olan ilgisi, muhtemelen Stoacıların aşırı materyalizmine karşı bir isyandı. Asıl ilgisi, Parmenides'in nihai varlığın ebedi ve değişmez (dünyamızın değişen görünümüleriyle gizlenen) olduğu iddiası ve Platon'un İyi Formunun gerçekliğin kaynağı olduğu fikri üzerineydi.

Plotinos, Aristoteles'in Parmenides'in "Bir" fikrine yönelik ortaya atmış olduğu, ebedi ve değişmez olduğu için Parmenides'in fikrinin görünür dünyadaki hareket ve değişim hakkında hiçbir açıklama sunmadığı şeklindeki eleştirisini kabul etti. Sorun, Bir'in Varlığın özü olarak görülmesi ve dolayısıyla hareket de dahil olmak üzere varoluşun tüm ilkelerini içermesiydi. Bu nedenle nihai açıklama Varlıktan önce ve sonra olmalıdır ve saf ideal olan İyi Formu bu rolü oynayabilir. Dolayısıyla Plotinos'un ana fikri Bir fikrini benimsemek, ama onu Varlığın ötesinde, mükemmel Platoncu Formlar aleminde görmektir.

Varlığı aşan bu Bir fikrinden yola çıkarak, doğanın temel yapısına dair üç parçalı bir sistem inşa etti. Varlık, Bir'in mükemmelliğinin gerekli bir sonucudur ve tıpkı Güneş'ten gelen ışık gibi mükemmellikten yayılır. Varlık rasyoneldir ve bu nedenle varoluşun ikinci aşaması, "Düşünsel-İlke" olarak ter-

Plotinus,
Platon'un
gerçeklik
teorisini yüce
manevi vizyona
dönüştüren
filozofların en
idealistiydi.

cüme edilebilen ve tanrıların alemi olan Nous'tur. Bu rasyonel varlık biçimi, doğanın üçüncü safhasına, yani Ruha (Psuchē) neden olan bir ifade (logos) üretir. Pisagor'un etkisi Ruhun bireysel nesnelerin kaynağı olan sayılar ürettiği ve Ruhun da yaşamın kaynağı olduğu başka bir aşamada görülmektedir.

Ruh, insanın zihnidir ve Plotinos, zihnin mükemmel birliğini ve zihnin vücuttan ayrı olduğunu öne süren düalizmi savunur. Beden söz konusu olduğunda, kolun bacağı pek farkında olmadığını, ancak zihinde tüm bölümlerin diğer bölümlerin tamamen farkında olduğunu, dolayısıyla zihnin vücuttan oldukça farklı olduğunu savunur. Ayrıca madde, Varlığın alt bir şekli olarak görülür ve zihnin onu aşabilmesi için oldukça farklı olması gerekir. Bu tablonun ahlaki yönüne Platon'dan daha az vurgu yapılır, ancak doğru ve iyi kavramları, Düşünsel-İlkenin içsel bir parçasıdır. Bu nedenle Plotinos bize saf akla dayanan bir ahlak anlatımını sunar.

Yeni-Platoncu gelenek, hocasının uzun ve karmaşık kitabını düzenleyen Plotinos'un öğrencisi Porfiryus (234-305) tarafından sürdürülmüştür. Porfiryus'un öğrencilerinden biri, sadece Plotinos'un öğretilerini sürdürmekle kalmayıp, aynı zamanda Pisagor'un biyografisini yazan ve yeni sistemde sayıların rolünü vurgulayan Iamblichus (245-325) idi. Pisagor doktrinleri ve disiplinli yaşam biçimleri, MS birinci yüzyılda yeniden canlandı ve hareket giderek daha dindar bir hale geldi. Ancak bu süre zarfında Pisagorcular, Yeni-Platoncularla birleşti.

Bu zamandaki her filozof belirli bir okula ait değildi ve MÖ birinci yüzyılda bir grup filozof Eklektik olarak adlandırıldı. Bu da birkaç farklı okuldan en iyi parçaları seçip aldıkları anlamına geliyordu. Bunların en ilginç, büyük bir Romalı devlet adamı ve hatip olan Cicero'dur (MÖ 106-43). Gençliğinde Rodos'taki Yunan okullarında okudu ve çoğu günümüze ulaşan birçok felsefi eser yazdı. Özgün bir düşünür değildi, ancak tartışmaları diyalog biçiminde oldukça anlaşılır bir şekilde kaydederek teoriler arasında yolunu çok algısal bir şekilde seçti.

Felsefe okulları, gelenekleri ve dilleri bakımından çoğunlukla Yunandı ve bu nedenle etkinliklerini kaybetmeleri, Yunan kültürünün gerilemesi ve Yunan şehirlerinin fethi ile hızlandı. Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığa döndüğünde, giderek putperest inanışlara ve özgür eleştirel düşünceye karşı daha az hoşgörülü hale geldi. Bu nedenle eski okulların eğitimdeki etkisi azalmış ve sonra ortadan kaybolmuştur.

4. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK İÇİN FELSEFE (380-1347)

Başlangıçta Yunan kültürünün gerilemesi ve Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'ndaki egemenliği filozoflar için bir felaketti. Gerçi bu eski fikirlerin bazıları kabul edilemez ya da tam anlamıyla şaşırtıcı olsa da hayatta kalan Yunanca metinlerin yavaş yavaş Hıristiyan teologlar için zorlu sorular ortaya çıkardığı fark edildi. Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu çöktükten sonra varlığını sürdürmek adına mücadele etti. Ancak rahipler, keşişler ve üniversite kuruluşlarının desteğiyle Avrupa düşünce dünyasındaki lider konumunu zamanla yeniden kazandı. Filozoflar tarafından sorulan en zorlu sorularla dini inancın karşılaştığı hareketli bir dönem yaşandı. Bazı büyük felsefe çalışmaları ortaya çıkınca, özgür akıl yürütme ve Kilise otoritesi arasında çatışma çıkması kaçınılmaz bir durumdu.

HİPPOLU AUGUSTİNUS (354-430)

Dördüncü yüzyılın başlarında Roma İmparatoru Hıristiyanlığa geçti. Hıristiyanlığın otoritesi arttıkça, Yunan felsefe okul-

ları baskı altına girdi ve sonunda kapatıldı. Yunan düşüncesini Cicero aracılığıyla öğrenen ve Yeni-Platoncuların fikirlerine aşina olan Hippolu Aziz Augustinus'un Kuzey Afrika'daki çalışmaları olmasaydı, yazıları sonraki yıllarda tamamen yok edilmiş olabilirdi. Böylece teolojide en iyi pagan düşüncesini büyük bir saygıyla ele alma geleneğini başlattı.

İlk başta Augustinus'un dini alışılmışın dışındaydı, ancak daha sonra "sapkınlığın" önde gelen eleştirmeni oldu. Materyalist teorisi, insan ruhunun ışığını beden karanlığında hapsolmuş olarak gören Maniheizmleri ve ayrıca insan ırkını başlatan ilk günahı kaçılabileceğimizi düşünen Pelagianları reddetti. Augustinus için bir bedene hapsolmek ilk günahıdır, ancak daha ruhani bir aleme yükselmek uğruna mücadele etmeyi savunur.

Materyalizmden öteye gitmek, akıl ve dil gerektirir. Dil dünyayla bağlantı kurmalıdır, ancak onun üzerine de çıkabilir. Zihnimiz deneyimlerimizi birleştirir, ancak akıl zorunlu olarak doğru olanı görür ve aynı zamanda bizi bedenlerimizin ayırdığı diğer ruhlarla birleştirir. Fakat Augustinus her zaman insani sınırlamalardan etkilenmişti ve böyle bir bilginin kendi başarımızdan ziyade "aydınlanma" anlarında Tanrı'nın bir armağanı olduğunu öne sürdü. Bu nedenle, bilgi hakkındaki otoriteyi kabul etmeye ve olayları anlamadan önce onlara inanmaya istekli olunması gerektiğini ifade etti.

Kaderin hayatlarımızı kontrol edip etmediği konusunu Augustinus, insan iradesine ve seçim yaparken insanın kendisini dış etkilere özgürleştirme yeteneğine dair bir soru olarak ele aldı. Tanrı tam olarak ne seçeceğimizi bilse de geleceğimizi belirlemede özgür olduğumuz fikrini savundu. Ruhun kurtuluşu tehlikede olduğu için onu en çok endişelendiren şey, insanların kendi hayatlarındaki kötülüğü nasıl kontrol edebilecekleriydi. Ruh bedene hapsolmadığından, gelişip materyalizmin kötülüklerinden kurtulmakta özgürdü ve bu ancak

Sıradışı bir
başlangıçtan
sonra,
Augustinus
Hristiyanlığı
desteklemek
için gerekli
felsefi teorileri
geliştirdi.

rasyonel irade ile sağlanabilirdi. Bununla birlikte, ilk günahın varlığı irrasyoneldi ve büyük bir yükü. Aynı zamanda irade-nin tamamen rasyonel olmasını engelliyordu. Augustinus bu konuda giderek daha karamsar hale gelmiş ve tek umudumuzun Tanrı'nın lütfundan geçtiğine inanmıştır. Bu da kurtuluşun bir armağan olduğu ve çoğu insanı sonsuz lanetle yüz yüze geldiği anlamına geliyordu. Yine de bu hayatta mutluluğun mümkün olduğunu düşündü ve onun ahlaka karşı tutumu, unutulmaz "Sev ve ne istersen yap" sloganında özetlendi.

Augustinus, özellikle zaman üzerine ilginç tartışmalar yazdı. Tanrı fiziksel dünyanın ötesinde var olan ebedi bir varlıksa, günlük yaşamla nasıl ilişkilidir? Zamansız bir varlık olaylara müdahale edebilir mi? Ebedi bir varlık her zaman mı yoksa zamanın dışında mı vardır? Bir ağaç var olabilir, ama ne geçmiş ne de gelecek var gibi görünmediğine göre bir yıl nasıl var olabilir? Fakat zaman dilimleri yoksa, bir olay nasıl "on gün içinde" gerçekleşebilir? Unutulmaz bir şekilde ifade ettiği gibi, düşünmediği sürece zamanı mükemmel bir şekilde anlıyordu! Zaman; sadece fiziksel bir hareket mi, yoksa sadece zihnimizin bir özelliği mi, yoksa hiç gerçek değil mi karar veremedi.

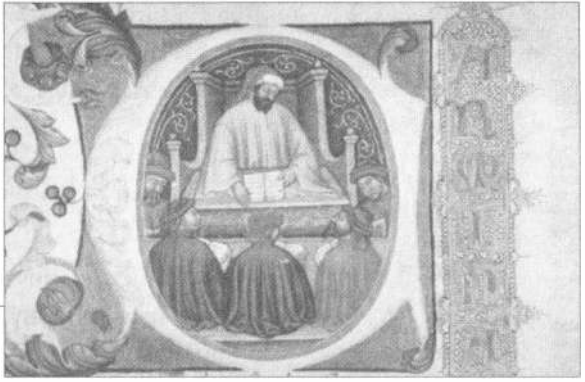
Augustinus'tan önceki dönemlerde, tarih genellikle tekerrür ediyor gibi görünüyordu. Ancak o, Hıristiyan fikrinin tarihte Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e ve daha sonra bir yargı gününe hareket eden bir yönünün olduğuna dair açıklamada bulundu. Bu, tarihin kaçınılmaz süreçler ve amaçlar içerip içermediğine dair daha sonraki tartışmaları şekillendirdi. Ayrıca siyaset felsefesinde savaş ilan etmenin ahlaki olarak doğru olup olmadığı konusundaki önemli konuyu da gündeme getirdi.

BOETHIUS (477-524)

Roma İmparatorluğu gerilediğinde, bilim adamı ve mantıkçı Boethius dünyevi meselelere kapıldı ve hayatının geri kalanını hapiste, infaz edilmeyi bekleyerek geçirdi. Buna cevaben, geniş çapta bir okur kitlesine ulaşan *Felsefenin Tesellisi* adlı eserini yazdı. Hıristiyan olmasına rağmen, asıl tesellisini Yeni-Platoncu felsefede buldu.

Boethius'un ele aldığı en etkili iki konu, özgür iradeye sahip olup olmadığımız ve evrensellerin doğasıydı. Kaderin dünyevi ve fiziksel şeyleri kontrol ettiğini kabul etti. Ancak aklın bizi, gerekliliğin artık geçerli olmadığı ilahi bir gerçekliğe götürebileceğini öne sürdü. O, sadece rasyonel olduğumuzdan dolayı (etkili bir fikirdi) özgür iradeye sahip olmamız gerektiğini iddia etti. Ayrıca, Tanrı'nın ne olacağı konusunda ön bilgisi varsa, bu durumda özgür seçimin ne kadar mümkün olduğunu da sorguladı. Cevabı, geleceğin sırf bilindiğinden ötürü gerekli olmadığı yönündeydi. Sırf ne olduğunu bildiğimiz için şimdiki anın gerekli olduğunu varsaymıyoruz ve şu an ne olduğunu bilmemiz, onun olabilecek tek şey olduğu anlamına gelmiyor. Evrenseller, “beyaz” veya “ağaç” gibi birçok şeyi ifade edebilen tek sözcükler veya kavramlardır. Asıl sorun, “birden fazla” olan bir şeyin varoluş şekliyi açıklamaktır. İki kırmızı domates görürseniz, iki nesne görürsünüz, ancak aynı rengin bir rengini mi yoksa onun iki örneğini mi

Boethius,
hapishanede
geçirdiği uzun
süre boyunca
Platoncu
fikirlerini
geliştiren yalnız
bir felsefe
kahramanıydı.

görüyorsunuz? Realistler iki domates olduğunu iddia ederler, ancak paylaştıkları kırmızılık üçüncü öğedir. Nominalistler üç değil, sadece iki şeyin görüldüğünü öne sürer. “Kırmızı”, her nesnenin renkli yönü için yalnızca bir addır.

Teologlar için sorunun önemine bir örnek, Tanrı’nın aynı varlık olan üç varlık -Baba, Oğul ve Kutsal Ruh- olduğunu söyleyen Teslis’in Hristiyan doktrini. Üçlemenin birliği, aynı nitelikleri paylaşan üç varlıktan gelmelidir. Nominalistlerin dediğı gibi, sadece bu üç kişi varsa, birlik Hristiyan Peter Abelard, görünüşe göre bir tanrı yerine üç tanrıya inandığı için kalabalık tarafından taşlanarak neredeyse öldürülmüştür. Modern düşüncede evrenseller, doğayı sınıflandırma ve onun genel yasalarını ifade etme şeklimiz ve genel doğruların dildeki herhangi bir ifadesi hususlarında hayati önem taşır.

Standart teoriler, evrensellerin ya ayrı ayrı (“şeyden önce”) ya da her belirli varlığın bir parçası olarak (“şeyde”) ya da zihinsel kavramlar (“şeyi takip etmek”) olarak var olduğunu öne sürer. Boethius, var olan her şeyin tek olması gerektiğini, ancak evrensellerin çok olduğunu ve bu nedenle var olamayacağını söyleyen evrensel karşıtı argümana değindi. Tıpkı geometri-lerin fiziksel dünyadan saf çizgileri çıkarması gibi, evrenselin

zihin tarafından “soyutlandığını” (birçok beyaz şeyden veya birçok ağaçtan) iddia etti. Bununla birlikte, bu durum sadece “şeyi takip etmek” değildir. Çünkü evrensel icat edilmemiştir, ancak tam olarak gerçekliği izler.

İSLAM (900–1200)

Boethius’un ardından Avrupa’da seküler felsefeye dair çok az etkinliğin olduğu beş yüzyıl yaşanmıştır. Hristiyan düşüncesi oldukça muhafazakârdı ve zamanla, çoğu manastırlarda tutulan eski Yunan metinlerinin nüshaları ihmal edilmiş ve yok edilmiştir.

Augustinus ve Boethius’un yazılarının yanı sıra Avrupa felsefesi, her ikisi de Aristoteles’in çalışmalarını çok iyi bilen iki büyük İslam düşünürünün katkısı olmasa pekâlâ ortadan kaybolabilirdi.

Avrupa’da Avicenna adıyla tanınan İbn-i Sina (975-1037), günümüzün İran topraklarında yaşamıştır. Bir hekim olarak İslam dünyasının önde gelen düşünürüdür. Felsefeye dair temel ilgi alanları, birleşik bir bilgi sistemi elde etmek için mantığın kullanılması, ruhun doğası ve onun anlayış edinme yollarıydı. En ünlü eseri, ruhun sağlığını ilgilendiren Kitabü’ş-Şifa’dır.

Aristoteles’ten mantığın öncelikle bilimsel yöntem ve saf akıl yürütme için geçerli olan tanımlardan ve kıyaslardan oluştuğu fikrini aldı. Bilimsel açıklamanın anahtarı, belirli bir gerçeği belirten kıyasın “orta terimini” tahmin etmektir. Bu nedenle, “Sokrates ölümlüdür” yargısı gerçek ise, bunun açıklaması Sokrates’in bir kategorinin üyesi olduğu ve bu kategorinin ölümlü olmanın temel doğasına sahip olduğu gözetilerek yapılır. Orta terimin Sokrates’in “erkek” olduğunu gördüğümüzde, gerçeği anlarız. İbn-i Sina’ya göre tüm bilgiler bu modeli izler. Bu sebeple, Aristoteles’in bilimsel yazılarını gerçeklik taşıdıklarını göstermek için kıyaslara çevirmiştir. Bilgiyi insan mutluluğunun özü olarak görmüştür.

İbn-i Sina
(Avicenna)
Müslüman
geleneği
içinde büyük
bir felsefi
sistem üretti.

Bu dönemin çoğu düşünürü gibi, o da ruhu fiziksel dünya tarafından sınırlandırılmış, ancak her zaman ruhsal bir akıl ve bilgi dünyasına özgürleşmeye çalışıyor olarak ele almıştır. Ruhun bilgiyi hedefleyen beş iç duyusu vardır: Sağduyu, imgeleme (şeylerin biçimlerini saklamak için), hayal gücü, muhakeme ve hafıza. Ruh, mantıklı düşünmek ve daha büyük resmi görmek için eğitilmelidir. Fakat bu bile ancak öbür dünyada meyve verebilir. On ikinci yüzyılda İbn-i Sina'nın eserleri Latince'ye çevrilmiş ve Avrupa düşüncesi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

Avrupa'da Averroes olarak bilinen İbn Rüşd (1126–1198) Güney İspanya'da yaşamış ve sadık bir takipçisi olduğu Aristoteles'in yazıları üzerine yazdığı şerhler ile ünlenmiştir. Aristoteles'in *Fizik* adlı eserinin üzerine yaptığı kapsamlı çalışma, bilim ve doğa tutumları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Metafiziğin tamamen ayrı bir çalışma alanı olduğunu ve öne-

minin İbn-i Sina tarafından abartıldığını düşünmüştür. Doğa bilimlerini mümkün kılan ve dolayısıyla insan mutluluğuna götüren erdeme giden yol olduğunu söylediği felsefe çalışmasını savunmak durumunda kalmıştır. Onun felsefesi, sadece bir açıklama olmaktan ziyade Aristoteles'in eleştirel bir değerlendirmesidir ve kısa süre sonra Avrupa'da gelişen akademik tartışma atmosferinin yaratılmasına yardımcı olmuştur.

CANTENBURYLİ ANSELMUS (1034-1109)

Anselmus'un İtalya'da doğması ancak hayatını İngiltere'de Canterbury Başpiskoposu olarak sürdürmesi, bu dönemde Avrupa'nın Latince konuşan kültürünün bir işaretidir. O dönemde manastırlar etkin öğrenme merkezleri haline gelmiş ve üniversiteler kurulmuştur. Bu büyük canlanmanın başlangıcında Anselmus, inancın yeterli olmadığına ve dini anlamamız gerektiğine karar vermiştir. Modern üzü, kanıta dayanmayan ve bizim için Tanrı'nın temel doğasını ortaya çıkaran, Tanrı'nın varlığına dair bir argüman arayışına dayanmaktadır. Eski Ahit'ten "Aptal, Tanrı'nın olmadığını kalbinde söyledi" yorumundan başlamış ve bir aptalın bile reddedemeyeceği bir argüman aramıştır. İlk başta, dünya varlığının ve mükemmelliklerinin nihai ve yüce bir kaynağa sahip olması gerektiğini, ancak bunun dünya hakkındaki gerçeklere bağlı olduğunu savunmuştur.

Bu yüzden daha sonra odak noktasını, sahip olduğumuz Tanrı kavramına çevirmiştir: Hepimiz, "daha büyüğünün tasavvur edilemeyeceği" bir varlık kavramına sahibiz ve bu, bir "varlığı" sahiplenme olarak hayal edebileceğimiz tüm mükemmellikleri birleştirmelidir.

Şüphesiz, varlığın mükemmellikleri arasında varoluş olması gerekir. Çünkü böyle bir varlığın var olmaması kavramda bir kusur olacaktır. Dolayısıyla, söz konusu varlık var olmalıdır ve bu sadece hayali varoluş değil, gerçek varoluş olmalıdır. Böy-

Anselmus,
Hristiyan
inancını açıklığa
kavuşturmayı
amaçladı ve
Tanrı'nın varlığına
ilişkin iddialı yeni
bir argüman
geliştirdi.

lece, eğer Tanrı'yı açıkça tasavvur edersek, Tanrı'nın mutlak olarak var olduğunu görürüz. Tartışma esnasında Tanrı'nın mükemmelliklerini de anladık. Bu nedenle yalnızca imanla neye inandığımıza dair anlayışımızı büyük ölçüde artırdık. Bu, Tanrı'nın varlığına ilişkin ontolojik argümandır. Bu argüman, orada sadece bir Tanrı "olması gerektiğini" düşünen, ancak argümanın nerede başarısız olduğunu belirlemeye çalışan inançsızları hayal kırıklığına uğratan inananlara hitap eder. Guanilo adlı bir keşiş, mükemmel bir ada tasarlamaya çalışırsak, bunun da benzer nedenlerle var olması gerektiğine hemen itiraz etmiştir. Ancak Anselmus bunun oldukça farklı bir durum olduğunu öne sürmüştür. Varoluş kavramının statüsü o zamandan beri süregelmektedir.

Anselmus'un modern ünü bu argümana dayanmaktadır. Ancak aynı zamanda özgür irade gibi önemli konuları da

tartışmıştır. Anselmus'un hakikat kavramı, modern “doğru yapma” fikrinden daha ziyade, yapması gereken şeyi yapan her şeyin doğruluğunu ifade etmektedir. Böylece irade için hakikat, doğru davranmak anlamına gelmektedir.

PETER ABELARD (1079–1142)

Yazılı eserleri iyi bilinmese de Peter Abelard oldukça etkili bir figürdü. Kendisi, büyük öğrenci kalabalığını etrafında toplayan karizmatik ve tartışmalı bir öğretmendi. Heloise ile yaşadığı trajik aşkın da etkisiyle ününe ün katmıştır. Döneminin en büyük mantıkçısıydı ve mantıksal düşüncede isimlerin, fiillerin, sıfatların ve zarfların rolünü dikkatlice kataloglayarak dil üzerine çalışmalar yaptı. Örneğin, ona göre, isimlerin anlamlarının iki yönü vardır, böylece “Aristoteles” ismi hem belirli bir fiziksel varlığa işaret eder hem de insan hakkında sahip olduğumuz fikirleri aklımıza getirir.

Abelard, gerçek evrensellerin imkânsız olduğunu öne sürdü. Çünkü hayvanlar hem rasyonel hem de irrasyonel olabilirken, insanlar sadece rasyoneldir ve böylesi evrensellerin varlığının, bir insanın bir tür “hayvan” olması gibi çelişiklere yol açtığını savundu. Doğal türler için bu tür terimler (“hayvan” veya “ağaç” gibi) bazı özel varoluş tarzlarına göre değil de benzerliklerine göre gruplandırılmış şeylerdir. Şeyler gruplandığında, grubun üyeleri veya parçaları önce gelir ve bir bütün olarak grup, parçaların özelliklerini taşımaz. (Bu nedenle, “ağaç” kavramının yaprakları yoktur.) Bu nedenle grup sadece bir etikettir, gerçek bir evrensel değildir. Evrenseller sadece isimlerden ibarettir, yalnızca nesneler vardır. Abelard'ın bu varsayımı onu etkili nominalizm fikrinin ilk öncülerinden biri yapar.

Abelard, metafiziğin standart kavramlarının çoğunu reddetti. O dildeki cümlelerden başka hiçbir önermenin olmadığını söyledi (bunlar sadece sözlü bileşenlerden yapılan yapılarıdır). Olaylar da bunlardan farklı bir şey değildir. Şimdiki an dışın-

da başka bir zaman yoktur. Şeyler arasındaki ilişkilerin kendi varlıkları yoktur. Bütün şeyler sadece parçalardan oluşur ve o parçaları düzenlemek için ayrı bir “form” içermez. Zihnimiz dünyaya “uyum sağladığında” düşünmeye başladığımız teorisini reddetti, çünkü bir şeyin “büyük” olduğunu düşündüğünüzde zihniniz de büyümmez! Düşünce sadece bize verilir ve analiz edilemez.

Çoğu ortaçağ düşünürü bu konudan kaçınırken, Abelard korkusuzca ahlak üzerine görüşlerini sundu. Çünkü Yunan etiği ile Yeni Ahit öğretisi arasında bir uçurum vardı. Örneğin, İsa’yı çarmıha gerenlerin sadece görevlerini yerine getirdiklerini ve yanlış bir şey yapmadıkları bu tartışmalardan bir tanesiydi. Zira Abelard, önemli olanın sonuçlardan çok niyetler olduğunu söyledi. Ahlaki şans durumlarına dikkat çekerek görüşünü vurguladı. Eğer bağış paranız sizden çalınırsa, yine de hayırsever bir insansınız ve gerçeklerden habersizseniz ensest ilişki bile suç değildir, çünkü hiçbir arzu kendi başına kötü değildir. Doğru ya da iyi olan, sosyal hayatın ihtiyaçlarından doğar. Ahlaki mükemmellik ancak öbür dünyada mümkündür.

Abelard, dini inancın rasyonel olmasını istemiş ve “kimliğin” farklı anlamları arasında dikkatli ayrımlar yaparak Teslis kavramını analiz etmiştir. Ancak ona aşırı güvenmek sapkınlığa yol açacağından dolayı her zaman rasyonalizmi sınırlandırmış ve dildeki belirsizlikler, tamamen açık bir inancı imkânsız kılmıştır.

THOMAS AQUINAS (1225-1274)

Dominikan rahip Thomas Aquinas İtalya’da dünyaya geldi ve yaşamı boyunca çok fazla seyahat etti. Uzun bir süre Paris’in yanı sıra Roma ve Napoli’de yaşadı. Abelard gibi, o da aleni tartışmanın ustasıydı ve ona ün kazandıran kapsamlı yazıları, sonunda Roma Kilisesi’nin resmi teolojisinin temeli haline geldi.

Aquinas'ın Aristo ve Hristiyan öğretisini dikkatli bir şekilde bütünleştirmesi onu kısa süre sonra Roma Kilisesi'nin resmi teoloğu yaptı.

Aristoteles'in neredeyse tüm eserlerini ve İbn Rüşd'ün bu eserlerle ilgili yazmış olduğu şerhlerini okuyabiliyordu. Aquinas, Aristoteles'in pagan bilgeliğini Hristiyanlık öğretileriyle birleştirmek üzere yola çıktı. Tıpkı Aristoteles'in yaptığı gibi, tanımlara ve potansiyel olanla gerçek olan arasındaki ayrıma dayandı. Toplumsal tartışmalarını diyalektik üslubunda yazdı; önce bir görüş, sonra buna yönelik itirazlar, sonra da kendi görüşünü belirten cevaplar verdi.

Platon'un Formlar teorisini, "insan" kavramı birçok şey olmayı belirtiyorsa, o zaman Sokrates'in birçok şey olduğunu ve eğer tek bir şey olmayı belirtiyorsa, o zaman Sokrates ve Platon'un bir şey olduğunu her iki durumun da saçma olduğu gerekçesiyle reddetti. Formu her nesnenin özü olarak gören ve bu sebeple şeyi, genellikle ne tür bir şey olduğunu belirleyerek açıklayan Aristoteles'in hilomorfizmini tercih etti: Zira

zihin bu formları nesnelerden “soyutlayabilir” ve onları ayrı olarak düşünebilir, bu şekilde evrenseller gerçekliğe sahip olurdu (Dolayısıyla, nominalizmi reddetmiştir).

Aquinas, ahlaki sorumluluk için gerekli gördüğü, insanın hür iradesini şiddetle savundu. Rasyonelliğimizi özgür iradenin temeli olarak gördü. Ona göre iradenin kendisi kısmen irrasyonel ve sınırlı özgürlüğe sahipti, çünkü iyi kabul edilen şeye göre hareket etmeliydi. Söz konusu iyyinin doğasını belirleyen ise akıldı. Bu nedenle Aquinas, rasyonalizmi dini inançla birleştirmek isteyenler için bir model sundu.

Tanrı’nın varlığına ilişkin rasyonalist argümanların en açık ifadeleri Aquinas’ın yazılarında bulunmaktaydı. Tanrı’nın temel doğasının insan aklına apaçık olmasını gerektirdiği için, Anselmus’un Ontolojik Argümanı’nın geçersiz olduğu kanısına vardı. Aquinas, kendi içinde apaçık olan şeyin insanlar için apaçık olmayabileceğini ve Tanrı’nın özüne ilişkin bilginin yeteneklerimizin ötesinde olduğunu, bu nedenle böylesi bir tartışmanın başlayamayacağını gözlemledi. Onun yerine Aquinas, Tanrı’nın varlığını kanıtlamak üzere ünlü Beş Yol’unu sunmuştur.

İlk yol, evrenin hareket içerdiğini ve bu hareketi başlatmak için belli bir nihai güç (İlk Hareket Eden) olması gerektiğidir. İkinci yol, her olayın başka şeylerin sebebiyle ortaya çıktığı üzerinedir. Bu nedenle tüm diziyi başlatan bir ilk neden olmalıdır. Bu iki yol, evrenin bir başlangıcı olduğunu, ancak evrenin yaratılmış mı yoksa sonsuz mu olduğunun tartışmalı olduğunu ima eder. Bu nedenle üçüncü yol, sonsuz bir evrende bile bir Tanrı olduğunu kanıtlar. Evrendeki hiçbir şeyin var olma zorunluluğu olmadığına karar veriyoruz, bu da her şeyin var olmamasının mümkün olduğu anlamına gelir. Ancak sonsuz zaman verildiğinde, varlığını sürdürebilen her şey var olmaktan çıkacaktır, yani belli bir aşamada hiçbir şey var olmamıştır. Şeyler şu an var olduğuna göre, bu yenilenmeyi

mümkün kılan, gerekli varoluşa sahip, yani var olmama durumunu asla başaramayacak bir varlık olmalıdır.

Dördüncü yol, niteliklerin daha sıcak veya daha doğru olma gibi derecelendirmelere sahip olduğu gerçeğine dayanır. Bunların her biri, tamamen doğru olan veya mümkün olan en fazla sıcaklık gibi, maksimum ölçütü hedefler veya ona göre anlaşılır. Bu mükemmellikler, ancak yüce bir mükemmellikten, yani Tanrı'dan türerlerse mümkündür. Beşinci yol, Aristoteles'in her şeyin bir amaç için var olduğu şeklindeki teleolojik görüşüne dayanır. Akıl sahibi olmayan şeyler amaçlarını, bir okçunun yönlendirdiği bir ok gibi, bir zekâdan kazanır. Bu nedenle, tüm tasarım ve amacın kaynağı üstün bir zekâ olmalıdır.

Aristoteles'in karakterin erdemlerine dayanan etik teorisinin özü bilgelik, cesaret, nefse hâkimiyet ve adalet olan geleneksel *Dört Ana Erdem*'in varlığıdır. Aquinas bu teoriyi kabul etmiş ancak bunlara Yeni Ahit'te yer alan üç "teolojik" erdem eklemiştir. Bunlar, inanç, umut ve sadaka (veya sevgi) erdemleridir. Eski erdemler akıl ve eğitim yoluyla elde edilebilirken, teolojik erdemler ancak Tanrı'nın lütfuyla elde edilebilir.

Toplumsal düşüncesine göre Aquinas, doğal hukukun ve haklı savaş kavramının büyük bir savunucusudur. Hukukun doğada kök saldıgı fikrini onaylamıştır. Çünkü Aristoteles, neyin iyi olduğunu insan doğasından nasıl çıkardığımızı göstermişti. Dolayısıyla Aquinas, bir zalim tarafından oluşturulan bir yasanın yasa olmadığını, çünkü böyle bir akıl yürütmeye dayanmadığını öne sürmektedir. Bir savaşı haklı hale getirebilecek üç koşul olduğunu savunmuştur. Bir savaş ancak eğer haklı bir amaç uğruna yapılırsa veya uygun yetkiyle başlatılırsa veya iyiyi ilerletmeyi veya kötülükten kaçınmayı hedefliyorsa adildir. Modern teorisyenler genellikle bir savaşın mâkul bir başarı şansına sahip olması ve ölçülü bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ekler. Ancak bu önemli fikir dizisi Aquinas tarafından başlatılmıştır.

JOHN DUNS SCOTUS (1266–1308)

John Duns Scotus (İskoçya, Duns'tan John), Oxford'da eğitim görmüştür. Ardından hayata gözlerini yumduğu Köln'e taşınmadan önce prestijli Paris Üniversitesi'nde öğretmenlik yapmış, Fransisken tarikatının akademik bir rahibidir.

Thomas Aquinas, Aristoteles'in öğretilerinin çoğunu kabul ederken, Duns Scotus daha eleştirel bir bakış açısına sahiptir. En önemlisi, Aristoteles'in hilomorfizmindeki varoluşun ana görüşünü reddetmiştir. Bir şeyin şekli veya özü ile madde olarak gerçek varlığı arasında bir ayrım olduğunu iddia ederek iki farklı varoluş tarzı olduğunu öne sürmüştür. Duns Scotus'a göre bir şey ya vardır ya da yoktur ("tek anlamlı" görüş) ve bir formun bağımsız bir varlığı olamaz. Aristoteles ve Aquinas'tan farklı olarak, formu olmayan maddenin ve birden fazla forma sahip olan maddenin (hem ruh hem de beden olan bir insan gibi) varlığını da kabul etmeye hazırdır.

Bununla birlikte, asıl varlık türü farklı maddelerde bulunur. Bu yüzden en önemli görev, maddeleri birbirinden ayırt edebilmektir. Ancak bu kolay değildir, çünkü temelde yatan ve gizli "alt katman"dan ziyade yalnızca bir maddenin niteliklerini deneyimleriz. Aynı zamanda niteliklerin bir madde olmak üzere yeterince birleşip birleşmediği de belirsizdir. Bu konu üzerinde yapmış olduğu dikkatli tartışmasından dolayı "İnce Doktor" lakabını kazanmıştır. Şeyler arasında yaptığımız ayrımların gerçekte veya olasılıklarda veya sadece düşüncelerimizde olabileceğini göstermiştir. Farklı olan her şeyin, diğer birçok niteliğinden ayrı olarak, bu insanı Sokrates yapan şey gibi, ona bireysellik veren kendine özgü bir özelliğe, bir "özgünlüğe" sahip olduğuna dair sıradışı bir fikri öne sürmüştür. Duns Scotus, nominalistlere karşı tümellerin gerçek varlığını savunmuştur. Her şeyin özgünlüğü, evrensel olanı o bireyle "anlaşır", böylece bir evrenselin nasıl hem birçok şey hem de tek bir şey olabileceğini açıklar.

Tanrı'nın varlığına dair öne sürdüğü uzun ve karmaşık argümanını geliştirmiştir. Bu argüman, *Aquinas'ın Beş Yolu*'nda bulunan bileşenlerin birçoğunu, bir ilk nedene duyulan ihtiyaç ve mükemmellikleri somutlaştıran bir varlık gibi kullanmaktadır ve kendisi, tüm bu nedenlerin hem sonsuz hem de benzersiz bir yüce varlığı kanıtlamak üzere birleştiğini dikkatlice savunmuştur.

Augustinus, ilahi "aydınlanma"nın mümkün olduğundan dolayı insanların yalnızca bilgi kapasitesine sahip oldukları şeklindeki etkili fikrini öne sürmüştü ve bu fikir, Aquinas'ın eleştirilerine rağmen varlığını korumuştur. Duns Scotus, insan aklının yardımsız bilgiye ulaşmak için yeterli güce sahip olduğunu göstererek teoriyi noktalamıştır. Kendini kanıtlamadan, deneyimden veya iç gözlemden öğrendiklerimiz gibi farklı bilgi türleri üzerinde çalışmış ve her birine aklın doğal güçleri aracılığıyla nasıl ulaşılabileceğini göstermiştir. Ayrıca Aquinas'ın insan özgürlüğünün aklımızda bulunduğu iddiasına da karşı çıkmış ve bunun yerine, iradenin karşı karşıya kaldığı nedenlerden veya arzulardan bağımsız olarak kendi seçme özgürlüğüne sahip olduğu şeklindeki "gönüllü" görüşü savunmuştur.

OCKHAMLI WILLIAM (1287-1347)

William, Londra'nın güneybatısındaki Ockham köyünde doğmuş ve bir Fransisken rahibi olmuştur. Uzun süre Oxford Üniversitesi'nde eğitim vermiştir. Ancak yorumlarının alışılmışın dışında olduğuna karar verilmiş ve Papa tarafından Avignon'a çağırılmıştır. Daha sonra fikirlerinden çok itaatsizliği nedeniyle beklenmedik bir şekilde aforoz edildiği Bavyera'ya taşınmıştır.

Peter Abelard ve Ockhamlı William en iyi bilinen ortaçağ nominalistleridir. Modern terimlerle ifade edilecek olursa, evrenselleri sadece sözcüklerden ziyade insan zihnindeki fikirler olarak gördüğü için, Ockhamlı William bir nomina-

listten ziyade kavramsalcı olabilir. Evrensellerin gerçekliğini kabul etmeyi reddetmesinden doğan ünlü bir ilke, açıklama ve anlayışa yararlı bir katkı sağlamıyorsa, evrenseller de dahil olmak üzere önerilen her varlığı reddetmemiz gerektiğini öne süren *Ockham'ın Usturası*'dır. Bu görüşün sloganı “varlıklar zorunluluk olmadan çoğaltılamaz”dır ve bunun en kısa ifadesi “basit yap” olabilir. Bu, her tür teorinin oluşturulmasında kullanılan bir kılavuzdur.

William inançlarında temkinliydi ve ne Tanrı'nın varlığını ne de ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlayabileceğimizi düşünüyordu (bu, ilahi vahye dayanmalıdır). Diğer nominalistler gibi, bir türün bir grup bireyden başka bir şey olmadığını düşünmüş ve Aristoteles'in doğal kategoriler listesini eleştirmiştir. Zihnin bedenden ayrı olup olmadığından bile emin değildir. Abelard gibi hem geçmişin hem de geleceğin varlığını inkâr etmiştir. Fakat Abelard'ın aksine, şimdiki anın nasıl var olduğunu da görememiş, bundan dolayı zamanın gerçek olmadığı sonucuna varmıştır. Onun sıradışı ahlak görüşü, Tanrı iyi olduğu için Tanrı'ya itaat etmememiz gerektiği yönündedir. Çünkü durum bunun tam tersidir. İyi olan, Tanrı'nın buyruklarına göre belirlenir; Tanrı iyilikten daha önemlidir. Tek ahlaki görevimiz, Tanrı'nın sevmemizi buyurduğu şeyi sevmektir.

Ortaçağ filozoflarını etkileyen bazı konular modern düşünceden uzak görünebilir, ancak modern bilimin Avrupa'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Söz konusu filozoflar, düzenli ve rasyonel açıklama yapabilen bir doğa imgesi yaratmış ve bilimsel araştırmanın din karşıtı değil, değerleri olduğu kadar gerçekleri de içeren düşünceli bir dinin parçası olduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır.

5. BÖLÜM

BİLİM İÇİN FELSEFE (1347-1650)

Büyük ortaçağ teologları, Hıristiyan öğretisini Aristoteles'in öğretilerinden yola çıkan bir doğa anlatımıyla birleştiren ayrıntılı ve tutarlı felsefi teoriler geliştirmişlerdir. Ancak, önde gelen düşünürlerin çoğu kiliseyle ters düşmüştü. Resmi doktrinler katılaşmış ve daha da gelenekselleşmişti. Dolayısıyla, tartışmaya açık değildiler. Bir buçuk yüzyıl boyunca felsefe yavaş bir gelişim göstermesine rağmen düşünsel ortam değişmişti. İtalya'da Rönesans sanat ve mimariyle başladı. Ancak "hümanizm" hareketi eski Yunan ve Roma kültürüne daha fazla vurgu yapmış ve bu dönemde kayıp metinler yeniden keşfedilmiştir. Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesi, cesur düşünmeye yönelik büyük bir teşviktir. Çünkü bu keşif, Yunanlıların bilmediği yepyeni bir dünyayı ortaya çıkarmıştır.

ARA DÖNEM (1347-1543)

Entelektüel keşif, sınırlarını zorladığı zaman, felsefe düşünce özgürlüğüne ihtiyaç duyar. Ancak öte yandan bir dinin, fikir birliğine ihtiyacı vardır.

Bu nedenle, büyük dinlerin çoğunda, inananları birbirine bağlayan doktrinler oluşturmaya çalışan teologlar ile en zor konuları keşfetmek isteyen bilginler arasında çatışmalar yaşanmıştır. En uygunsuz fikirler genellikle Antik Yunan'dan günümüze ulaşan felsefi metinleri inceleyen bilginler tarafından öne sürülmüştür. Antik Yunan metnlerinin (özellikle Aristoteles'in metnlerinin) keşfedilmesinin birçok zorlu soruyu gündeme getirdiği onuncu ve on birinci yüzyıllarda İslam bu sorunla karşı karşıya kalmıştır. Son derece etkili bir teolog olan Ebu Hamid el-Gazali (1058–1111) tarafından *Filozofların Tutarsızlığı* kitabının yayımlanmasından sonra, geleneksel İslam dünyası yavaş yavaş bu tür araştırmalara karşı çıkmıştır.

1347 yılında Hristiyanlıkta da benzer bir hareket ortaya çıkmıştır. Autrecourtlu Nicholas, öğretmesi yasak olan altmış altı önermeden oluşan resmi bir listeyle karşı karşıya kalmış ve kendi kitaplarını alenen yakıp geri çekilmek zorunda kalmıştır. Paris Üniversitesi, kendi öğretmenlerinden Mirecourt John'un nominalist görüşlerini kınamıştır. 1350 yılına gelindiğinde Oxford Üniversitesi, öğretmenlerinden birine felsefedeki yeni geleneksel olan Aristoteles'in öğretilerinden her saptığında beş şilinklik büyük bir para cezası veriyordu. Bu, önümüzdeki 250 yıl boyunca Avrupa üniversitelerinin müfredatlarına hükmeden, son derece dogmatik ve tartışmaya kapalı Hristiyanlaştırılmış Aristotelesçilik olan, günümüzde skolastik felsefe olarak adlandırdığımız şeyin ortaya çıkışıdır. Antik Yunan'da etkili bir şekilde uygulanan ve modern üniversitelerde çalışılan serbest sorgulama türü durma noktasına gelmişti. Engizisyon, aykırı düşüncelere karşı savaşmak için zaten vardı ve felsefe, Martin Luther'in 1519 yılındaki isyankâr açıklamalarından sonra daha da güçlenen bu tür tehditlerle karşı karşıya kaldığında etkisini yitirdi. 1559 yılında IV. Paulus *Yasak Kitaplar İndeksi*'ni yayımladı ve daha sonraki birçok felsefe klasiği doğrudan bu listeye girdi. Hristiyan

teolojisi bu tür kısıtlamalar nedeniyle canlılığını büyük ölçüde kaybetmiş olsa da bu dönemin sonunda İspanya'da büyük bir düşünür ortaya çıktı. Francisco Suárez (1548-1617), ortodoksluğa çok sert bir şekilde meydan okumadan, kabul edilen Katolik teolojisini araştırdı, rafine etti, eleştirdi ve nihayetinde bazı eserlerinin yasaklanmasına neden olacak kadar cesaret de gösterdi. Uluslararası hukukun gelişmesine yol açan önemli fikirlere de katkıda bulundu.

Felsefe, büyük ölçüde bir dizi durağan doktrine indirgenmiş olsa da on beşinci yüzyılda, daha eleştirel bir düşüncenin yeniden ortaya çıkmasına ortam hazırlayan iki büyük gelişme görmüştür. Bu gelişmelerden en basit olanı Johannes Gutenberg'in 1450'lerde basılmış kitaplarının Avrupa'ya girmesiydi. El yazısıyla yazılmış kitaplar nadir bulunuyordu, pahalıydı ve sıkı denetim altındaydı. Basılı kitaplar giderek daha yaygın, daha ucuz ve kısıtlamalardan çok daha özgür hale geldi. Daha az belirgin olan gelişme ise, şimdiye kadar bilinmeyen, şaşırtıcı ve meydan okuyucu yeni fikirler içeren birçok eski Yunanca metnin yeniden keşfedilmesi, çevrilmesi ve yayımlanmasıydı.

1417 yılında güçlü İtalyan el yazmaları koleksiyoncusu Poggio Bracciolini, bir Alman manastırında Epikuros'un takipçilerinden Lucretius'un *Evrenin Yapısı* adlı eserinin mevcut son kopyasını keşfetti. Bu harika yazı, Epikuros'un zevkin önceliği hakkındaki öğretisine dair çok az şey sunsa da atomculuğu ve insanlara seçim özgürlüğü vermek üzere ortaya atılan atomik hareketteki "sapma" doktrini hakkında kapsamlı ayrıntılar vermektedir. Böylece, antik tanrıların doğası ve varlığına dair cesur sorular ortaya çıkıyordu. 1473 ve 1620 yılları arasında bu çalışma otuz yedi kez basılmış ve Epikurosçu fikirlerin geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır.

1400 yılından önce, Platon'un yaygın olarak bilinen tek eseri *Timaeus*'un ilk yarısının Latince tercümesiydi. Ancak 1460'lı yıllarda Floransa'da, Marsilio Ficino Platon'un tüm eserlerini

Pico della
Mirandola, antik
felsefenin ayrıntılı
bir şekilde
incelenmesini
teşvik eden yeni
hümanizme
öncülük etti.

Latince'ye çevirmiş ve bu eserler kısa süre sonra basılmıştır. Ficino, Platon Akademisi'nin yeniden canlanan bir halinin başına geçmiş ve öğrencisi Giovanni Pico della Mirandola, İtalya'daki en önemli entelektüel haline gelmiştir. Platoncu düşünceden oldukça etkilenen *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı eseri, Kilise tarafından hızlı bir şekilde yasaklanmasına rağmen düşüncede bir Rönesans başlatılmasına yardımcı olan yeni doktrinlerin kışkırtıcı bir savunmasıydı. Platoncu düşünce Floransa'da büyük yankı uyandırmasa da geniş çapta yayılmış ve Reform dönemini izleyen kısıtlayıcı atmosferde sona ermiştir.

Platon'un, Batı felsefesinin en büyük kurucularından biri iken, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki felsefi canlanma döneminde etkisinin oldukça az olduğu, dikkate değer bir gerçektir. Antik dünyanın fikirleri arasında, yeni düşünürlerin dikkatini çeken şey, Aristoteles'in dogmatik otoritesine ilişkin şüpheler ve antik Epikürosçuluk, stoacılık ve skeptisizmin heyecan verici yeniden keşfiydi. 1420'li yıllarda Diogenes Laertius'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı

eserinin Latince çevirisi çıkmıştır. Bu eser, Platon ve Aristoteles'in kapsamlı metinleri dışında, antik felsefe için önemli bir kaynaktır. Eser şüpheli dedikodularla dolu olup yazarı iyi bir filozof değildi. Ancak kitap önceki metinlerden uzun alıntılar ve okuduklarına dair oldukça doğru ve tarafsız gibi görünen raporlar içermekteydi. Eser, farklı uzunlukta yaşamlara ve ilgi alanlarına sahip seksen iki kişinin hayatını ele almaktaydı. Ancak aralarında en çok heyecan uyandıran Epikuros ve Kıbrıslı Zenon'un hayatlarıydı. Epikuros'un bazı uzun mektupları, Lucretius'un doktrinlerinin tam bir resmini vermek için çalışmalarını tamamlayan Epikurosculuğun etik yönünün ayrıntılarını vererek hayatına dahil edildi. Kıbrıslı Zenon'un hayatı özel bir öneme sahipti, çünkü MÖ üçüncü yüzyıldan kalma orijinal stoacı yazıların birkaç alıntı dışında tüm külliyyatı kaybolmuştu. Ancak bu kısa biyografi, stoacı hareket ve onu başlatan kişiye dair önemli fikirler aktarmaktaydı. Felsefe işler yavaş ilerlerken, on yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde stoacılık ve Epikurosculuğun karşıt görüşleri büyük önem taşıyan bir mesele haline gelmişti.

Üçüncü büyük yeniden keşif, 1560'larda Latince versiyonlarda ortaya çıkan ikinci yüzyıl yazarı Sextus Empiricus'un kitaplarıydı. Bu eserler (özellikle *Pironculuğun Ana Hatları*), sahip olunması mümkün olan hemen hemen her inanca karşı şüpheli bir saldırı içeriyordu ve on altıncı yüzyıl Avrupa'sında kutsal sayılan tüm dogmatik inançlara açık, akılda kalıcı ve iyi tartışılmış bir meydan okuma sunuyordu. Göreceğimiz gibi, modern felsefeyi başlatan şey, bu güçlü şüpheli argümanlarla yüzleşme girişimleriydi.

Aristocu skolastik felsefenin sıkı tutumuna paralel olarak, ortaya çıkan yeni klasik metinlere çok daha hoşgörülü bir yaklaşımı olan büyük bilim adamı Desiderius Erasmus öncülüğünde hümanist hareket de ortaya çıkmıştır. Hümanizm aslında Yunanca öğretmeyi teşvik eden bir eğitim hareketiydi ve hem İncil'e hem de seküler metinlere karşı düşünceli ve

Machiavelli bir devleti yönetmek için zorlu yeni fikirler önerdiğinde siyaset felsefesine yeni bir boyut kazandırmıştı.

değerlendirici bir tutumdu. Hümanistler, teolojik bir mayın tarlası olan metafiziğe girmemiş, ancak en önemlisi Niccolò Machiavelli'den (1469-1527) gelen yeni siyasal düşünceler ortaya atmışlardır. *Prins* adlı eseri, küçük bir İtalya şehrinin başarılı bir prensine göre fazla acımasızlık içeren en iyi politik stratejileri çok sakın ve net bir şekilde ortaya koyduğundan dolayı, okur üzerinde hâlâ şok etkisi uyandırır. Bu eser, politikacıların özel hayatta açıkça ahlaka aykırı olan pratik ilkelere göre hareket etmek zorunda kalabileceği "kirli eller" adlı politik kavramı somutlaştırmaktadır. Örneğin, yeni bir yeri ele geçirirseniz, düşmanlarınızı hızlıca idam etmek ve akabinde insanlara karşı nazik davranmak en iyisidir, çünkü yaptıklarınızı yakında unutacaklardır. Kitap, modern siyaset felsefesi çalışmalarının merkezinde yer alan ideallerden birkaçını araştırıyor. Aynı zamanda geçmişe dönerek konuyla ilgili önyargılarımızı ortadan kaldırmaya çalışmış ve yeni siyasi düşüncenin gündemini de belirlemiştir.

Bu dönemdeki başka dikkat çekici şey ise Hermes Trismegistus'un yazılarına duyulan ilgiydi. Bu Yunan metinleri 1471'de Ficino tarafından Latince'ye çevrildi ve bunların karmaşık mistik, büyü, Platoncu ve stoacı fikir karışımları eski Mısırlılara atfedildi. Bu da onlara en eski felsefi yazılardan bazıları olduklarından dolayı yetki verdi. Doğaüstü olaylarla ilgilenenler arasında bugün hâlâ varlığını sürdüren Hermetizm geleneğini kurdular. Pico della Mirandola bu hayranlardan biriydi. Kendini adayan bir diğer kayda değer isim ise, bu eski fikirlerin yanı sıra Kopernik'in heyecan verici yeni astronomik teorilerine inanan Giordano Bruno idi. Bruno, bu tür fikirlere yürekten bağlı olduğu için 1600 yılında Roma'da yakılarak öldürüldü ve bazen Sokrates'ten sonra ikinci felsefi şehit olarak görüldü. Bu anlaşılması zor metinler, 1614 yılında Isaac Casaubon'un dilbilimsel analizle söz konusu metinlerin aslında MS 300 civarında yazıldığını göstermesiyle etkinliğini kaybetmiştir.

Her ne kadar titiz felsefe büyük ölçüde sona ermiş olsa da Michel de Montaigne (1533-92); Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi daha sonraki Stoacılar da rastlanılan rahat tavırlı önemli bir düşünürdü. Çok sayıda yazdığı "denemelerin" yeni türünü yaratmıştır. Raymond Sebon için *Özür* adlı kitabı, Sextus Empiricus'un yakın zamanda keşfedilen şüpheci yazılarının güçlü etkisini yansıtmaktadır. Ortodoksluk inançlarına sıkı bir bağlılığın beklendiği bir dünyada Montaigne, Sokrates gibi neredeyse hiçbir şey bilmediğini iddia etmiş ve boynuna "Que sais-je?" ("Ne biliyorum?") yazan bir kolye asmıştır. Sextus'un yazılarını dolduran şüpheci sorular, Avrupa'da yaygın olarak okunan denemelerinde karşımıza çıkmaktadır; Shakespeare'in Hamlet karakterine Montaigne ruhu aşılanmıştır. Onun Avrupa felsefesi için önemi, antik skeptisizmin aşırı zorluklarının alışılmış bir hal alması ve yeni bir spekülasyon çağının kaçınılmaz hale gelmesidir.

Montaigne'in yaşamın sorunlarına ilişkin içgörüsü, eski şüphecilik üzerine yapmış olduğu okumalardan büyük ölçüde etkilenmiştir.

BİLİMİN DOĞUŞU (1543-1620)

Basılı kitapların etkisi ve uzak geçmişten gün yüzüne çıkan sıradışı metinler nedeniyle düşünsel ortam büyük ölçüde değişirken, günümüzde “bilim” (o zaman “doğa felsefesi” olarak biliniyordu) olarak adlandırdığımız dünyada daha da etkileyici olaylar geliyordu. Polonyalı rahip Nikolas Kopernik 1543 yılında, astronomiden elde edilen mevcut kanıtları incelemiş ve *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine* adlı kitabında, göksel hareketin Dünya merkezli değil de Güneş merkezli gerçekleşmesinin daha mantıklı olduğunu öne sürmüştür. Kitabı o zamanlar pek fark edilmemiş, ancak Danimarkalı gökbilimci Tycho Brahe, teleskop yardımı olmadan bu göksel hareketlerin çok detaylı ölçümlerini yapmaya başladığında bu durum değişmiştir. Bu tür titiz gözlemler, sonuçlarından tamamen bağımsız olarak, Batı düşüncesinde etkileyici yeniliklerdi. Kopernik'in güneş sistemimize ilişkin güneş merkezli görüşüne olan ilgi artmaya başlamıştı. Bir sonraki önemli adım, Alman Johannes Kepler'in, Kopernik'in sisteminin Tycho Brahe'nin gözlemlerine gezegenlerin yörüngelerinin dairesel (kozmik

Kopernik'in
evrenin
merkezinde
olmadığımızı
ortaya çıkarması
gibi yeni
bilim, felsefeyi
büyük ölçüde
etkilemişti.

saflık ve düzen konusunda Platoncu önyargılar tarafından tercih ediliyordu) değil de eliptik olması durumunda çok güzel bir şekilde uyacağını kabul etmesiydi. Dikkatli düşünürler, Kilise tarafından onaylanan geleneksel Dünya merkezli evrenin yanlış olduğunu hemen anlamışlardır.

Teleskopun 1609 yılında icat edilmesi ve İtalyan bilim adamı Galileo Galilei tarafından satın alınmasıyla Galileo, yeni ale-tiyle uyduların Jüpiter gezegeninin etrafında döndüğünü fark edip kısa bir süre sonra konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Bu bize çok bir şey ifade etmeyebilir, ancak o zamana kadar yapılmış en şaşırtıcı gözlemlerden birisidir. Çünkü Galileo hayretle kendisini evrendeki yeni bir dönme merkezine bakarken buldu. Aslında evrendeki her şeyin Dünya'nın etrafında dönmediğini görebiliyordu, bu sebeple daha fazla spekülasyona gerek yoktu. Ancak bu, Galileo'yu Kilise ile ters düşmekten kurtarmamış ve kariyerini gözaltında sonlandırmasına sebebiyet vermiştir.

Yeni keşifler evrenbilim ile sınırlı değildi. İkinci şaşırtıcı kitap 1543 yılında çıktı. Andreas Vesalius, Padova Üniversitesi'nde çalışmalarını yürütüyordu ve cesetleri parçalara ayırarak insan anatomisini araştırdı. *İnsan Vücudunun Yapısı Üzerine* adlı kitabı, sadece yeni, kesin ve eleştirel yöntemler sunmakla

kalmamış, aynı zamanda bulgularını açıklamak için dikkat çekici diyagramlar da ortaya koymuştur. Yaklaşık bir asır sonra, mikroskobun icat edilmesi, sadece anatominin daha küçük ayrıntılarını değil, aynı zamanda şimdiye kadar bilinmeyen küçük yaşam formlarının varlığını da ortaya çıkardı.

Modern bilimsel yöntem yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Sorunlara titizlikle yaklaşıldığı sürece dikkate değer gerçekler güvenle tespit edilebilirdi. Öncelikle, gözlemlere karşı nesnel ve kişisel olmayan bir tutum benimsenmeli ve onlar hakkında önyargılar bir fikir birliğine varılmalıdır. Daha sonra ilgili öğeleri doğru bir şekilde ölçmek ve elde edilen verileri sistemli bir şekilde düzenlemek gerekir. Veriler sayısal olduğundan, daha sonra bulgulara matematik uygulanabilir. Araştırmaları belirli bir problem üzerinde yoğunlaştırmak için, itinayla kontrol edilmiş koşullara sahip bir deney ortamı yaratılmalıdır. Diğer insanların sonuca güvenmezlerse deneyi tekrarlayabilmeleri için deney dikkatlice tanımlanıp, bulguları yayımlanmalıdır. Diğer araştırmacılar tarafından eleştirel değerlendirme teşvik edilmelidir.

Evrenbilim, anatomi ve yöntembilimdeki bu gelişmeler, etkileri nedeniyle felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. İlki, İncil'deki bazı ayetlerin yeni keşiflerle açıkça çelişmesinden dolayı, doğa hakkındaki bilgimiz üzerinde bir otorite olarak Roma Kilisesi'nin yavaşça sarsılmasıdır. 1347'den beri süregelen düşünce özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar böylece gevşetilmiş ve tartışmalı felsefi düşünce ortamı bir kez daha mümkün olmuştur. İkincisi, Aristoteles'in dogmatik otoritesine meydan okumadır.

Aristoteles'in metafiziği teolojideki bazı sorunlarına çözüm bulduğu için Hristiyan ilahiyatçılar arasındaki statüsüne kavuşmuştu. Fakat aynı zamanda, doğa felsefesine ilişkin farklı görüşleri vardır ve bunlar da dogmatik otorite kazanmıştır. Demokritos'un atomculuğuna karşı çıkmış ve bu yüzden

görüşü baskın hale gelmiştir. Ona göre dünyevi doğa; toprak, hava, ateş ve su olmak üzere dört elementten oluşur ve bunlar, sonsuz suretle bölünebilen belirsiz bir temel “ana madde”nin biçimleridir. Doğal dünyayı anlamanın sırrı, var olan türleri belirleyerek, görünüşlerini ve davranışlarını gözlemleyerek bunların tam tanımlarını yavaş yavaş geliştirerek, her şeyin “temel doğasını” anlamaktır. Bunlardan en bilineni, Aristoteles’in olayları hem amaçlarına hem de onları üretenlere göre açıklamasıdır. Şeylere ilişkin bu görüş, şeylerin yalnızca amaçları nedeniyle var olduğu anlamına gelir ve bu amaçlar özellikle insan yararlarına odaklanmaktadır. Bu yüzden yağmur, insanları beslemek için var olan mahsulleri yetiştirmek üzere var olmaktadır. Ayrıca, yaşamın çürüyen et gibi kurtçuk üreten yerlerde kendiliğinden geliştiğine inanmaktadır. Atomculuk karşıtlığı, özcülük ve teleoloji gibi yaygın olarak kabul gören bu Aristotelesçi görüşlere karşı yeni bilim hızlı bir meydan okuma ile ortaya çıktı ve sineklerin üzerine yumurta bırakmasını engellerseniz, etin kurtçuk üretmeyeceği kanıtlandı.

Bu yeni mücadeledeki önemli figür, deneysel yaklaşımın ilk hayranlarından biri olan Francis Bacon’du (1561-1626). Meraklı bir metafizik öğrencisiydi, ancak asıl ilgi alanı, tapılan ama hiçbir işlevi olmayan bir heykel olarak bulduğu doğa hakkındaki skolastik dogmayı reddetmekti. Belki de dikkat çektiği en önemli nokta teleolojik açıklamalardı; bilimin yalnızca Aristoteles’in nesneler yaratan ve olaylara yol açan “etkili” nedenler olarak adlandırdığı şeylere odaklanması gerektiğini gördü. Amaçlara göre açıklamadan, önceki nedenler ve fiziksel süreçlere göre açıklamaya geçilmesi, Batı düşüncesindeki en önemli değişimlerden biriydi. Günümüzde doğal olayları genellikle ne için olduklarıyla değil, onları üreten şey ile açıklarız.

Deneyim saf teoriyi açıkça geçersiz kıldığı için yeni bilim, deneyciliği (duyulara güvenmeyi) teşvik etti. Ancak Bacon konuya kompleks bir bakış açısı kazandırdı. Bacon’ın ünlü

Francis Bacon'ın deneysel bilime olan ilgisi, yeni bir düşünce tarzını başlattı ve yönlendirdi.

benzetmesi deneycilerin karıncalar gibi verilerini toplarken, rasyonalistlerin örümcekler gibi kendi içlerinde teoriler geliştirmesi üzerineydi. Ancak Bacon'ın tercihi, her ikisini de yapan arı yönündeydi. Temel düşüncesi, doğanın sırlarını açığa çıkarmak için kullanılması ve ortaya çıkan verilerin toplanması gerektiği idi. Bacon, çeşitli bilgi türlerini sınıflandırmaya çalıştı ve tümevarıma (gerçeklerin birikimiyle bilgiye aşamalı olarak ulaşılması) odaklanarak bilimsel yöntemlerin bir analizini sundu.

RENÉ DESCARTES (1596-1650)

Descartes, bir Cizvit kolejinde skolastik metafizik eğitimi aldı, ancak yeteneği matematik ve bilim üzerineydi. “Analitik geometri” üzerinde kaydettiği gelişmeler büyük bir ilerlemeydi. Çünkü bu, geometrinin x ve y eksenli bir sistemde noktalar çizilerek cebire veya aritmetiğe indirgenebileceği anlamına geliyordu. Bu, grafiklerin ve kalkülüsün kullanılmasına yol açtı.

Ayrıca, gezegensel yörüngelerin, çarpışmalardan kaynaklanan maddenin girdapları olduğu bir “vorteks” sistemine dayanarak, evrenin işleyişine ilişkin kendi açıklamasını geliştirmişti.

Eğer Galileo engizisyon ile çatışmasa, ayrıca Sextus Empiricus ve Montaigne’in yazılarının ortaya attığı derin şüpheci sorular olmasaydı, Descartes kendini bilimlerle sınırlayabilirdi. Sadece teknik çalışma konusunda kararlı olabilirdi, ancak bunun yerine 1630’lu yıllarda çalışmalarını bırakmış ve yaptıklarından bağımsız olarak modern felsefenin temelleri olan *Yöntem ve Meditasyonlar Üzerine Konuşmalar* adlı iki kitap kaleme almıştı. Bu karar olmasaydı, felsefenin o noktada sona erip, dünyayı incelemek için eski bir yöntem olarak tarihe geçmesi mümkündü. Bunun yerine kitapları, birkaç yüzyıl boyunca yaratıcı teorik düşüncenin gündemini belirledi.

Descartes’ın planı felsefeyi sıfırdan yeniden başlatmaktı. Bu, neredeyse hiçbir şey bilmediğimizi öne süren skeptiklerin en zorlu meydan okumalarına cevap verip veremeyeceklerini görmek anlamına geliyordu. Felsefenin merkezine varoluştan ziyade bilgi sorunlarını yerleştirdiği için bu, başlı başına devrimci bir olaydı. Asıl soru, herhangi bir şeyi nasıl bilebildiğimiz ve bildiğimiz şeylere daha az öncelik verilmesiyle ilgiliydi.

Meditasyonlar’daki düşünce dizisi iki şüpheci telkinle başlar: Zihni hayali bir dünya yaratıyor ya da bazı dış güçler ona yanlış deneyimler yaşıyor olabilir. Yani, sıradışı canlılıkta bir rüya görüyor olabilir veya “şeytan iblis” tarafından yaratılan bir sanal gerçeklik de olabilir. Aristoteles aslında bu tür önerilere gülerken, Descartes kesinlik aradığı için bunları çok ciddiye almıştı. Çünkü yanılıyor olabileceğinizin en ufak bir ihtimalinin bile farkındaysanız, bir şeyden emin değilsiniz demektir.

Descartes böylesine geniş kapsamlı şüpheler karşısında şaşkına döner, ancak sonra bir çıkış noktası bulur. Eğer şüphe durumunda ise, kesinlikle şüphe duymaktadır. Böylece ünlü sözü *cogito ergo sum*’a ulaşır (Düşünüyorum, o halde varım).

Modern
felsefe, René
Descartes'ın
bilime rasyonel
bir temel
oluşturmak
üzere
başlangıç
noktasına geri
dönmesiyle
başladı.

Bu fikir, Augustinus'un yazılarında da ortaya çıkmaktadır. Fakat Descartes'ta devrimci bir önem taşımaktadır. Çünkü bundan böyle felsefe, bildiklerinin içeriğinden ziyade bir şeyi düşünen veya bilen kişinin zihnine odaklanmıştır. *Cogito* argümanının, düşüncenin zaman içinde var olan istikrarlı bir benlik olduğunu kanıtlayıp kanıtlamadığını sık sık sorgulayan eleştirenleri bulunmaktadır. Ancak hiç kimse, düşünme gerçekleşiyorsa varoluşun kesin olduğundan şüphe edemez.

Descartes'ın bir sonraki hamlesi daha tartışmalıdır; çünkü Tanrı'nın varlığına ilişkin, Anselmus tarafından öne sürülen ancak Aquinas tarafından reddedilen ontolojik argümanı yeniden gündeme getirmişti. Bu, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için saf Tanrı kavramını kullanan argümandır. Descartes'in yorumu, Tanrı'nın "fevkalade mükemmel bir varlık" olarak tanımlanmasından başlar ve bu, Anselmus'un böyle bir şeyi

kavrama yeteneğimizin sınırlarına güvenmesinden daha mutlak-
tır. Argüman, varoluşun Tanrı'nın mükemmelliklerinden
biri olduğuna dair bir inanç içermekte, bu da kaçınılmaz bir
şekilde Tanrı'nın var olduğu anlamına gelmektedir. Bu hare-
ketin amacı, bizi rüyaların veya şeytanların yanılsamaların-
dan koruyacak ve dolayısıyla temel bilgilerimizin en azından
bir kısmının kesin olduğuna dair bir garanti sunacak mükem-
mel bir Tanrı olduğunu göstermektir.

Fakat Descartes bazı şeyler hakkında yanılabilceğimizi bilir,
bu nedenle insan bilgisine bir temel sağlamak için ilahi olma-
yan bazı ölçütlere ihtiyaç vardır. Onun “fevkalade mükemmel
varlık” kavramı zihninde “doğuştan” bulunmaktadır. Yani
fikir doğrudan açıktır ve önceki deneyimlerden kaynaklan-
mamıştır. O, geometride ve sıradan yaşamın gerekliliklerinde
bulunan bu tür birçok fikre sahip olduğumuzu ve bunlardan
“aklın doğal ışığı” ile ilginç çıkarımlar yapabileceğimizi öne
sürmektedir. Skeptiklerin bizi şüpheye düşürdüğü, deneyime
dayanmayan, gerçeğe giden bir yol sunduğundan dolayı, şim-
di doğuştan gelen fikirlerin varlığını rasyonalist felsefe okulu-
nun temeli olarak görmekteyiz.

Descartes ayrıca, duyulara dayanan deneyci bilgi görüşüne
karşı da açıkça karşı çıkmıştır. Beş duyumuzda yarattığı uy-
gun deneyimler nedeniyle çarpıcı “mum” örneğini vermekte-
dir. Eğer bir mumu eritirseniz, mumun erimesiyle size yaşat-
tığından oldukça farklı deneyimler yaşatan sıcak bir parafin
birikintisini elde edeceğinizi, ancak yine de mumu deneyim-
lediğimizi düşündüğümüzü öne sürüyor. Buradan vardığı so-
nuç, eriyenin parafin olduğuna dair bilginizin deneyimleri-
mizden değil, deneyimlere ilişkin sonraki yargımızdan geldi-
ğidir. Bu nedenle bilgi, duyu değil, öncelikle akıl meselesidir,
dolayısıyla rasyonalist bilgi görüşünü güçlendirir. Rasyonel
bilgi, belirli gerçekleri doğrudan kavrama yeteneğimize bağlı
olmalıdır, bu nedenle Descartes en çok “açık ve farklı” olan
yargılara güvenir. *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eseri, başarı

şanslarını en üst düzeye çıkarmak için yargılarımızı nasıl iki kez kontrol edip test edebileceğimize dair daha ayrıntılı yönergeler ortaya koymuştur. Meditasyonlar'ın sonlarına doğru, normal duyu deneyiminin yanlış olabileceği ya da tuhaf rüyalarımızın gerçekten gerçekleşiyor olabileceğine dair şüpheli iddiayı güvenli bir şekilde reddeden kanıtın bu sakın ve rasyonel değerlendirmesi yapılmaktadır.

Descartes'ın *Cogito* argümanı, bedenlerimizi de içeren fiziksel dünya skeptisizm tarafından şüpheye düşürüldüğünde bile, zihnin varlığının bizim için gerekli ve kesin olduğu iddiasını öne sürmektedir. Bu, onu günümüzde “töz düalizmi” olarak bilinen bir görüş olan, zihin ve bedenin birbirinden ayrı varlıklar olması gerektiği iddiasına götürür ve görüşünü desteklemek için başka argümanlar sunar. Şüphesiz beden parçalarından oluşur, ancak zihin mükemmel bir bütünlük oluşturur. Aynı zamanda beden uzayda açıkça var olur, ancak düşüncelerimiz evrensel veya sonsuz karakterde olabildiği için belirli bir fiziksel hacmi işgal ettiklerine dair hiçbir fikrimiz yoktur. Descartes'ın çalışmasının bu yönü kısa süre sonra diğer düşünürlerin tepkilerini uyandırmış ve bugün “zihin felsefesi” olarak adlandırdığımız şeyi başlatmıştır.

Descartes'ın bilimsel fikirlerinden bazıları felsefe üzerinde de etkili olmuştur. Doğal düzenliliklerin denklemlerde ifade edilmeye başlamasından ve Galileo'nun meşhur “doğanın kitabı matematik dilinde yazılmıştır” ifadesinden etkilenen, “doğa kanunları” üzerine konuşan ilk bilim insanıdır. Doğa kanunları kavramı, dünyayı yöneten Tanrı'nın ilahi emirleri olarak ortaya çıkmış, ancak yavaş yavaş bilim insanlarına ait görünen bir yetki kazanmıştır. Bu yüzden günümüzde doğanın bilim insanlarının tanımlamaya çalıştığı bu tür yasalar tarafından kontrol edildiğini düşünüyoruz.

Aynı zamanda Descartes, Aristoteles'in madde kavramının yeni düşünce tarzı için yetersiz olduğunu fark etmiş ve mad-

denin basitçe kapladığı alan tarafından tanımlandığı fikri-
ni sunmuştur. Uzay boşluktan ibaret olabileceğinden ötürü
önerisi çok az taraftar kazanmıştır. Ancak filozofları fiziksel
dünyanın temellerini nasıl ele almaları gerektiği konusunda
düşünmeye teşvik etmiş ve birçok modern filozofu kuantum
teorisi çalışmalarına yönlendirmiştir. Ayrıca, hayvanların ko-
nuşamadıkları gerekçesiyle akıl yürütme yetisine sahip olma-
dıkları ve bir zihinle var olan insanların aksine hayvanların
makine olarak görülmeleri gerektiği iddiasıyla da ünlüdür.

Descartes teoloji, siyaset, etik, estetik veya mantığa ilişkin hiç-
bir görüş sunmamıştır. Ancak düşüncesi çarpıcı bir şekilde
sistemattiktir ve çağdaşlarını ilk ortaya çıktığı andan itibaren
büyülemiştir. Çünkü bu düşünce oldukça açıktır, yeni soru-
ları gün yüzüne çıkarır ve inandığı şey her aşamada nedenler
tarafından desteklenmiştir. Büyük etkişinin bir kısmı, *Medi-
tasyonlar* eseri daha yayımlanmadan önce kitaba yönelik eleş-
tirileri kabul etme kararından gelmiştir. El yazısını Paris'in
önde gelen düşünürlerine dağıtmış ve her biri yazarın yanıtla-
rını yazdığı esere itirazlar yazmıştır. *Meditasyonlar* daha son-
ra itirazlar ve cevaplarla birlikte eksiksiz olarak yayımlanmış
ve böylece hem bir sistem hem de söz konusu sisteme yönelik
bir tartışma başlatmıştır. Descartes, fikirleri özgürce tartışma
davetiyle olduğu kadar, fikirlerin doğası gereği de modern fel-
sefenin kurucusu olarak kabul edilir.

6. BÖLÜM

DENEYİME DAYALI FELSEFE

(1640-1720)

Descartes felsefi eserlerini, yeni ortaya çıkan bilimi rasyonel ve dini temellere dayandırarak savunmak adına yazmıştır. Sorgulamasına aşırı şüphecilikle başladığı için, yalnızca “aklın doğal ışığı” ile şüpheden kurtarılmış olan duyulara güvenmemiştir. Bu yüzden kendisi rasyonalist bir filozof olarak kabul edilir. Bununla birlikte, yeni bilimin dikkatli gözlemlere dayanan deneysel bir faaliyet olacağı aşıkardır. Her ne kadar deneyler akılla değerlendirilmek durumundaysa da gerçek, gözlemler hakkında düşünülenden çok, gözlemlenen şeyle daha yakından bağlantılıdır.

On yedinci yüzyıla gelindiğinde, antik dünyanın deneyci geleneği biliniyordu. Çünkü artık klasik metinlerin çoğunun tercümesi mevcuttu. Bu yüzden Epikuroscular duyusal deneyimin neredeyse hatasız olduğunu düşünürken, stoacılar tüm dikkati verip eleştirel değerlendirme yapıldığı takdirde duyulara güveniyorlardı. Fiziksel olayları daha dikkatli gözlemlediklerinde, bilim insanlarının kendileri de ilerleme

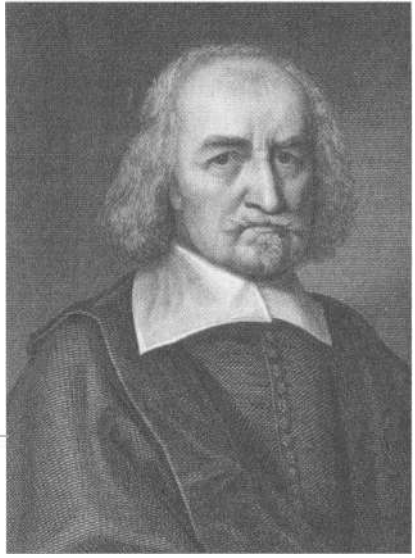
kaydetmeye başladılar. Tycho Brahe'nin dikkatli gözlemleri Dünya'nın Güneş etrafındaki yörüngesinin kabul edilmesine yol açtı ve Galileo, kilisenin dogmalarına karşı çıkmak için teleskopla yapmış olduğu gözlemleriyle ünlendi. Mikroskop da en az bu gelişmeler kadar çarpıcı bir etki yarattı. Bu nedenle, Descartes'a verilen yanıtların çoğunun özünde deneysel olması şaşırtıcı değildir. *Meditasyonlar* metnine gelen itirazlardan ikisi, deneyci Thomas Hobbes ve Pierre Gassendi tarafından yazılmıştır.

THOMAS HOBBS (1588-1679)

Hobbes, Yunanca'ya olan hâkimiyeti ve çok fazla eski metin okumasıyla kendisini felsefe dünyasında bulmuştur. Oxford Üniversitesi'nin katı skolastik düşüncesine isyan etmiş, Epiküroscular ve stoacıların daha materyalist görüşlerinden ve Öklid'in geometrisinden etkilenmiştir. Kendisi en çok siyaset felsefesiyle tanınır, ancak düşüncesi geniş kapsamlıdır ve sistematik metafiziğe dayanır.

Hobbes'un ontolojisi (varlığa ilişkin temel görüşler) nominalist ve materyalistti. Yani, gerçekliği tamamen fiziksel nesnelerden ibaret olarak görüyordu ve bu nedenle nesnelerin özelliklerinden veya özlerinden veya onlar hakkındaki genel gerçeklerden bahsetmek sadece sözden ibaretti. Yunanlılar gibi, Hobbes da tanımları severdi, ancak ona göre fiziksel şeylerin tanımları yalnızca onlara neden olan şeyden ibaretti. O da yeni bilim insanları gibi, Aristoteles'in dört farklı neden öğretisinden sadece "etken" nedeni önemli gördü. Formel (temel) neden, maddi neden ve ereksel (teleolojik) neden göz ardı edilebilirdi. Bir şeyin etken nedeni, ona yol açan olaylardır. Bu olaylardan daha fazla bir şey gözlemlenemeyeceğinden, Hobbes nedeni, bir değişiklik ile sonuçlanan olaylar arasındaki yakın bir bağlantı olarak tanımlamıştır. Değişim, doğadaki bir itici güç (conatus) tarafından tetiklenen, madde içindeki bir

Thomas Hobbes,
gerçekliğin
tamamen fiziksel
olduğuna,
ahlakın insanlar
arasındaki
sözleşmelerden
ibaret olduğuna
ve dinin yanlış
olduğuna
dair tartışmalı
görüşlere sahipti.

harekettir ve hareket yalnızca bir yer değişimidir. Bu açıdan Hobbes, indirgemeci bir fizikçiydi. Gizemli nedenler olaylara ve nihayetinde basit bir yer değişikliğine indirgenir. Dolayısıyla tüm gerçeklik, maddenin yerini değiştirmesinden başka bir şeye indirgenemez. Bu, Demokritos ve Epikuros'un atomculuğuna yakın bir gerçeklik görüşüdür.

Antik ataları gibi Hobbes da materyalist indirgemesini insan zihnine uygulamıştır. Bu, kafamızın içindeki hareketlerden başka bir şey değildir. Zamanına göre oldukça şaşırtıcı olan bu görüş göz önüne alındığında, din konusunda Hobbes'un şüpheli olması şaşırtıcı değildir. Zihnimizde canlandırdığımız Tanrı kavramını sadece etkileyici insan niteliklerinin ve ölümsüzlüğün desteklenmeyen söylentilere dayandırılması olarak ele aldı -ki ölümsüzlüğe sadece cehaletimiz ve ölüm korkumuz nedeniyle inanılıyordu. Resmi dinleri, bu bilinmeyen güçler korkusunun basitçe yasallaştırılmış versiyonları

olarak gördü. Kısacası Hobbes bir ateistti ve bu yüzden yaşlılık dönemine kadar hayatta kaldığı için şanslı olan, oldukça tartışmalı bir figürdü.

Tahmin edebileceğimiz gibi, Hobbes'un seçimlerimize neden olan her şeyi deneyimleyeme gücümüz olmadığı şeklinde açıkladığı özgür irade için vakti yoktu. Onları üreten zihinsel faaliyetlerin farkında olmadığımız için, seçimlerimizin farklı olabileceğini düşündüğümüzü ifade etti. Her bir irade eylemine hangi irade eyleminin yol açtığını söylemek üzere herkese (materyalist olmayanlara bile) meydan okur. İrade eylemleri irade eylemlerinden kaynaklanmıyorsa, bu bizim onları kontrol etmediğimiz anlamına gelir. Hobbes, bir eylemden önceki son arzuya indirgendiği için irade diye bir şeyin olduğuna bile inanmıyordu. Bu anlamda Hobbes, sözde serbest eylemleri, serbestçe hareket eden, ancak belirli bir rotadan geçmesi gereken, bir tepeden aşağı akan suyla karşılaştırmaktaydı.

Hobbes, dış dünya konusunda gerçekçiydi. Özel deneyimlerle sınırlı değiliz, çünkü hangisinin güvenilir, hangisinin güvenilmez olduğunu görebiliriz. Bir aynaya baktığımızda hangisinin yansıma, hangisinin gerçek olduğu açıktır. Rüya gördüğümüzde, rüyaların saçmalıklarla dolu olduğu açıktır, ancak gözümüzü açtığımız hayat tutarlıdır ve açıklanabilir. Dolayısıyla kendisi, Descartes'ın rahatsız edici aşırı skeptisizmine pek ilgi duymadı. Ayrıca, neyin mümkün olduğuna dair teoriler konusunda dikkatli olmamız gerektiğini, çünkü bazı tuhaf ve olası olayları hayal etmenin kolay olduğunu, ancak aynı zamanda olayın nasıl gerçekleşebileceğini de hayal etmeniz gerektiğini ve bunun çok daha zor olduğunu söylemişti.

Bir nesneyi neyin tanımladığına ve özellikle nesnenin zaman içerisinde değiştiği durumlarda bir nesneyi nasıl seçebileceğimizle ilgili eski soruna ilgi duymuştu. Bir yandan, bir nesnenin bir kısmı tüm nesne hareket ettiğinde hareket etmelidir, ancak diğer yandan dağınık parçaları (sökülmüş bir saat gibi)

tek bir nesne olarak düşünebiliriz. Yunanlılar, zaman geçtikçe tahtaları değiştirilse bile aynı gemi gibi görünen *Theseus'un Gemisi* örneğini sorunun bir test örneği olarak kullandılar. Hobbes bunun daha hoş bir şeklini öne sürmüştü: Birinin atılan tahtaları sakladığını ve hepsini elde ettikten sonra onlardan yeni bir gemi inşa ettiğini varsayalım. O zaman, biri yeni tahtalardan biri de orijinal tahtalardan olmak üzere *Theseus'un* eşsiz gemisi olmaya aday iki gemimiz olacaktır. Değişen parçalarla bir şeyin nasıl tanımlanacağına ilişkin modern tartışmalar, neredeyse her zaman Hobbes'un örneğine odaklanmaktadır.

Hobbes, kendi metafiziğinin içerdiği ahlak kurallarını göstermesi konusunda sıradışı bir örnekti. Aristoteles'in teleolojik açıklamalarını reddetti. Dolayısıyla ona göre sadece doğada değil, insan yaşamında da nihai bir amaç yoktur. Hayatta önemli olan tek şey arzularımız ve bu arzuları nasıl gerçekleştireceğimizdir. Erdemleri yalnızca karşılıklı çıkara dayanan stratejiler olarak görmezden geldi, saf iyiliği bizi memnun eden her şeye indirgedi ve Tanrı'nın iyiliğinin bile insanlığa sözde iyilikten başka bir şey olmadığını öne sürdü. Ahlakın anahtarı, sosyal bir ortamda arzularımızı nasıl tatmin edeceğimizdir ve bu, diğer insanlarla sözleşme yapma meselesidir.

Önemli çalışması *Leviathan*'da ahlaki yaşamlarımızın sözleşmelere bağımlılığını inceledi. (Sözleşme, ilk olarak Platon'un *Devlet* adlı eserinde tartışılan bir fikirdi.) İlk soru, insanların neden sözleşmeler yapacağı ve onun meşhur cevabı, bir toplum olmadan insanların doğal olarak savaşçı olduğu ve bu nedenle hayatın "kasvestli, fakir, pis, vahşi ve kısa" olduğu yönündeydi. Bu nedenle, böyle bir sefaleti önlemek için sözleşmeler yapmalıyız sonucuna ulaştı. Sorun şu ki, aynı anda birbirine iyilik yapmak sorun değil ama iyiliğin karşılığı daha sonra gelirse, neden uğraşalım? Size bir iyilik yapıldığında, ona karşılık vermenin ne gibi bir faydası var? Gelecekte daha fazla iyilik görmeyi umabilir veya intikamdan korkabilirsiniz.

Thomas Hobbes'un *Leviathan* adlı eseri, iyi bir toplumun sadece insanlar arasında yapılan sözleşmeleri uygulaması gerektiğini savundu.

Ancak temelde herkes, paçayı sıyrabilirse sözleşmeyi bozmaya motive olur.

Bu noktada Hobbes'un bireysel ahlak teorisi apolitik teoriye genişledi. Sözleşme yapmak için insanların aşağı yukarı eşit olması gerekir. (Çünkü aksi takdirde güçlü olan, müzakere yapmadan zayıf olandan yararlanabilir.) İnsanlar ayrıca müzakere sırasında sunabilecekleri bir şeyi kontrol etmelidir. Bu da mâkul ölçüde özgür vatandaşları ima eder. Yapılan tüm adaletsizlikler bir sözleşmenin ihlalidir, bu nedenle devletin temel amacı bunun olmamasını sağlamaktır. Hobbes, geleneksel intikam olarak cezalandırma fikrini reddetti ve tek amacının insanların adaletsiz olmasını önlemek olduğunu söyledi. Dolayısıyla, ana sorunun çözümü, güçlü bir otoritenin toplumu kontrol etmesinde ve anlaşmaların neredeyse tek gücü olarak uygulanması gerektiğinde yatar. Hükümdarlar mutlak bir otoriteye sahip olarak görüldüğü ve genellikle dini doktrinler tarafından desteklendiği için, Hobbes bu rolde geleneksel bir hükümdarı tercih etmişti.

Hobbes zulmü savunuyor gibi görünse de argümanı çok önemli bir adım içermektedir. Tüm sosyal etkileşim bir anlaşma ve sözleşme meselesiyse, mutlak otoritenin statüsü de insanların anlaşmasından kaynaklanmalıydı. Bu, son derece etkili bir sosyal sözleşme fikrini ortaya çıkarır. O dönem Avrupa'sındaki çoğu devlet otoritesi (veya "egemenliği"), geleneklerden ve Tanrı'nın buyruklarından gelen kalıtsal hükümdarlar tarafından yönetiliyordu. Hobbes'un sözleşmeye dayalı ahlak teorisi, egemenliğin halktan gelmesini gerektiriyordu. Bu, bir ülkenin kendi halkı tarafından kontrol edildiği anlamına gelmiyor, çünkü haklar, egemen iktidara devrediliyordu. Fakat bu, bir hükümdarın halk desteğine ihtiyaç duyduğu anlamına gelmekteydi ve bu destek vatandaşlar arasındaki sözleşmelere saygı gösterilmezse büyük olasılıkla kaybedilebilirdi. Hobbes'a göre yasa, yalnızca uygun bir uygulama aracıdır. Bu nedenle doğal hukuk doktrinini,

sadece uygun bulduğumuz kurallardan oluşan “pozitif” hukuk lehine reddetti.

Hobbes’un etkisi genellikle hafife alınmaktadır. İngiliz dilindeki ilk önemli filozoftu fakat aynı zamanda Spinoza ve Rousseau’yu da büyük ölçüde etkilemişti. Giderek haklara odaklanan modern siyaset felsefesini başlattı, dine ilişkin şüpheciliği ifade etti ve deneyciliğin sonuçlarını ortaya koydu. Onun fikirleri, tartışmalı bir düşünce tarzı olsa da uzun yıllar boyunca varlığını korudu.

JOHN LOCKE (1632–1704)

Locke, kariyerinin çoğunu Oxford Üniversitesi’nde geçirdi. İngiliz İç Savaşı döneminde büyümüş ve (Hobbes gibi) bu savaş, siyasi düşüncesini büyük ölçüde etkilemişti. Empirist (deneyci) felsefesi ile yeni bilim arasında doğrudan bir bağlantı görmüş ve kendini mütevazı bir şekilde girişimde “yardımcı işçi” olarak tanımlamıştır. En önemli eseri *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Isaac Newton’un yer çekimi yasasını yayımlamasından üç yıl sonra yayımlandı. Locke bir deneyciydi, ancak Hobbes’un ateizmine ve materyalizmine sempati duymuyordu.

Locke *Deneme*’ye, Descartes gibi rasyonalistlerin temel inancı olarak gördüğü şeye, zihnin doğuştan gelen fikirleri içerdiğine yönelik bir saldırıyla başladı. Rasyonalistler deneyimi görmezden gelmezler, ancak içimizde doğan veya saf bir akıl süreciyle ortaya çıkan apaçık gerçekler ve kavramların temeline güvenirler. En iyi bilinen örnekler, Tanrı kavramı, matematiğe ilişkin temel fikirler ve bunlara uygulanabilecek rasyonel ilkelerdir. Locke, bir fikrin doğuştanlığına dair kanıt istedi: Üçgen fikrinin doğuştan aklımızda mı olduğunu yoksa bir şekilde deneyimler aracılığıyla mı öğrenildiğini nasıl anlarız? Descartes, sonsuz sayıda üçgene dair fikirlere sahip olduğumuzu, ancak bunlardan sadece birkaçını deneyimlediğimizi,

John Locke,
bilim insanlarının
düşüncelerini
desteklemeyi
amaçlayan,
tamamen
deneyime
dayalı bir sistem
oluşturdu.

bunun da doğuştanlığı ima ettiğini öne sürmüştü. Fakat sayısız üçgenin doğuştan olup olmadığını veya gerektiğinde hayal gücü tarafından yaratılıp yaratılmadığını nasıl anlarız? Locke, doğuştan gelen fikirlerin ya önemsiz (eğer sadece olası düşüncelerden oluşuyorlarsa) ya da saçma (eğer bu fikirlere yönelik büyük iddialarda bulunursak) oldukları sonucuna varır.

Doğuştan gelen fikirler olmadan, Locke'un başlangıç noktası, sadece deneyimlere açık olan boş bir zihindir ("tabula rasa" veya boş bir sayfa). Locke'un ontolojisi (var olana dair temel teorileri) bu nedenle tamamen deneyimlerden oluşmalıdır. Maddeler, özler, evrenseller ve kategoriler gibi geleneksel skolastik metafizik fikirlerine aşınaydı. Fakat bunları kanıtlarla desteklenip desteklenmediklerine göre değerlendirdi.

Büyük Varlık fikri, deneyimlerimizden başka bir şey değildir ve Locke kendini bir nominalist olarak ilan etti. Yani bu gerçekliğin tamamen nesnelerden oluştuğu, bu nedenle başka genel

gerçekler ve nesnelerin özellikleri dışında evrensel özellikler olmadığı anlamına geliyordu. Dolayısıyla ona göre, doğa bu nesnelerle açıklanmalıdır. Bu, Aristoteles'in görüşüne yakındır, ancak onun görüşü, her nesnenin, ait olduğu kategori aracılığıyla tanımladığımız, temel bir doğaya sahip olduğu fikrine dayanmaktaydı. Ancak Locke'a göre, temel doğaları ve kesin kategorileri ortaya çıkarabilecek kanıtlar hiç de açık değildi.

Dünyayı sınıflandırmanın sadece uygun bir sözlü basitleştirme olduğunu düşünmekteydi. Örneğin, türlerin birbiriyle birleşebileceğini ve bir hayvan türünün kesin bir tanımının, doğum esnasında çok fazla deformite olduğu için, hayvan türlerinin her bir üyesine uymayacağını gözlemledi. Özleri, nominal özün yüzey özelliklerinin sözlü özeti olduğu "nominal" ve "gerçek" özler olarak ayırdı. Gerçek öz, hiçbir bağlantımızın olmadığı bir şeyin gizli doğasıdır. Özcüler, bir şeyin gerçek özünü biliyorsanız, özelliklerini ve davranışını tahmin edebileceğinizi öne sürer. Fakat Locke, bu tür bilgilerin son- suza kadar bizim ötemizde olduğunu düşünüyordu. Bunun bir sonucu, Locke'un gelecekteki bilime yönelik araştırmalar konusunda oldukça kötümser olmasıydı (ve o zamandan bu yana elde edilenler karşısında hayrete düşecekti).

Geleneksel metafizikçilerin bir nesneyi nasıl ayırt edebileceğimiz (seçebileceğimiz) ve zaman içinde onun kimliğini nasıl bileceğimize ilişkin daha fazla endişesi vardı. Locke'un çözümü, nesnenin yalnızca uzay ve zamandaki konumunu bilmemizde yatıyordu. İki nesnenin bir konumu paylaşması mümkün değildi, ancak bu nesnenin kişiliğini düzeltmek için yeterliydi. Böylece zaman içinde kaynağını belirleyerek nesneyi tanımlayabiliriz, çünkü bu her nesneye özgü bir şeydir ve söz konusu nesne daha sonra şimdiki ana kadar izlenebilir. Bu oldukça basit ve tam anlamıyla ampiriktir. Fakat Hobbes'u rahatsız eden, parçalarını değiştiren bir nesneyi ele alan The- seus'un Gemisi problemini görmezden gelmektedir.

Locke şüphecilik (skeptisizm) veya görecelikle ilgilenmiyordu, ancak güvenli deneysel bilginin mümkün olduğuna inanıyordu. Bir tabula rasa olarak başlayan zihnimiz, doğrudan veya dolaylı olarak deneyimden kaynaklanan fikirlerle doludur. Sözlerimizin fikirleri gösteren işaretler olduğu söylendiği için, bu şekilde bir dil açıklaması yapar. Kelimelerin anlamlarına ilişkin bu teori, modern felsefede önemli bir alan olan dil felsefesini başlatır. Locke, fikirlerin nasıl organize edildiğine ve bilgi üretmek için nasıl filtrelendiğine dair birçok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Fakat fikirlerin bağlantı kurma eğiliminde olduğunu fark etmiştir. Örneğin, bir odanın görüntüsü bize içinde ölen bir kişiyi hatırlatabilir.

Locke, nesnelerin niteliklerine ilişkin önemli bir ayrımı vurgulamıştır. Şekil, boyut, ağırlık, sertlik ve hareket gibi bazı nitelikler birden fazla duyu tarafından desteklenir (şeklin hem hissedilmesi hem de görülmesi gibi). Bunlarda herkesin hemfikir olmasını bekleriz, ancak diğer nitelikler renk ve tat gibi tek bir duyuya bağlı gibi görünür ve genellikle insanlar arasında anlaşmazlığa neden olur. İlk grup “birincil” nitelikleri ve ikinci grup “ikincil” nitelikleri içerir. Birincisi nesnel ve ölçülebilir görünürken, ikincisi daha kişisel ve öznel (bilgilendirici olsalar bile). Bu ayrımın önemi, bilimin neredeyse tamamen nesnel ve ölçülebilir birincil niteliklere dayanmasıdır. İleride ele alacağımız gibi, bilime felsefi destek sunan bu ayrım, filozoflar arasında tartışmalı hale gelmiş ve giderek karmaşık bir hal alan tartışmalara neden olmuştur.

İkincil niteliklerin kısıtlamalarını göstermek için Locke, ünlü “ters spektrum” (ters çevrilmiş nitelikler) sorununu ortaya atar. Bir bahçedeki iki kişi menekşelere ve turuncu kadife çiçeklerine bakıyorsa, aynı renk deneyimini yaşadıklarını varsayarlar. Peki bundan nasıl emin olabilirler? Bir kişinin beyni niteliklerini değiştirmiş olsaydı (menekşeleri turuncu ve kadife çiçeği menekşe olarak görürse), iki kişi

deneyimlerinin aynı olmadığını asla fark etmeden “mor” ve “turuncu” kelimeleri üzerinde hemfikir olurlardı. Yüz yıl sonra, birçok insanın aslında renk körü olduğu, ancak bunun farkında olmadığı ortaya çıktı. Bu, birincil niteliklerde ortaya çıkmayan bir sorundur.

Locke, zihnin özel birliğinden etkilendi. Ancak bedende böyle bir birlik olduğunu düşünmüyordu. Bundan dolayı, Descartes gibi zihin ve bedenin oldukça farklı maddeler olduğuna inanmaktaydı. Varoluş deneyimimiz ancak ortada bir Ebedi Varlık varsa mümkün olduğu için, aynı zamanda Tanrı'nın varlığını da kabul etmişti. Zihni bedenden ayrılabilir olarak kabul ettiği için Locke, kişisel kimliğin parçalanırsa nasıl korrunduğu

mesesiyle ilgilenmeye başladı. Örneğin, bir prensin bilinci bir ayakkabı tamircisinin vücuduna aktarılsaydı, onun tüm sorumluluklarıyla birlikte hâlâ prens olduğunu varsayardık. Ancak eğer bir insanın zihni bir domuza aktarılsaydı, domuzun bir insan olduğunu söylemezdik.

Bu, Locke'un “kişi” ile “insan” arasında önemli bir ayrım yapmasına neden olmuştur. Kişi, akıl, hafıza ve öz farkındalığa sahip tam gelişmiş bir bilinçtir. Dolayısıyla bir bebek ya da yaşlı bir bunak insan olarak sayılabilir, ancak kişi olarak kabul edilemez. Yasa kişilere odaklanır, çünkü kişiler sorumlu tutulabilirler ve zaman içindeki kimlik kişiye bağlıdır (örneğin prens). Locke, kişisel kimliğin zaman içinde uzun bellek alanlarından oluştuğu teorisini ortaya atmıştır. Bu fikir, felsefede yepyeni bir konu açtı ve buna karşı çıkan pek çok teoriyle gündeme gelen bir konu olmaya devam etmektedir.

Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde siyasete ilişkin önemli bir açıklama yaptı. Hobbes'un tercih ettiği mutlak monarşinin çok tehlikeli olduğunu düşünmekteydi. Locke bunun yerine, özel mülkiyetin zalimlere karşı haklarımızı

koruyan şey olduğu fikrini sunmuş ve bu nedenle mülkiyetin korunması, sosyal adaletin temeli olmuştur.

Mülk çalınabileceğinden ötürü, teorisi adil bir mülkiyet açıklamasına ihtiyaç duyuyordu ve bu, bir kişinin emeğinin sonuçlarının doğal mülkiyetinden kaynaklanıyordu. Meyve, doğası gereği bir ağaç üzerinde büyürse, sahibi yoktur. Fakat biri ağaca tırmanıp o meyveyi koparırsa, söz konusu çaba nedeniyle kişi, meyvenin doğal sahibi olur. Bir kişi, ekin üretmek için toprakta ekip biçerse, o toprak parçasının sahibi olabilir. Locke, insanların dünyaya sahip olduğunu, insanların kendi bedenlerine sahip olduklarını ve bu mülkün bir aile içinde miras olarak aktarılabilceğini varsaymıştır. Mülke bağıllığı o kadar güçlüdür ki, bunu bir asker ölmek zorunda kalsa da malını asla teslim etmemelidir şeklinde açıklar. Locke'un doğal bir adalet duygusu olduğu için bu sahiplenme yönteminde kısıtlamalar bulunmaktadır. İnsanlar kendi emekleri sonucu toprak edinebilirler, ancak asla ihtiyaç duyduklarından fazla toprak almamalıdır. Toprak israf edilmemelidir.

Bu adalet açıklamasından, tüm insanların doğal olarak eşit olduğu ve saygıyı hak ettiğı, çünkü insanların emekleri sonucu mülkiyet edinebilecekleri sonucu çıkar. Bu nedenle Locke, Hobbes'un bir devletin egemenliğinin halkın iradesinden doğması gerektiğı şeklindeki güçlü yeni sosyal sözleşme fikrini onaylamış ve teori ile bazı sorunları fark etmeye başlamıştır. İnsanlar iradelerini her gün yeniden beyan edemezler, bu nedenle bir toplumun kuruluşu demokratik olmalıdır. Ancak bundan sonra halkın iradesini somutlaştıran şey, yasa ve vergi sistemidir.

Bir toplumda özgürlük, istediğınızı yapmak değil, toplumsal olarak kabul edilmiş yasalara göre yaşamaktır. Bu, hukukun insanların istediğinden çok açık bir şekilde ayrılması ve özellikle de hukukun mülkiyet hakkıyla çelişmesi durumunda isyanların haklı gösterilebileceğı anlamına gelmektedir. Bir

başka sorun ise, o ülkede doğan veya yurt dışında olan bir toplumun yeni üyelerinin halkın iradesinde söz sahibi olma-
masıdır. Locke, yollarında seyahat etmek gibi faydalarından
yararlanırsanız, topluma karşı “zımni rıza” olduğunu öne sür-
mektedir. Fakat Hume daha sonra bunun, uyurken gemiye ta-
şınıp bir deniz yolculuğunu zımnen kabul etmeye benzediğini
söylemiştir.

GEORGE BERKELEY (1684-1753)

Berkeley, İrlanda’da piskopos olan bir kilise başkanıydı.
Ancak ampirizmin güçlü bir versiyonunu benimsemiş ve
bu konuda şaşırtıcı bir noktaya varmıştır. Locke bir rea-
listtir ve deneyimle elde edilen fikirlerin (en azından birin-
cil niteliklerin) gerçekliği doğru bir şekilde temsil ettiğini
kabul etmiştir. Ancak Berkeley, Descartes’ı rahatsız eden
skeptisizmin farkındadır ve ona göre fikirlerimizin ger-
çekten şeyleri başarılı bir şekilde temsil edip etmediğinden
şüphe edebileceğimiz açıktır. Deneycilik, bizi gerçeklikten
koparmakla ve böylece insan bilgisini yok etmekle tehdit
etmektedir.

Fikirler aracılığıyla ifadeler yerine gerçekliği doğrudan de-
neyimlediğimizi söylemeye çalışabiliriz, ancak Berkeley
skeptik argümanların bunun için çok güçlü olduğunu dü-
şünmektedir. Sözde ikincil nitelikler oldukça güvenilmez-
dir. Sıcak veya soğuk olan elinizi ılık suya sokarsanız, farklı
deneyimler yaşarsınız. Ayaklarımız bize büyük görünebilir,
ancak bir böceğin ayakları da böceğe büyük görünür. Sağ-
lamlık bile ne kadar güçlü olduğunuza bağlıdır, bu neden-
le birincil niteliklere de güvenilemez ve Locke’un birincil/
ikincil ayrımı yanlıştır. Realist bakış açısı, her şeyin hemen
hemen aynı kaldığını söyler. Ancak onlarla ilgili deneyim-
lerimizin, onlara yaklaştıkça veya hava karardığında sürekli
olarak değiştiğini biliriz. Beş duyumuzun her biri oldukça

George Berkeley
deneyime
güvendi, ancak
onun için bu,
bilinmeyen
dış dünyayı
değil, yalnızca
fikirlerimizi
kanıtlıyordu.

farklı bir gerçeklik izlenimi vermektedir. Öyleyse hangisi doğruyu söylüyor? Deneyciler deneyimlerine güvenseler de arkalarında saklı olduğu söylenen bazı “gerçekliklere” güvenmemelidirler.

Berkeley tüm bu şüphelere etkili bir çözüm sunmuştur: Söylememiz gereken şey, deneyimlerimizin gerçek olduğudur. Böylece, oldukça bilimsel ve ampirik bir başlangıç noktasından çıkan Berkeley, gerçekliğin tamamen zihinsel olaylardan oluştuğu “idealizm” görüşünü benimsemiştir. Her nesnenin özelliklerin bağlandığı bir “madde” olduğunu, maddenin “temel bir doğası” olduğunu ve dünyanın görünümüleri meydana

getiren “öz”den oluştuğuna ilişkin geleneksel fikirleri göz önünde bulundurduğu şeklindeki görüşlerine destek bulmuştur. Bu fikirlerin hiçbirisi dünya hakkında hiçbir şey açıklamadığı için hepsi terk edilebilir. Özellikler yığını olarak nesnelerle baş başa kalırız ve özellik dediğimiz şey, aklımızdaki hislerdir. Bu konu üzerine söylediği sözü “var olmak, algılanmaktır” şeklindedir.

Berkeley’in düşüncesindeki bir diğer adım, deneysel ilkenin düşüncelerimize olduğu kadar duyularımıza da uygulanması gerektiğidir. Söz konusu geometri olduğunda, olası sonsuz şekil ve boyutlarda soyut bir üçgen fikrine inanmamız istenir, ancak böyle bir şey düşünülemez. Genel üçgeni düşünmeye yönelik her girişim sadece belirli bir üçgen üretir. Dolayısıyla, bu evrensel soyut nesneler mevcut değildir ve unutulmalıdır. Geometri, çok sayıda bireysel algının anılarıdır ve bunlar hakkındaki genellemeler sadece sözcüklerden ibarettir. Locke gibi, Berkeley de söz konusu bu tür şeyler olduğunda nominalisttir.

Berkeley’in ampirik idealizmi iki büyük sorunla karşı karşıyadır: Birincisi, masa gibi nesnelere onları deneyimlemediğimizde ne olur? İkincisi, başarısızlık var olmak için bir başarısızlık olarak mı algılanmalıdır? Bu da iki soruna ayrılır: Ya başka biri masayı deneyimliyorsa? Ya hiç kimse masayı deneyimlemiyorsa? Berkeley, onları sohbet sırasında deneyimlediği için kendisinininkinden başka zihinlerin de olduğuna dair emin konuşur. Aynı zamanda, algılanmadığında bile masayı bir algı olasılığı olarak kabul edip edemeyeceğimizi merak eder. Hiç kimse masayı algılamadığında, Berkeley kalıcı bir ideal gerçekliğin teminatı olarak Tanrı’nın ebedi algılarına döner. Böyle bir garantiye duyulan ihtiyaç, bize Tanrı’ya inanmamız için bir neden verir. Ancak o da *Tasarım Argümanı*’na (gerçekliğin düzenliliğinin bir tasarımcıyı ima ettiğine) katılır. Bu, teorisindeki bariz bir zayıf noktadır, çünkü Tanrı’dan şüphe edilebilir ve diğer zihinlere inanmanın

nedeni de masaya inanmak için bir nedendir. Bununla birlikte, gerçekliğin kalıcı doğasına olan inancı pekiştirmek için herhangi bir yol olmaksızın, Berkeley solipsizmle -kendi zihnimiz dışında hiçbir şeyin olmadığı görüşü ile- karşı karşıya kalır. Cesur bir başlangıçtan sonra, yeni ampirizm yeniden canlanmaya başlamıştır.

7. BÖLÜM

AKLA DAYALI FELSEFE (1640-1720)

Felsefe tarihini belirli dönemlere ayırmak pek mümkün değildir. “Ortaçağ” terimi, Hıristiyanlığın ilk ortaya çıkışı ile yaklaşık 1400 yılları arasında, erken ve geç dönem olmak üzere yüzyıllar boyunca kullanılmaktadır. Görsel sanatlar için altın bir çağ iken felsefe için sessiz bir çağ olan Rönesans, yaklaşık 1400 ve 1600 yılları arasında yaşanmıştır. O dönemde büyük önem taşıyan olay, 1492 yılında Amerika’nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesi olmuştur. Bunun sonuçları arasında, hayranlık uyandıran eski Yunanlılar ve Romalıları tarafından böyle bir şeyin asla başarılamadığının ve bunun söz konusu kültürlerin otoritesinde kademeli bir düşüşe yol açığının farkındalığı vardı.

AYDINLANMA

1600’den 1800’e kadar olan dönem uzun yıllar boyunca Akıl Çağı olarak biliniyordu. Ancak günümüzde genellikle Aydınlanma (veya daha yakın zamanda Erken Modern dönem)

Aydınlanma dönemi düşünürleri, tartışmalarımızın rasyonel olması durumunda tüm gerçeklerin yavaş yavaş ortaya çıkacağına inanmaktaydılar.

olarak adlandırılmaktadır. Filozoflar için, felsefe dışındaki beş olay büyük önem taşıyordu. 1610 yılında Galileo, insanların evrenin merkezinde olmadığını öne süren, Jüpiter'in aylarının dönüşüne ilişkin keşfini yayımladı; 1687'de Newton, *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (Doğal Felsefe'nin Matematiksel İlkeleri) adlı kitabında yer çekimi yasasını yayımladı; 1649'da İngiliz parlamentosu kendi kralını idam etti; 1776'da Amerikan kolonileri bağımsızlıklarını ilan ettiler ve 1789'da Fransa halkı hükümeti devirdi. Bu olaylar, yeni siyasi düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve 1800 yılından sonra çok farklı siyasi fikirleri teşvik etti.

Newton'un etkisi farklı bir türdeydi. Kitabı, güneş sisteminin gözden geçirilmiş bir fikrinin doruk noktasıydı, ancak şaşırtıcı yeni fikir, tüm yer çekimsel çekimin (elmaların veya gezegenlerin) tek bir kısa denklemle açıklanıp tahmin edilebileceği: $F = G (m_1 m_2 / d^2)$; yani, iki cisim m_1 ve m_2 arasındaki F kuvveti, iki kütlelerinin birlikte çarpılmasına eşittir, sonra

aralarındaki mesafenin karesine (d) bölünür, hepsi sabit yer çekimi kuvveti (G) ile çarpılır. Günümüzde bu bilimsel denklemlere aşinayız. Fakat Newton'un dönemindeki düşünürler, bu kadar basit ve aynı zamanda çok güçlü olan bir fikrin yeniliğinden ilham aldı. Bu, bilimin olanaklarına ve şimdiye kadar ana kullanımları iş için defter tutma, ölçme ve kumar olan matematik için yeni bir yüksek statüye ilişkin büyük bir heyecanla sonuçlanmıştı.

Bilimsel ilerleme ile deneycilik arasında açık bir bağlantı bulunmaktadır ve matematiğin üstünlüğü rasyonalist felsefe için benzer bir role sahiptir. Hem Descartes hem de Leibniz büyük birer matematikçi ve filozoftu. Matematiğin kanıtları ve Öklid'in geometrisinin birkaç minimal varsayımdan oluşan teoremleri, rasyonel bir düşünce sisteminin inşa edilebileceği bir yol için modellerdi. Biçimsel mantık, Aydınlanma sırasında Aristoteles'in ötesinde ilerleme kaydetmedi. Fakat, aklın doğasına yönelik büyük bir ilgi vardı ve temel aldığı minimum "düşünce yasalarını" belirleme girişimleri olmuştu.

Bu dönemde, akılcı bir yaklaşımın neredeyse her sorunu çözebileceğine dair müthiş bir güven yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Din, ahlak ve siyaset konuları incelenmiş ve yüksek idealleri birkaç temel varsayımla gerekçelendirmek için cesur girişimlerde bulunulmuştur. Modern zamanlarda Aydınlanma fikri, büyük anlaşmazlıklara yol açan akla olan büyük inançla ilişkilendirilir.

BARUCH SPINOZA (1632-1677)

Spinoza, konuya mütevazı, kararlı ve tamamen rasyonel katkısından dolayı Sokrates ile birlikte Batı felsefesinin en büyük kahramanlarından biri olarak gösterilmektedir. Genç bir adamken Amsterdam Yahudi cemaatinden kovulmuş ve felsefe peşinde koşarken yalnız ve mütevazı bir yaşam sürmüştür.

Spinoza; doğa, zihin ve Tanrı'nın tek bir tözün boyutları olduğunu öne süren oldukça bağımsız bir düşünürdü.

Ölümünden hemen sonra yayımlanan ilk eseri *Etika*, model olarak Öklid'in geometrisini kullanmış ve sistemli bir hassasiyetle ortaya konmuştur.

Çıkış noktası, Descartes'ın zorlu düalist zihin teorisiydi. Bu teori iki temel ve çok farklı tözü, yani akıl ve maddeyi önermiş, ancak zihin ve beynin birbirini nasıl etkileyebileceği sorununu ele almamıştır. Bir hayalet duvardan geçebiliyorsa, bir hayalet nasıl bir duvar örebilir? Hobbes için bu sorun teşkil etmiyordu çünkü zihin sadece maddenin hareketiydi. Spinoza, zihin ve maddenin birleştirilmesinin tek çözüm olduğu konusunda hemfikir. Ancak bu, zihni bu şekilde ortadan kaldırarak gerçekleşmemeliydi. Bu nedenle Spinoza, gerçekliğin sonsuz sayıda özelliği olan tek bir töz içerdiğini öne sürmüştür. Zihin, bu tözün zihinsel yönü, beyin ise maddi yönüdür.

Sonsuz özelliği ve zihinsel yönü olan açıkça tek bir töz vardır ve Tanrı ile özdeşleştirilebilir. Bu nedenle Spinoza, Tanrı ve

Doğa'nın iki farklı varoluş biçimi ile birleşik bir şey (bizim "panteizm" dediğimiz görüş) olduğunu onaylamıştır. Spinoza'nın Tanrı kavramı, şefkat, bilgelik ve ahlaki motivasyon gibi insani niteliklere sahip olma eğiliminde olan geleneksel dinlerin Tanrı kavramına oldukça uzaktır. Spinoza, bir üçgenin tanrısının mükemmel şekilli bir üçgen olacağı konusunda nükte yapmıştır. Bu yüzden insanlığı, varoluşun ötesinde başka bir amacı olmayan, uzak ve sevilmez bir yasa ve güç kaynağı olarak gördüğü Tanrı üzerinden anlamamalıyız. Ölümden sonra ölümsüzlük yalnızca yeniden tek bir maddeye dönüşmedir ve Tanrı'nın mucizeler gerçekleştirmesine gerek yoktur. Bu tür görüşler nedeniyle, daha sonra gelen birçok düşünür Spinoza'yı bir ateist olarak kabul etti (kendisi bunu kesinlikle reddederdi).

Hobbes gibi, Spinoza da özgür iradeye inanmadı. Tek bir öz olduğundan dolayı, gerçek özgür iradenin yapması gerektiği gibi hiçbir şey bağımsız eylem nedenleri üretmek için Doğa'nın dışına çıkamaz. Tamamen özgür olduğumuz fikrine, kararlarımızın nereden geldiğinin farkında olmadığımız için vardık. Daha da ilginç, Spinoza Tanrı'nın aynı konumda olduğunu söyler, çünkü devam eden tek bir nedenler sistemi vardır. Bu da tüm gerçekliğin önceden belirlenmiş olduğu ve her şeyin olduğu gibi kalması gerektiği anlamına gelir (günümüzde "determinizm" olarak adlandırdığımız doktrin). Tam özgürlüğe en yakın olduğumuz nokta, eylemlerimizin kendi öz doğamızdan, yani mantığımızdan (Spinoza'nın stoacılar-dan miras aldığı bir fikir) ortaya çıktığını bildiğimiz zamandır.

Spinoza, yaşamlarımızda esas olarak akla önem vermesine rağmen, Descartes gibi sabit bir egoya veya benliğe inanmamaktadır ve onun için bir insanın özü, bizim kendi varlığımızı ve faydalarımızı teşvik eden "conatus"tur. Conatus, irade ve istegin kombinasyonudur. Geleneksel görüşe göre, bir insan mantık tarafından kontrol edilmesi gereken, esasen bencil ve

tehlikeli duyguların bir karmaşasıdır. Ancak Spinoza, bu temel bencil dürtüyü kınamayıp, aksine kabul etmemiz gerektiğini söylemiştir. Her şeyi “sonsuzluk bakış açısından” gören aklın yüce bir değeri vardır. Fakat aptalca ve yıkıcı olmamasını sağladığımız sürece bencil motivasyonu kabul etmek mantıklıdır.

Spinoza, tüm ahlakın her bireyin rasyonel bencilliğinden kaynaklanabileceği konusunda Hobbes ile hemfikirdi. Sözleşmelerin rolünü göz ardı etmiştir. Ancak genellikle acıdan zevk alma ve kaçınma olarak anlaşılan iyiliği her birey için başarıdan başka bir şey olarak görmemiş ve erdemleri bunu başarmak için salt stratejiler olarak görmüştür. Spinoza için iyi bir hayat neşeli bir hayattır. Sorunları olan insanlara yardım etmekten yanadır, ancak tatsız bir deneyim olan ve iyi eylemlerin motivasyonunda ihtiyaç duyulmayan acıma duygusundan hoşlanmaz. Daha sağlıklı ve üretken duygular sadece duygulardan ibaret olmayıp, entelektüel bir içeriğe sahiplerdir ve nesnelere yönelik tutumların ifadeleridirler. Dolayısıyla ahlakı oldukça rasyoneldir; düzen ve ilerleme konusundaki iyimserliği ve hepimiz rasyonel olursak inançlarımızın hakikat ve bilgelik üzerinde birleşeceğine olan inancıyla Spinoza, yeni Akıl Çağı’nın yaratılmasında liderdir.

Stoacıların etkisi, Spinoza’nın üç aşamalı bilgi açıklamasında tekrar görülebilir. Bir inancın ne kadar iyi bilindiğini gösteren inanç “yeterliliği” üzerine yazmıştır. Temel amaç, bilgi öğelerini bilmekten ziyade anlayışa ulaşmaktır ve bunu, inançlarımız arasında, sadece birbiriyle ilişkili olduğunda anlam kazanan (“bütüncül” bir bakış açısı) geniş bir ilişki olarak görür -ki bu ilişki, rasyonel tutarlılıkları ile değerlendirilir. En düşük düzey güvenilir, rastgele deneyimler ve hayal gücü ya da doğru fikirler olmayan, sadece o fikirleri temsil eden sözlü açıklamalar içerir. İkinci düzey çok daha güvenilirdir ve deneyimler hakkında akıl yürütmekten, değerlendirilmiş ve yeterli şeyler hakkında fikir yürütmekten ve hepimizin paylaştığı gelişmiş anlayış ilkelerinden türetilir. Bu düzeyde şeylerin gereğini

görürüz ve doğanın özünü kavramaya başlarız (bu, Tanrı'nın aklını kavramaya eşdeğerdir). Bu, bilgiye sahip olduğumuz ve aynı zamanda ona sahip olduğumuzu bildiğimiz ikinci düzeyin ayırıcı özelliğidir. "Sezgi" olarak adlandırılan en yüksek bilgi düzeyi, insanlar için çok zor olabilir ve gerçekliğe doğrudan bir bakış açısı içerir. Aynı zamanda şeylerin nasıl olması gerektiğine dair bir vizyona yol açar. Spinoza, tamamen ya da yeterli şekilde kavranan gerçekliğin kendi gerekçelendirmesi olduğuna ve destekleyici kanıtı ihtiyaç duymadığına dair sıradışı bir görüşe sahiptir.

Felsefenin önde gelen figürlerinde sıklıkla görüldüğü gibi, Spinoza'nın metafiziğinden etiğine ve dolayısıyla politik teorilerine doğru açık bir rasyonel ilerleme vardır. Kişinin özünde var olan, tümü kişisel çıkarları hedefleyen gizli güdülerle hayatta kalma dürtüsüdür ve akılla odaklandığında en yüksek başarılarına ulaşır. Yaşamın amacı acıdan uzak ve neşeli olmak ve mümkün olan en yüksek düzeyde anlayışa ulaşmaktır. Bununla birlikte, bencil karakteri rekabete ve düşmanlığa yol açmaz, ancak her mantıklı insanın aynı çıkarlara sahip olduğu ve bunları başarmak için birlikte çalışması gerektiğinin kabulüne yol açar. Spinoza'nın siyasi idealleri, modern liberal demokrasi ideallerine yakındır.

Hobbes'un sosyal özgürlük sorununa ilişkin öne sürdüğü çözümü reddetmişti – ki bu da vatandaşlar arasındaki sözleşmeleri uygulayabilen mutlak bir hükümdarın olduğu görüşüydü. Spinoza, sosyal sözleşmeye (halk anlaşması) ilişkin açık tehlikeyi görebiliyordu. Bu sözleşme, bir hükümdar yerleştirmek için kullanılırsa, o zaman halkın herhangi bir kontrolü elinde tutması veya kötü bir hükümdardan kurtulması zor olurdu. Hükümdarlar genellikle inatçı ve mantıksızdırlar. Hobbes doğal bir kendini koruma hakkını savunur, ancak Spinoza daha da ileri giderek tüm arzularımızı yerine getirmek için doğal bir hakkımız olduğunu öne sürer. Spinoza'nın uygar ve başarılı bir toplum için en yüksek idealleri, rasyonel bir toplulukta

temel ilkeler olan ifade özgürlüğü ve muhaliflere karşı hoş-görüdür. Bir devlet ancak vatandaşları yasalarla tam olarak iş birliği yaparsa başarılı olur ve bu başarı yasaların rasyonel olup, sıkı bir şekilde uygulanmaması durumunda elde edilir. Spinoza, bir devlet için en büyük tehlikenin, kendi vatandaşlarının, sosyal sistemlerinin mâkullüğüne olan inançlarını yitirdiklerinde gerçekleştiğini ifade eder.

Aynı zamanda, bir devletin dini kontrol altında tutmasının ve muhalefet hoş görülse bile, din hakkında önemli kararlar almasının önemli olduğunu düşünür. Bunu dayandırdığı neden ise, yasanın en yüksek yetkiye sahip olması gerektiğidir ve dinler, dini yasanın üstünde görebilecek daha yüksek bir otoriteye sahip çıkmaktadır. Spinoza, köleliği kınama konusunda zamanının ötesindedir. Bir toplumun amacı, tüm kişilerin kendi kişisel arzularını ve amaçlarını ifade etmekte özgür olmalarını sağlamaktır. Bu nedenle köleliğe zulmünden dolayı değil, kölelerin yalnızca sahiplerinin arzularını yerine getirmesinden dolayı itiraz etmiştir. Spinoza'nın siyasi düşüncesi, her bir yurttaşın bireysel haklarının en yüksek öneme sahip olduğu ve evrensel olarak kabul edilen yasalar dışında her bireyin yaşam tarzına minimum bir sınırlama getirildiği bir demokrasiye dayanır.

GOTTFRIED LEIBNIZ (1646-1716)

Çok yönlü ve olağanüstü yeteneklere sahip bir düşünür olan Leibniz, önemli Alman felsefi geleneğinin kurucularındandır. Kariyerinin çoğunu Hannover sarayında çalışarak geçirdi, ancak zamanının önde gelen entelektüelleriyle yaptığı geniş yazışmalarıyla ünlendi. Felsefesine ek olarak, sürekli değişen şeylerin matematiği olan kalkülüsü oluşturdu. Yaşamı boyunca yayımlanmamış olan çok sayıda eser yazdı. Bunlardan en iyi bilineni görüşlerinin kısa bir özeti niteliğinde olan *Mona-doloji* (1715)'dir.

Une Monade n'est autre

qu'une substance simple, particulière, légèr, etc.

Simple c'est à dire sans parties.

(2) ~~Il faut qu'il y ait des Substances~~
~~simples, puisqu'il y a des composés, sans~~
~~quelque le composé n'est autre chose~~
~~qu'un de ces simples ou une~~
~~agregation des simples.~~

(3) Or là où il n'y a point de parties
il n'y a ni figure, ni étendue, ni figure, et ces monades font les similitudes
et les unes ont les autres.

par où sont connues, par la
quelle nous parvenons à l'essence simple

et il n'y a point de parties

et il n'y a point de division

et il n'y a point de mesure

et il n'y a point de nombre

et il n'y a point de figure

et il n'y a point de couleur

et il n'y a point de son

et il n'y a point de goût

et il n'y a point de toucher

et il n'y a point de sentir

et il n'y a point de penser

et il n'y a point de vouloir

et il n'y a point de faire

et il n'y a point de souffrir

et il n'y a point de mourir

et il n'y a point de naître

et il n'y a point de vivre

et il n'y a point de mourir

et il n'y a point de naître

par la même raison il n'y a point de mesure

par la quelle une substance simple

peut commencer naturellement, puisqu'elle ne saurait être formée par parties

(6) Ainsi on peut dire que les monades

se forment continuellement par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

et qu'elles ne finissent que par leur propre force

Leibniz'in Monadoloji adlı eseri, gerçeğin kolektif bir fikir temeli üzerine nasıl inşa edildiğine dair açıklamasını özetliyor.

Bilimdeki ilerlemenin deneyci filozofları cesaretlendirdiği bir zamanda Leibniz, metafiziğe geleneksel Aristotelesçi yaklaşıma olan inancını korumuş, töz ve özlerle ve saf aklın olası ifşaatlarıyla ilgilenmiştir. Ancak, zamanın değiştiğinin ve bilimin deneyler, detaylı gözlemler ve matematiğin uygulanması sayesinde doğaya ilişkin daha iyi açıklamalar ürettiğinin farkındadır. Mikroskobun sunduğu gizli madde yapısına açılan pencereden özellikle etkilendi. Locke'un aksine Leibniz, metafiziği bilimin bir uzantısı olarak değil, önemli ve ayrı bir düşünce alanı olarak görmüştür. Etik veya siyaset üzerine söyleyecek çok az şeyi vardı. Fakat Leibniz'in düşünce sistemi, tutarlılığı ve eksiksizliği ile ünlüdür.

Leibniz'e göre bilimde ortaya çıkan en önemli fikir, bir "kuvvet" kavramıdır. Newton'un Hareket Yasaları kuvvetlerle ilgilidir ve "her etkiye karşılık eşit ve zıt bir tepki vardır" yasasını içerir. Bu, bir duvar itildiğinde direnç göstermesi gibi pasif bir kuvvet türünü göstermektedir. Doğada, büyümede, hava koşullarında ve gezegenlerin hareketinde görülen aktif kuvvetler de vardır. Bu yüzden maddenin metafiziksel bir açıklaması, temeli olan aktif ve pasif kuvvetleri açıklamalıdır.

Leibniz, kuvvetin tek olası kaynağının zihin olduğunu, çünkü maddenin tek başına faaliyet üretmediğini öne sürmüştür. Bu görüşü, çıplak gözle görülemeyecek kadar küçük yaşam formları olduğunu mikroskoplar aracılığıyla gözlemleyip pekiştirmiş, yaşamın ve zihnin fiziksel dünyanın iki temel esası olduğu sonucuna varmıştır. Epikürcüler, maddenin küçük bölünemeyen parçacıklardan (atomlardan) oluştuğunu iddia ettiler, çünkü maddenin bölünmesi sonsuza kadar devam edebilseydi (ki sonunda hiçbir şeye varmayacaktı) bu saçma olurdu. Leibniz buna katılmış, ancak atomlar birbirlerinden sekip bağlantılar kurdukları için parçalara sahip olmaları gerektiğini ve parçaların ayrılabilceğini ve bu nedenle hiçbir maddi parçacığın mükemmel bir atom olamayacağını iddia etmiştir. Bölünemeyen bir atomun mükemmel bir birliği ol-

malıdır ve mükemmel birliğe sahip olan tek şey, Descartes'ın gözlemlediği gibi bir zihindir. Bu nedenle Leibniz, “monadlar” olarak adlandırdığı farklı bir atom türünü öne sürmüştür. Doğanın bu temel bileşenleri cansız parçacıklar değildir, ancak canlı zihinlerin aktif gücüne ve birliğine sahiptir. Her monad bir tözdür, bu sebepten dolayı Leibniz tözlerin sonsuzluğuna inanmaktadır. (Descartes iki, Spinoza ise bir töz olduğunu düşünüyordu).

Leibniz o dönem teorisinden dolayı alay konusu olmuştu. Kendisinin az sayıda modern hayranı var, ancak iddiasını doğru anlamak önemlidir. Gerçekliğin zihinlerden oluştuğunu asla iddia etmemiş, ancak her zaman monadlarının “zihin benzeri” olduğunu öne sürmüştür. Bir aklın temel özelliklerinin irade, hafıza, algı ve iştah olduğunu anlamış ve aktif ve pasif doğal kuvvetlerin temel kaynaklarını açıklamak için iştah ve algı gibi bir şeye gerek duymuştur. Yani basit bir monadın iradesi ya da hafızası ve dolayısıyla bağımsız düşüncesi yoktur.

Ayrıca Leibniz monadlara kendi zihinlerimiz açısından önemli bir gözlemde bulunmuştur. Mavi ve sarı noktalardan oluşan ince bir çizgiye bakarsanız ve yavaş yavaş ondan uzaklaşırsanız, bir noktadan sonra onu yeşil algılamaya başlarsınız. Bu, algılarımızın görüldüğü gibi olmadığını ve zar zor farkına vardığımız ince bileşenlerden oluştuğunu ortaya çıkarır. Bilincin dereceler halinde meydana geldiğine ve insan bilincinin yüksek seviyesinin, bir kısmı bilinçli olmayan bölümlerden oluştuğuna karar vermiştir. Bu, modern “bilinçaltı” fikri için önemli bir başlangıç olup aynı zamanda, harekete geçmek ve tepki vermek için gereken minimum farkındalığa sahip olan atomik monadlarının doğasını da ortaya çıkarmıştır. Monadları zihin olarak ele almamak muhtemelen daha iyi olacaktır. Çünkü Leibniz, doğanın ancak minimum aktif inisiyatif gücüne ve minimum pasif tepkisellik gücüne sahip olması durumunda açıklanabileceğini göstermiştir. Her monad’a bir “yaşayan güç” olarak anlam yüklenmiştir (bu,

Leibniz eşsiz bir matematikçi ve bilgindi. Aynı zamanda karmaşık ve tutarlı bir rasyonel sistemin yaratıcısıydı.

modern “enerji” kavramının ilk ifadesidir). Daha da ileri gitmiş ve her monadın, bir gerçeklik haritası ve monadın oynadığı rolü içermesini gerektiren doğa kanunlarını içermesi gerektiğini öne sürmüştür.

30 yaşındayken Leibniz, Lahey’de Spinoza ile felsefe tartışmak üzere bir hafta geçirmiştir. Tartışma, büyük bir karşılıklı saygı ve derin bir anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır. Tanrı’nın var olduğu konusunda hemfikir olmuşlar, ancak Leibniz Spinoza’nın doğayı Tanrı ile özdeşleştiren panteizmi karşısında şok olmuştur. Leibniz, standart argümanların çoğunu Tanrı’nın varlığı lehine kabul etmiştir; ki bu, Tanrı’nın ayrı bir ruhsal, her şeye kadir, bilge ve mükemmel bir varlık olarak var olması gerektiği anlamına gelmektedir. Ayrıca Spinoza’nın fiziksel ve zihinsel yönlere sahip tek bir madde olduğunu öne süren tekçi zihin görüşünü reddetmiş ve Descar-

tes'in düalizmini kabul etmiştir. Daha sonra, fiziksel beynin boyutu yüksek oranda genişletilirse ve birileri onun içinde dolaşabilirse, tek görecekları şeyin bir su değirmeninin içi gibi mekanizmalar olacağını, ancak hiç kimsenin zihni göremeyeceğini ve bu nedenle zihnin manevi bir varlık olması gerektiğini iddia etmiştir.

Daha sonra, bu tür farklı şeylerin birbirini nasıl etkileyebileceğini açıklamak için herhangi bir düalist teori gerektiren etkileşim problemiyle karşı karşıya kalmıştır. O zamanlar tartışılan çözüm, Tanrı'nın zihnini ve beynin eylemlerini sürekli olarak düzenlediğini, bu yüzden ayrı olsalar bile birleşik göründüklerini öne süren *Aranedencilik* idi. Tanrı'nın eserinin asla böylesine sürekli bir müdahaleyi gerektirmediğini düşündüğü için Leibniz, bu görüşü reddetti. Kendi teorisi (Koşutluk olarak bilinir); Tanrı'nın, zihni ve bedeni mükemmel bir eş zamanlılık içinde ancak temassız çalışacak şekilde yarattığı yönündedir. Bunu, aynı konumda başlatılan iki mükemmel saatle karşılaştırmış ve bu nedenle zamanı her ikisinin de aynı gösterdiği sonucuna varmıştır.

Ampiristlerin temel amacı genellikle olumsal gerçekleri anlamak iken (dünyanın olduğu gibi), rasyonalistler gerekli gerçeklere (gerçekliğin nasıl olması gerektiğine) odaklanır. Aşırı ampiristler, gerekli gerçeklerin olmadığını söyler ve aşırı akılcılar genellikle tüm gerçeklerin gerekli olduğunu söyler. Benzer şekilde, ampiristler deneyimi tercih ettikleri için, onlar a priori bilgiden şüphelenirler (gerçekleri tamamen düşünerek kavramak), oysa rasyonalistler gerçekliğe iç görü sağlayabilen saf düşünce konusunda iyimser yaklaşırlar. Leibniz bir rasyonalisttir. Aklın gücüne büyük bir güven duyar, her gerekli gerçeğin (ilke olarak) kanıtlanabileceğine ve geometri ve dilin temellerinin doğuştan (içimizde doğmuş) olduğuna inanır. Tüm sistemini iki ilkeye dayandırır: Yeterli Sebep ilkesi her şeyin bir nedeni olduğunu ve Çelişmezlik İlkesi çelişkili ifadelerin her ikisinin de asla doğru olamayacağını söyler.

Açık ilkelere duyulan ihtiyaç, onun ampirizme yönelik temel eleştirisidir. Deneycilerin gün doğumunu gözlemlerine dayanan alışkanlıktan dolayı beklerken, daha bilge gökbilimcilerin bunu mantıklarını kullanarak beklediğini belirtir. Ampiristler için en büyük sorun, kanıtların gerekli gerçekleri ortaya çıkarmayacağıdır. Yine de doğru olması gereken birçok gerçeği (matematik gibi) açıkça biliriz. Leibniz için gereklilikler her zaman a priori olarak bilinir (sadece düşünce neyin doğru olması gerektiğini gösterebilir) ve ayrıca a priori düşüncenin açığa çıkarılması her zaman gereklidir (saf düşünce her zaman neyin doğru olması gerektiğini gösterir). Saf düşünce ve gerekli gerçekler arasındaki bu yakın bağlantı, rasyonalizmin ayırt edici özelliğidir. Ancak o zamandan beri birçok yönden sorgulanmıştır.

Leibniz, “Neden hiçbir şey değil de bir şey var?” sorusunu soran ilk kişidir ve aynı zamanda meşhur tanrısal yaratılış anlatısını içeren bir yanıt da sunmuştur. Tanrı var olmak zorundadır ve argümanlar Tanrı’nın mükemmel olduğuna işaret eder, bu nedenle Leibniz bundan sonra ne olduğunu araştırır. Kusursuz olan Tanrı, tüm olasılıkları ve her şeyin nasıl tutarlı olabileceğini (çelişkileri ortadan kaldırarak) bilir. Bu nedenle Yaratılıştan önce, Tanrı her biri kendi içinde tutarlı bir monadlar kümesi olan tüm “olası dünyaları” (Leibniz’den, önemli bir yeni kavram) anlar. Leibniz, bir av köpeğinin binlerce mil öteden avının kokusunu alabileceği olası bir dünya olduğunu savunur. Tüm bu olasılıkların doğasını yerine getirmek için bir şeyin var olması gerekir ve Yaratılış, Tanrı’nın aralarından en iyi dünyayı seçmesiyle gerçekleşmiştir.

En iyi dünya, en fazla gerçekliğe sahip dünyadır ve bu, en fazla çeşitliliği en büyük düzen ile birleştiren dünyada bulunur. Dolayısıyla içinde yaşadığımız dünya (ünlü bir deyişle) “olası tüm dünyaların en iyisi”dir. Bunun doğrudan çözümü, neden dünyamızda bazıları doğa tarafından, bazıları insanlık tarafından meydana gelen çok sayıda korkunç felaketin olduğu sorusunun cevabında saklıdır ve Leibniz bu konuyu ayrıntılı

bir şekilde kaleme almıştır. Bu konuya ilişkin son cevabı basit bir değiş tokuş gerekliliğini önermektedir: Doğal veya insani kötölüklerin olmadığı olası bir dünya büyük ölçüde azalacak ve Tanrı'nın tercih ettiği dünyanın gerçekliğine yakın hiçbir yer de olmayacaktır. Kötülükle uzlaşmak için bütün resmi görmemiz gerektiğini ifade eder.

En iyi olası dünyanın maksimum çeşitlilik içermesi gerektiği fikrinin bir sonucu, Leibniz'in hiçbir iki nesnenin hiçbir zaman aynı olmadığına olan inancıdır. Her şeyi doğru olan bir şeyi diğer şey ile değiştirdiğimiz durumda bile söz konusu şey hâlâ aynı kalıyorsa iki şey de özdeş olabilir. Ancak Leibniz bu durumun iki nesne için asla söz konusu olmadığını öne sürer. Bir keresinde Hannover'de saray mensuplarına iki özdeş yaprak bulmaları için meydan okuyarak keyifli bir öğleden sonra geçirmiş ve günün sonunda bunu başaramamışlardı. Leibniz'in Yasası olarak bilinen ilkesi, eğer iki nesne özdeşse (yani, tek nesne ise) aynı özelliklere sahip olmaları gerektiğini söyler. Onun Yasasından, zihnin beyinle aynı olup olmadığı gibi modern tartışmalarda da sıklıkla bahsedilir.

Leibniz, Descartes'in çözmeye çalıştığı aşırı şüpheciliğe hiç ilgi duymamıştır. (Örneğin, kendimizi dünya hakkında kandırıyor olmamız ya da başka bir gücün bizi aldatması gibi.) Gelecekteki olayları tahmin etme yeteneğimizin, gerçekliğin sağduyu görüşünün doğru olduğunu en açık şekilde gösterdiğini düşünür. Hatta aşırı şüphecileri, açıkça doğru olan şey hakkında şüpheler uydurmaya çalışmakla eleştirir. Bununla birlikte, bir duvarla bir tuğla yığını arasında önemli bir fark olmadığı için, dünyanın sağduyulu görüşünü bir dizi görünür nesneler olarak kabul etmemiş ve (platonistlerin yapabileceği gibi) dilimiz ve düşüncemiz dışında özelliklerin ve evrensellere varlığına inanmamıştır.

Aynı zamanda, dünyanın tam anlamıyla açıklanmasında bağlantılara ihtiyaç duyulabileceğini görmesiyle de dikkat

çekicidir, ancak farklı bir varoluşa sahip olduklarını reddeder. Örneğin iki çizginin uzunlukları arasındaki oran başlı başına çizgilerden birinin özelliği değildir, dolayısıyla herhangi bir yere ait değildir ve bu yüzden var olamaz. Uzay ve zaman da gerçek varlıklar olmayıp, sadece dünyanın bileşenlerinden doğan ilişkilerin yönlerinden ibarettir. Leibniz, Isaac Newton'un İngiliz takipçisi Samuel Clarke ile ünlü bir yazışma yaptı ve uzayın gerçek bir varlık olduğu yönündeki Newtoncu görüşe karşı göreceli uzay görüşünü savundu. Evrenin yana doğru hareket ettirilebileceği veya geleceğe bir dakika ilerletilebileceği fikrinin saçma olduğunu belirtir. Genel olarak gerçeklik, monadların gizli yapısıdır. Fakat gerçekliği bölme şeklimiz geleneksel olmaktan başka bir şey değildir ve insanlara kolaylık sağlamak adına yapılır.

Tıpkı John Locke'un muhtemelen bilimsel deneyciler için en iyi sistemi inşa ettiği gibi, Leibniz de rasyonalist felsefenin sistem kurma yaklaşımının en üst noktası olarak görülebilir. Ancak her yaklaşım, yalnızca büyük bir düşünür sorunları araştırdığında ortaya çıkan sorunları içerir. Zihnin fiziksel dünyadaki yeri kalıcı bir sorundur. Fiziksel nesneler üzerine dikkatlice düşündüğümüzde, onları neyin birleştirdiğini görmenin zorlaştığını öne süren Descartes ve Berkeley, dış dünyayı hafife alamayacağımızı göstermiştir. Kavramların, dilin doğası ve güvenilirliği konusunda yeni zorluklar ortaya çıkmaya başlar. Bilimin otoritesi, felsefenin geleneksel statüsüne rakip olmaya da başlamıştı. Siyasette ilerleme kaydedilmişti, ancak Yunanlılar dışında etik ve mantık hâlâ büyük ölçüde keşfedilmemişti. Şimdi ise bu zorluklarla yüzleşmek gerekiyordu.

8. BÖLÜM

FELSEFENİN SINIRLARI (1739–95)

İskoç filozof David Hume (1711–76) en büyük eseri olan *İnsan Doğası Üzerine bir İnceleme*'yi 23 yaşında kaleme almaya başlamıştır. Hayranlık duyduğu filozoflar Hobbes, Locke ve Berkeley, yani deneycilerdir. Günümüzdeki deneyciler, kendisinden önceki kuşaklardan çok daha ihtiyatlı olduğu için deneycilerin konumuna ilişkin en iyi açıklamayı Hume'un yaptığını düşünmektedir. David Hume, rasyonalizmi reddetmiş, matematiği sadece düşünce aracı olarak görmüş ve rasyonalistlerin inandığı doğuştan gelen fikirlerin aslında var olmadığına veya bilinemeyeceğine Locke sayesinde ikna olmuştur. Genelleştirilmiş sonsuz üçgen kavramımız olmadığı konusunda Berkeley ile hemfikirdi, çünkü bir seferde sadece belirli bir üçgenin görselleştirebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca gerçekliğe ilişkin aşırı şüpheciliği de reddetmiş ve eğer tam anlamıyla bir şüpheciyseniz, nihayetinde kendi aklınızdan şüphe edeceğinizi ve bunun da felsefeyi imkânsız kıldığını görmüştür.

Hume
deneyimden yola
çıkarsa da, aklın,
kendimizi ve
dünyayı anlama
yeteneğimizin
sınırlarını
vurguladı.

Hume, kendi tercih ettiği çıkış noktasına “ılımlı şüphecilik” adını vermiştir. Ona göre tüm inançlar açık kanıtlarla desteklenmelidir. Atmış olduğu ilk adım, deneyimlerimiz ve onlar hakkında sahip olduğumuz fikirlerimiz arasındaki ilişkiyi açıklamak üzerinedir. Onun görüşü, zihnimizdeki her bir fikrin ya doğrudan bir deneyimden ortaya çıktığı ya da başlangıç noktası olarak deneyime geri dönebileceği yönündedir. Bir örnek olarak, “altın dağ” masalı fikrinin, altını görme ve bir dağı görme deneyimlerini birleştirerek ortaya çıkması gerektiğini açıklamıştır. Tüm fikirlerimizin benzer bir temeli olduğunu savunmuştur.

Hume fikirleri “izlenimler” adı verilen, doğrudan bir deneyim sonucu ortaya çıkanlar ve izlenimleri birbiriyle ilişkilendirmekten kaynaklanan “fikirler” olarak iki gruba ayırmıştır. Bu da bize iki tür bilgi verir; olgular ve fikir ilişkileri. Bilim olgudur, mantık ve matematik ise fikirlerin ilişkileridir. Bu Hume’u çarpıcı ve etkileyici bir sonuca götürür. İnançlarımız ne deneysel bir gerçekten ne de deneysel bir temele dayalı fi-

kir ilişkilerinden oluşmuyorsa, o zaman bu inançlar anlamsızdır. Ünlü bir ifadeyle, bu tür safsatılar içeren kitapların “ateşe atılması” gerektiğini söylemiştir.

Locke zihni, bilgimizi deneyimin oluşturduğu bir *tabula rasa* olarak değerlendirmiştir. Hume bunun kötü bir teori olduğunu düşünmüştür, çünkü ona göre eğer bir zihin tamamen boşsa, deneyimlerle hiçbir şey yapamaz. Zihnin deneyimleri bilgiye nasıl dönüştürdüğünü açıklamak için *Çağrışımlar* teorisini önermiştir. Bir zihnin yerleşik fikirleri olmadığını, ancak deneyimle oluşturulduktan sonra fikirlerin birbirine bağlandığı oldukça otomatik yollar içerdiğini söylemiştir. İfade ettiği üç çağrışım ilkesi; benzerlik, yakınlık ve nedenselliklerdir. Benzerlik, iki şeyin birbirine çok benzediğini, tıpkı bir portrenin resmedilen kişiyi önerdiği gibi, anında görmektir. Yakınlık (zamanda ve mekânda) bir yerin evi ve evin mahallesi gibi ona bağlı bir şeyi çağrıştırmaması veya iki eş zamanlı olayı birbiriyle bağdaştırdığımız durumdur. Nedensellik, yaratıcısını ortaya koyan bir eser gibi, bir sonuçtan nedene yaptığımız sıçramadır. Üç çağrışım ilkesi, fikirlerimiz arasındaki bilinç dışı bağlantılardır. Daha bilinçli bir düzeyde, fikirleri bilinçli olarak akıl yürütme yoluyla veya hayal gücü ile (altın dağ örneğinde olduğu gibi) ilişkilendiriliriz.

Hume’un bilgi teorisi geleneksel metafiziğe yer bırakmamıştır. Bir nesneyi, onu bir şeye bağlayan bir “töz” ya da “öz” gibi bir şeye sahip olmaktan ziyade, bizim onu düşünme şeklimizle bir araya getirilmesini kabul etmiştir. Örneğin yıkık bir kilise yeniden inşa edilirse, onu kanıksamış bir şekilde aynı kilise olarak kabul eder ve varlığındaki kopuşu unuturuz. Nesne dediğimiz şey sadece bir izlenim demetidir ve onun hakkında istediğimiz şekilde yargıda bulunabiliriz. Ayrıca, örneğin şekil gibi bir nesnenin nesnel birincil niteliklerini, tat gibi daha öznel ikincil niteliklerden ayırt edemeyeceğimiz konusunda Berkeley ile hemfikirdir.

Geçmiş davranış kalıplarının hatıraları oldukları ve doğrudan gözlemlenemedikleri için nesnelerin güçleri, potansiyeli veya olasılıkları olduğunu kabul etmemiştir. Olasılıkları ancak ne olabileceğini hayal ederek değerlendirebiliriz. Çoğu deneyci gibi Hume, doğru olması gereken gerekli gerçekler hakkında söylenecek çok az şey olduğunu, çünkü hiçbir deneyimin bize ne olması gerektiğini ya da neyin asla olmayacağını gösteremediğini düşünüyordu. Örneğin ilk insanlar, ateşin bizi yakacağını veya suyun bizi boğacağını tahmin edemezdi ve başka bir dünyada doğa kanunları bundan oldukça farklı olabilir.

Hume, bilimin geleceğine Locke gibi karamsar yaklaşıyordu, çünkü insan deneyiminin sınırlı aralığının (araçlar yardımıyla bile) ötesine asla geçilemeyeceğini düşünüyordu. Bilimin dayandığı iki akıl yürütme tarzı olan neden ve sonuç arasındaki bağlantıları öne sürme ve bir dizi gözlemden genel bir sonuca varılan tümevarımsal akıl yürütme yöntemlerini eleştirmiştir. Nedensellik ile ilgili sorunu, normalde bir etkinin, koşullar doğru olduğunda (kâğıdın belirli bir sıcaklıkta yanması gerektiği gibi) meydana gelmesi gerektiğini söylememizdir, böylece neden-sonuç arasında gerekli bir bağlantı kurar. Ancak bu varsayılan gerekliliğe ilişkin deneysel bir kanıt yoktur ve bildiğimiz kadarıyla herhangi bir rutin neden aniden şaşırtıcı bir sonuç verebilir. Tek gördüğümüz, bir tür olayın (yüksek sıcaklık) ardından bir diğer olayın gerçekleşmesinin (alevlerin) düzenliliğidir. Bu olayların sonucunun gerekliliği, gerçek olmayıp sadece bir alışkanlık olarak açıklanabilen güçlü bir beklenti duygusudur. Ona göre nedensellik olaylar arasında sadece “sürekli bir tesadüftür”. Bunu fark ettiğimiz bir model ya da güçlü bir öngörü duygusu olarak düşünebiliriz.

Tümevarım hakkında da benzer yorumlarda bulunmuştur. Uzun bir süre nergislerin sarı olduğunu hepimiz gözlemlersek, sonunda “nergislerin sarı olduğu” konusunda hemfikir oluruz. Newton, bilimin bu ilkeye dayandığını öne sürmüştür, çünkü bir yasa istisnasız bir şekilde doğaya dair sadece bir

genellemeden ibarettir. Hume, bu sözde evrensel gerçeklerin yalnızca küçük bir kısmını gözlemlediğimiz düşünöldüğünde, hangi gözlemlerin bu kadar büyük bir iddiayı desteklediğini bilmek istemiştir. Tümevarım, tekrarlanan gözlemlerin kesinliği kademeli olarak artırdığını gösterir. Ancak Hume, ilk seferinde emin olmasaydık, bin gözlemden sonra neden daha emin olacağımızı sormuştur. Tümevarım, geleceğin geçmiş gibi olacağı varsayımına dayanıyor gibi görünse de hangi gözlemler bunu kanıtlayabilir? Tümevarımsal gerçekler hakkındaki açıklaması, neden ve sonuç açıklamasıyla aynıydı: Genel gerçekler sadece alışkanlığa dayanır. Onun doğa kanunları hakkındaki açıklaması artık “düzenlilik” teorisi olarak bilinmektedir.

Hume’un beden ve zihin ilişkisi üzerine söyleyecek çok az şeyi vardır, çünkü muhtemelen hiçbir kanıt buna ışık tutmaz. Ancak Locke’un yeni “kişi” kavramına ilişkin görüşleri vardır. Bir insanın doğası oldukça belirgindir, ancak temel kişiyi, benliği veya egoyu hangi deneyimler açığa çıkarabilir? Hume kendi zihnine dönük bir arama yapmıştır ve bulabildiği tek şey, sürekli değişen deneyimler ve fikirlerden oluşan bir “demet” idi. Locke’un zaman içinde bir kişiyi bütünleştirmek için belleğe güvenmesi bile işe yaramaz çünkü ilgili izlenimler sürekli olarak değişir. Hume, bir benliğimiz olduğunu hayal ettiğimiz sonucuna varmıştır. Tahmin edebileceğimiz gibi, Hume özgür iradeye sahip olduğumuz fikrini de reddetmiştir çünkü seçimlerimizin nereden geldiğini bilememekteyiz.

Akıl Çağı’nın rüyası, tüm inançlar için rasyonel bir gerekçe ve açıklama sunmaktır, ancak düşünürler ahlak sorununu ele alma konusunda yavaştı. 1700 yılına gelindiğinde Spinoza’nın çalışması neredeyse bilinmiyordu ve özellikle dini inançları olan çoğu düşünür, en iyi bilinen öneriden mutsuzdu. Bu, Hobbes’un ahlakın bencil insanların diğer kendini arayan insanlarla sözleşmeler yaparak kendilerine fayda sağladığı bir strateji olduğu görüşüydü. Bu görüşü eleştirenler, “vicdan”,

“sezgi” veya “ahlak duygusu” olarak görülen doğal bir ahlaki yetiye sahip olduğumuz fikrini savundu ve ana tartışma, bu yetinin duyguya mı yoksa akla mı dayandığıyla ilgiliydi.

Hume’un ahlak konusundaki ana görüşü ünlü bir paragrafta özetlenmiştir. Ahlaki yazarların sık sık durumun “ne olduğunu” söylediklerini ve sonra “olması gereken” duruma geçtiklerini gözlemledi. Fakat Hume, asla birinden diğerine götüren herhangi bir mantık bulamadı. Bu da sözde ahlaki görevlerimizin hiçbir gerçek veya kanıtla ispatlanamadığı anlamına gelir. Bu artık Hume’un “olan-olması gereken” ayrımı olarak bilinir ve bu daha genel olarak, değerlerin gerçeklerde herhangi bir temeli olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Hume, ahlakın bir akıl meselesi olmadığı sonucuna varmış ve sırf avcunu kaşımaktan kaçınmak için tüm dünyayı yok etmeye istekli olan birinin çok tuhaf görünebileceğini, ancak aslında mantıksız olmadığını söyleyerek görüşünü etkileyici bir şekilde özetlemiştir. Ahlak rasyonel olmayabilir fakat bencil olmanın akıllıca bir yolu da değildir, çünkü insanlar doğası gereği tamamen bencil değildir. Hume ahlakın, birbirimize duyduğumuz doğal sempati duygularımızdan kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Başkaları acı çektiğinde ürkeriz ve Hume, sevimsiz insanların bile gut hastası birinin ayağına basmadığını, bu yüzden hepimizin başkalarına karşı tamamen bencil olmayan bazı endişelerimiz olduğunu savunmuştur.

Bir sonraki soru, ahlakın neden bu dostça duyguları kişisel çıkarlara tercih etmesi gerektiğidir ve cevap, nezaketten elde ettiğimiz sosyal faydalarda yatmaktadır. Bu, onun teorisini Hobbes’unkine yaklaştırır, çünkü ahlakın amacı faydadır. Ancak Hume amacı bireysel değil, sosyal olarak görmüştür. Hepimiz toplu olarak birbirimize yardım ettiğimiz bir toplumu tercih ederiz ve geleneksel erdemler bu faydaların nasıl elde edilebileceğine dair kılavuzlardır. Hepimizin aradığı temel faydalardan biri güvenlidir, bu yüzden Hobbes, mutlak

bir hükümdar olmasa da güçlü bir sosyal otoriteye ihtiyacımız olduğu konusunda haklıdır.

Hume, sosyal sözleşme teorisi hakkındaki şüphelerini dile getirmiştir. Ona göre sadece halk iradesi otorite bahsedebilir. Toplumun bir anlaşmaya dayandığı fikri, onu boş bir hayal olarak etkilemiştir. Çünkü biz sadece bir toplumda doğduk ve onu kabul etmekten başka çaremiz yoktur. İnsanlara siyasi gücün herkesin onayına ihtiyacı olduğunu söylemek belaramaktan başka bir şey değildir. Locke'un sosyal tesislerin salt kullanımının onları kabul etmek anlamına geldiği "örtük onay" fikri, Hume'a da anlamsız gelmiştir. Hepimizin doğal olarak eşit olduğu konusunda hemfikirdi, fakat bunun politika da pek bir faydası yoktur, çünkü herkesi doğal eşitliklerine döndürürseniz, hızla yeniden eşitsiz hale gelirler. Ayrıca çoğu mülkün başlangıçta adaletsiz bir şekilde elde edildiğini herkes bildiği için, Locke'un mülkiyetin sosyal adalet ve düzenin temeli olduğu iddiasını da reddetmiştir.

Hobbes gibi, Hume da bir ateisttir ve ölümünden sonra Tanrı'nın varlığına ilişkin argümanlar üzerine tartışması yayımlanmıştır. Sadece Tanrı kavramının varoluşu ima ettiğini savunan ontolojik argümanı, hiçbir şeyin var olması gerekmediği ve "Tanrı yoktur" iddiasının bir çelişki gibi görünmediği gerekçesiyle reddetmiştir. Varoluşun bir başlangıç noktasına ihtiyacı olduğunu öne süren kozmolojik argümanı da reddetmiştir. Çünkü şu soruyu sormuştur: İlk Neden'in var olması gerektiğini söyleyebiliyorsak, neden diğer tüm nedenlerin var olması gerektiğini söyleyemiyoruz?

Teleolojik argümanın veya tasarım argümanının (çoğu inanan kişinin favorisidir) temel sorunu, analogiye (benzeşime) dayanıyor olmasıdır. Düzen içindeki doğanın bir yaratıcı gerektirdiğini söylüyoruz çünkü saat gibi karmaşık bir aracın yaratıcısı vardır, dolayısıyla doğanın da bir Yaratıcısı olmalıdır. Sorun şu ki, analoginin uygulanmasının tutarlı olması gerekir.

Saatteki arızalar, beceriksiz veya deneyimsiz olabilecek kötü bir tasarımcı anlamına gelir. Büyük ve karmaşık bir makine, birkaç tasarımcı gerektirir. Çoğu iyi tasarım deneme yanılma sonucu meydana gelir. Rakamlarda olduğu gibi bazı düzenli desenler, hiç tasarımcı olmadan kendiliğinden ortaya çıkar. Hume, normal doğa yasalarıyla karşı karşıya kalındığında mucizelerin her zaman yalan veya yanlış anlaşılma olarak ele alınmaları gerektiği için mucizeleri de reddeder. Ortaçağ teologları, Tanrı'nın varlığına ilişkin bazı argümanları eleştirmişlerdir, ancak bir filozofun tüm bunların hepsine karşı çıkması yeni bir gelişme olarak kabul edilir.

David Hume, felsefenin hemen hemen her alanındaki ılımlı şüpheciliğinden olumsuz sonuçlar çıkarmıştır. Kendisinin kabul etmekten mutlu olduğu alışılmış sağduyu nedeniyle reddettiği birçok şeye inansak da bunlardan herhangi birini kanıtlamak imkânsızdır. Akıl gerçek anlamda abartıldığı için Hume akıllı “tutkuların kölesi” olarak tanımlamıştır. Antik şüphecilik hiçbir şeye inanamayacağımızı öne sürmüştür. Hume'un şüpheciliği ise, yaşamak için her türlü normal inancı kabul etmemiz gerektiğini, ancak bunların hiçbirinden asla emin olamayacağımızı savunmuştur.

IMMANUEL KANT (1724-1804)

Immanuel Kant, Baltık Denizi kıyısındaki Alman şehri Königsberg'de yaşayan sessiz, orta yaşlı, pek tanınmayan bir felsefe profesörüydü ve dünyası, David Hume'un felsefesiyle tanışınca sarsılmıştı. Bu, felsefesine yeniden başlamasına neden oldu ve birkaç yıl içinde felsefe tarihinin en büyük metinlerinden biri olan *Saf Aklın Eleştirisi*'ni yayımladı. Kant, sadece felsefenin geleneksel konularını değil, aynı zamanda rasyonel düşüncenin doğasını da hedefleyen yeni sorular sormayı teşvik etmişti.

Onu etkileyen şey, Hume'un, metafiziğin büyük iddialarından bazılarının deneyimlerle bağlantılarını kopardıkları için

aslında anlamsız olabilecekleri yönündeki önerisiydi. Kant rasyonalist gelenekle yola çıktı ve Leibniz'e büyük hayranlık duydu, ancak bu deneysel karşı çıkışın doğru olduğunu görebiliyordu. Dolayısıyla Kant'ın yeni sorusu ne bildiğimiz değil, nasıl bildiğimizdi.

Kant, Hume'un *Çağrışımlar Teorisi*'nin ciddi bir şekilde aşırı basitleştirmelerden oluştuğunu düşünüyordu. Zihin, bir tabula rasa olmaktan çok, gelen izlenimleri almaya ve anlamlandırmaya yarayan karmaşık bir mekanizmaya sahipti ve Kant, bu mekanizmayı değerlendirmek için yola çıkmıştı. İlk adımı, kendisinin "sezgi" olarak adlandırdığı, Hume'un izlenim kavramını açıklığa kavuşturmaktı. Bir izlenim, kırmızı bir parça veya anlık bir ses gibi yorumlanmamış ham verilerdir, ancak gerçek deneyimimiz domates veya müzik olabilir. Bundan dolayı Kant'ın ana iddiası, kavramların ve kategorilerin her deneyime dahil olduğu ve onlar olmadan hiçbir şeyin bir sezgi olarak kabul edilemez olduğuydu.

Bu kavramları ve kategorileri belirlemek üzere kullandığı ana aracı, bazı gerçeklerden veya deneyimlerden, onlar tarafından önceden varsayılması gerekenlere doğru geriye dönük olarak işleyen "aşkın bir argüman" olarak adlandırdı ("Yürüyorum, öyleyse bacaklarım olmalı" örneğindeki gibi). Dikkatli bir analizden sonra, nicelik (boyut gibi), nitelik (yumuşaklık gibi), bağıntı (içeride olduğu gibi) ve modalite (olasılık gibi) olmak üzere dört temel kategori grubu olduğunu öne sürdü. Daha sonra bu kategorilerin gerekli olduğunu ve sadece deneyimimizi şekillendirmekle kalmayıp, onu mümkün kıldığını savundu. Kategoriler mutlaka bu şekilde olduğundan, tüm rasyonel varlıklar tarafından paylaşılan tek bir olası kavramsal şema vardır.

Kant, doğru olması gereken gerçeklerin ancak a priori (saf düşünce) olarak bilinebileceği ve a priori olarak bilinen herhangi bir şeyin zorunlu olarak doğru olduğu konusunda Leib-

Kant, düşüncenin neden sınırlı olduğunu ve bilginin zihnimizin doğasına bağlı olduğunu göstererek, şeyleri deneyimleme şeklimizi çözmeye çalıştı.

niz ile hemfikirdi. Ancak David Hume karşı çıkararak, a priori düşüncenin sınırlı bir kapsamı olduğu, çünkü bu düşüncenin deneyim içermediği konusunda uyarıda bulundu. Önsel (a priori) bilginin kabul edilen bir biçimi, analitik gerçeklerdi. Bu doğrudu, çünkü yüklem, öznenin içinde yer alıyordu. Örneğin “çocuk genç bir insandır” ifadesindeki “genç insan”, “çocuk” kavramının bir parçasıdır. Böyle bir cümlenin çocuk kavramını deneyimlemeden de geçerli olduğunu görebiliriz. Kant’ın aşkın argümanları, daha fazla analiz edilemeyen temel kavramlara ulaşana kadar analitik kavramlarımızı analiz ederek kavramsal şemamızda geriye doğru çalışır. Dolayısıyla, sadece kendi düşüncelerimizle ilgili olması koşuluyla, önsel bilgi mümkündür.

Kant’ın bir sonraki büyük sorusu, “Sentetik a priori bilgi mümkün müdür?” sorusudur. Yani, saf düşünce, bilgimizi sadece analiz etmek yerine genişletebilir mi? yönündedir. Bu konuda nitelikli görünen örnekler sunmuştur. $7 + 5 = 12$ ’nin

sentetik olduğu söylenir, çünkü “12” kavramı yeni bir kavramdır ve “7 + 5”te yer almaz. İki düz çizginin bir alanı çevreleyemeyeceğı veya belirli bir noktadan sadece bir çizginin bir çizgiye paralel olarak çizilebilmesi, uzayla ilgili gerekli olan ve a priori olarak bilinen gerçeklerdir. Fakat bu aynı zamanda uzay anlayışımızı da genişletir. Böyle bir bilginin tüm olası deneyimleri öngördüğünü ve dolayısıyla deneyime bağılı olmadığını öne sürdüğü için Kant, bu görüşü deneycilere karşı savunmuştur.

Bilgimizi genişletmek için saf düşüncenin gücünü ihtiyatlı bir şekilde savunduktan sonra Kant, düşünce sınırları konusunda kararlıdır ve sentetik a priori bilgiye aşırı güvenmenin, uzayda uçabilmesini isteyen bir güvercin gibi olduğunu söyler. Sentetik a priori bilgiye ilişkin en ünlü iddia, Kant tarafından reddedilen, Tanrı’nın varlığı üzerine ortaya atılmış *Ontolojik Argüman*’dı (Anselmus ve Descartes tarafından savunulmuştur) çünkü hiçbir kavram, hatta “Tanrı” bile “var olma” kavramını içerecek kadar genişletilmez. Ögenin var olduğunu öğrendiğinizde bir kavram hakkında yeni (ve sentetik) hiçbir şey öğrenemezsiniz, çünkü yalnızca deneyim bize varoluşu öğretebilir. Dolayısıyla a priori düşünce, kavramsal şemamızın gereklerini ortaya çıkarabilir fakat onun en önemli gücü, düşüncemizin sınırlarını göstermektir. Kant’tan sonra felsefede önemli olan konu, bilginin görünen sınırlarını belirlemek, ama aynı zamanda onu genişletmenin yollarını aramaktır.

Deneyci kısıtlamaya olan saygısına rağmen, akıl Kant’ın felsefesinde öncü bir role sahiptir. Dış dünyaya dair şüpheliği reddetmiş, çünkü bunun “akılın ötanazisi” olacağını düşünmüş ve matematiksel bilgiye şüpheli yaklaşmak da ona oldukça saçma görünmüştür. Bununla birlikte, Descartes’ın belirttiğı gibi, aklın bir mantığa ihtiyacı vardır. Bu nedenle, David Hume’un böyle bir şeyi deneyimleme yeteneğimiz hakkındaki şüphelerine rağmen Kant’ın Benlik için bir role ihtiyacı vardır. Aşkın bir argüman, akıl yürütmede bulunan düşünce

dizilerini birleştiren bir kişinin olması gerektiğini gösterir. Öyleyse, deneyimimiz olmamasına rağmen birleşik bir Benliğe bağlı olmalıyız. Spinoza ve diğerleri irade eylemlerimizin nedenlerinin bizden gizlendiğini göstermiş olsa da aynı akıl yürütme, Kant'ı, saf aklın özsel doğasının bir parçası olarak gördüğü özgür iradenin varlığına bağlılığa yöneltmiştir. Hiçbir a priori düşünce, deneyimlerimizi açıklamak için hangi teoriye ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkaramadığı için, Kant zihin ve beden arasındaki ilişki konusunda tarafsız kalmıştır.

Kant, deneyimi mümkün kılmak için gerekli olan deneyime ve zihinsel donanımına (özgür bir benlik ve kavramsal bir şemaya) bağlıydı. Bu şeyler önsel bilinebilir ve bu nedenle zorunlu olarak doğrudur ve kesin olarak bilinebilir. Peki ya dış dünya? Locke'un gerçekleri ortaya çıkaran birincil nitelikleri ile çok daha öznel olan ikincil nitelikleri arasındaki ayrım üzerine düşünmüştür. Fakat kavramsal şemasındaki hiçbir şey bunu açıklayamadığı için ayrımı reddetmek zorunda kalmıştır. Kavramsal şeması, değişimi açıklamak üzere "madde" (birleşik varlıklar) gibi geleneksel kavramları içeriyordu, ancak bunlar a priori kavramlardır ve gözlemlenen gerçekler değildir. Daha şaşırtıcı bir şekilde hem uzay hem de zamanın benzer a priori statüsüne sahip olduğu sonucuna varmıştır. Yani dünyayı uzay-zaman açılarından görüyoruz; bu da uzay ve zamanı ayrı gerçeklikler olarak deneyimlemenin imkânı olmadığı anlamına geliyor. Dolayısıyla, maddelerin zaman içinde var olduğu temel gerçek, gerçekliğin gözlemlenen bir özelliğinden çok, düşüncemizin bir parçasıdır.

Bu noktada Kant'ın felsefi sistemi Berkeley'in idealizmine doğru yaklaşırsa da Kant o kadar ileri gitmeye istekli değildir. Kesin olarak konuşursak, onun düşüncesi gerçekliğin bilinemeyeceğini öne sürmüş ve fikirlerimizde mahsur kaldığımızı ifade etmiştir. Fakat Kant deneyimi yalnızca dış bir gerçekliğin açıklayabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle, deneyimlediğimiz "fenomen" ile sezgilerimizi veya izlenimlerimizi

tetikleyen gerçekliğin asıl gerçekleri olan “numen” arasında ayırım yapmıştır. Kant, bu bilinemeyen numenin varlığına bağlıdır ve deneyimlenen niteliklerine ek olarak, bir nesnenin “kendinde olan şey”inden bahseder. Bununla birlikte, Kant’ın realizm ve idealizm arasındaki bu kararsız kalışa ve sonraki nesle dair yorumları, kendinde olan şeyin varlığı üzerine ikiye ayrılır.

Kant’ın önemli kitabı, akıl ve bilginin sınırlarını göstermeye çalışır, ancak onun oldukça rasyonel ahlak teorisi iyimser Akıl Çağı’nın en önemli dönüm noktalarından biridir. Stoacıların ruhuyla Kant, insanlığın amacını rasyonel bir şekilde yaşamak olarak belirledi, fakat bu nasıl başarılabilirdi? Eylemlerimizin sonuçları öngörülemez olabilir, bundan dolayı rasyonellik niyetlerde olmalı ve rasyonel niyetler ilkeler içermelidir. Her düşünceli eylem, takip edilen ilkenin basit bir ifadesi olan bir “maksim” içerir (ön kapınızı kapatmanızın “evimi güvende tut” kuralını hedeflediği gibi). Rasyonel davranışın ayırt edici özelliği tutarlı olması ve çelişkiden kaçınmasıdır. Bu yüzden doğru eylemler, maksimlerde tutarlılığı hedeflemelidir. Hedef rasyonellik olduğu için, bu hedef matematikte elde edilen doğru cevaplar gibi kişisel değil, evrensel tutarlılıktır. Bu yüzden “Bu durumda herkes hangi maksimi takip etmelidir?” diye sormalıdır.

Böylelikle Kant, ünlü *Kategorik İmperatif*’ne (yani ahlakın tartışmasız buyruğuna) ulaştı: “Öyle eyle ki eyleminin maksimi evrensel bir yasa olarak kabul edilebilsin.” Bunu en basit şekliyle “Ya bunu herkes yaptıysa?” şeklinde sorar. Örneğin, çöp atmanın ahlaki açıdan yanlış olduğu anlamına gelir, çünkü insanların sürekli çöp attığı bir toplum istemeyiz. Kant’ın ahlaksızlık örnekleri, bir sözü bozmak gibi bir çelişkiyi içeren eylemlerdir; bu, ancak tüm sözlerin yerine getirilmemesi gerektiğine inanırsak yapılabilir ve kimse bunu düşünmez. Bir eyleme karar verirken, herkesin uyması gerektiğini düşündüğümüz bir maksim bulmalıyız ve o halde rasyonel varlıklar

olarak bu maksime uymak bizim görevimizdir. Bunun için tek motivasyon, ahlakın temel gereği olan iyi niyetin varlığıdır.

İnsanlar, kendi arzularını yerine getiren kendi mutluluklarını hedefler. Fakat izlediğimiz ilkeleri evrenselleştirmenin amacı, sadece kendimizin değil, herkesin hedeflerine saygı duymaktır. Kendi mutluluğumuz önemsizdir. Kant'ın unutulmaz bir şekilde ifade ettiği gibi, görevimizi yapmanın amacı mutlu olmak değil, "mutluluğa layık" olmaktır. Kant, Tanrı'nın varlığına dair klasik argümanları reddeden ahlak açıklamasına, mutluluğun değere göre dağılımının gerçek bir olasılık olması gerekliliğini eklemiştir. Bu yüzden Tanrı'ya (adil güce), sonsuzluğa (adalet zamanı) ve ölümden sonraki hayata (adalet yeri) inanmamız gerektiğini öne sürer. Bu, Kant'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin öne sürdüğü ahlak argümanıdır.

Rasyonel oldukları için diğer insanların arzularına saygı duymalıyız. Kant, tüm rasyonel zihinlerin eşit olarak bulunduğu ve her katkının kendi gerçeğine göre tartıldığı bir Sona Kralığı'nı ideal olarak tasvir etmiştir. Kant'ın bu ideali, hayvanları ahlaki yaşamın dışında tutar. Fakat yaşları, sosyal veya eğitim durumları ne olursa olsun, katkıda bulunanlara saygı duyulur ve bunun birtakım bariz siyasi sonuçları vardır. Liberal Demokrasi ideali bu noktada ortaya çıkar ve Kant tarafından desteklenmektedir. Her rasyonel birey eşit öneme sahip olduğu ve iyi yasalar açık eleştiriye ihtiyaç duyduğu için, Rousseau ile ünlenen sosyal sözleşmenin demokratik fikrini onaylamıştır. Kant, sömürüyü en büyük kötülüklerden biri olarak tanımlar. Çünkü sömürü, insanları kendilerine ait olmayan bir amaç için bir araç olarak kullanmaktadır. Savaş, ancak savaşmak zorunda olan askerler tarafından kabul edilirse haklı çıkarılabilir ve böyle bir durum neredeyse hiç gerçekleşmez. Büyük bir sosyal ideal olarak barış arzusu, onu sosyal sözleşmeye uluslararası bir boyut kazandırmaya yöneltmiştir. Çünkü devletler vahşi hayvanlar gibi savaşıyorsa, her devletin rasyonel bir anlaşmaya sahip olmasının bir

anlamı yoktur. Uluslararası hukuk fikri, Kant'ın siyasi düşüncesinden doğmuştur.

Kant, ahlaki görev ve liberal politikaya ilişkin rasyonel açıklamalarıyla bugün de ününü korumaya devam etmektedir. Ancak en önemli etkisi, filozofları günümüzde “kavramsal şema” olarak adlandırdığımız şey üzerine düşünmeye zorlamasında görülür. On sekizinci yüzyıl Aydınlanma ideallerine olan bağlılığı, tüm rasyonel varlıkların düşünceye dair aynı kavramlara ve kategorilere sahip olduğuna olan inancında açığa çıkar. Bu yolla da rasyonel insanların Sona Krallığı'nda bir fikir birliğine varabileceğini öne sürer. Daha sonraki pek çok düşünür, yerel kültürlerden, tarihsel ve ekonomik durumlardan, dini inançlardan ve cinsiyete dayalı varsayımlardan kaynaklanan sayısız kavramsal şema olduğunu söyleyerek bu iyimserliği reddetmiştir.

9. BÖLÜM

SİYASET VE İDEALİZM (1750-1861)

1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimi o kadar etkileyiciydi ki, Avrupa'nın tüm düşünsel yaşamını ve siyasetini etkiledi. Toplum yapısının değiştirilebilmesi olasılığı, felsefe için de büyük bir uyarıcıydı. Devrim üzerinde en büyük etkiye sahip olan filozof Jean-Jacques Rousseau (1712-78) idi. En çok *Toplumsal Sözleşme* (1762) adlı eseriyle tanınmasına rağmen, etkili düşünceleri siyasetle sınırlı değildi. Hobbes, insanların doğal yaşamını oldukça acımasız buldu ve yaşamı düzgün bir hale getirmek için otoriteye ihtiyaç olduğunu savundu. Rousseau aynı fikirde değildi ve insan doğasına ilişkin devrimci bir bakış açısı sundu.

Vahşetin, rekabetçi kabilelerin erken oluşumundan kaynaklandığını öne sürdü. Bundan önce, insanlar küçük gruplar halinde, tarımla uğraşarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Şiddete veya hırsızlığa ihtiyaçları yoktu ve örgütlenmeleri veya kontrol altına alınmaları imkânsızdı. Eskiden insanlar mutlu; çünkü kıskanmak veya sıkılmak için çok meşgullerdi,

Rousseau, insanlığa iyimser bir bakış açısıyla yaklaştı ancak insanlara devletin taşkınlıkları üzerinde yetki vermek istedi.

intihar neredeyse bilinmiyordu. Rousseau'ya göre toplum bizi bu özgürlük ve eşitlik durumundan mahrum eden, mutsuzluğumuzun çözümünden çok sebebidir. Unutulmaz bir şekilde ifade ettiği gibi, “insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur”.

Toplumlar oluştuğunda hayat daha da zorlaşmakla kalmadı, aynı zamanda daha rasyonel hale geldi, bu da ahlaki bir düşünüşe yol açtı. Çünkü akıl doğal duygularımızı bastırıp, bizi daha bencil bir hale getirdi. “Gerçek ahlak, bir oyunu izlerken ağladığımızda gösterdiğimiz kişisel ilgi ve sempati kombinasyonu tarafından yönlendirilmelidi” dedi. Rousseau, akıl ve bilimden ziyade hassas ve yüce duyguları (“yüce” olarak bilinir) övmesi ile ünlendi ve güzel manzaraların tadını çıkarmak için bir moda olarak başlayan şey, giderek 1789’dan sonra ortaya çıkan romantizm hareketine dönüştü.

Siyasetteki amacı, bir zamanlar insanlığın zevk aldığı eşitlik ve özgürlüğü yeniden kazanmaktı. Modern dünyada özgürlük vahşi doğada yaşamak değil, herkesin kabul ettiği sosyal yasalarla yaşamaktır. Sosyal sözleşme fikrini beğendi, ancak asıl anlaşmanın vatandaşlar doğmadan çok önce gerçekleştiğini

ve şimdi bozulmuş olabileceğini gördü. Bu nedenle, düzenli olarak toplanacak ve nihai güç kaynağı olacak tüm nitelikli vatandaşlardan (ona göre, çalışan yetişkin erkeklerden) oluşan bir meclis önerdi. Meclisin amacı, fiili hükümet kararları üzerine değil, devletin yönetilme şekline ilişkin mümkün olduğunca oy birliğiyle (genel irade olarak bilinir) bir anlaşmaya varmak olacaktı. Gücü bir yönetici gruba devredecek ve ardından liderleri atayacak olan anayasal kanunlar çıkarılacaktı. Liderler daha sonra insanlar üzerinde güce sahip olacak, ancak yolsuzluğa kapılırlarsa görevlerinden alınabileceklerdi ve vatandaşlar, oluşturulmasına yardım ettikleri yasalara uymaktan mutluluk duyacaklardı.

Rousseau, demokrasiye ilişkin sorunlar nedeniyle genel iradeyi bilmenin zor olduğunu anlamıştı. Vatandaşların kendi çıkarları yerine ulusal çıkarlar için oy vermeleri hayati önem taşıyor ve baskıdan etkilenmemeleri ya da herhangi bir akıma kapılmamaları gerekiyordu. Bundan dolayı siyasi partilerden hoşlanmıyor ve büyük bir oylamadan önce minimum düzeyde tartışma istiyordu. Halk meclisinin üstün gücü vardı, ancak Rousseau modern anlamda bir demokrat değildi. Gerçek yöneticilerin düzenli seçimleri sürekli olarak devam eden tatsız tartışmalara yol açar, her yeni yönetici grubu bir önceki grubun kararlarını tersine çevirir ve seçimlerde kaybedenler etkin kölelerdir. Hanedanlık hükümdarları ve aristokratları gerçek yöneticiler olarak reddetti. Çünkü bu kişiler ona göre eğitimsiz ve çoğu zaman aptaldır ve ancak halk tarafından seçilmiş aristokratlar yönetici olabilir. Referandum, halk tarafından atanan yönetim grubunun otoritesini zayıflattığı için özellikle kötüdür.

Rousseau'nun fikirleri Fransa'da devrimci duygular uyardırsa da kendisi, devrimlerden kaçınılması gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü bu gibi durumlarda özgürlük coşkusu aşırı hale gelir ve köleliğe dönüş olağan bir sonuçtur. Bir devlet dini esastır, ancak Hristiyanlık devlete olan sadakati

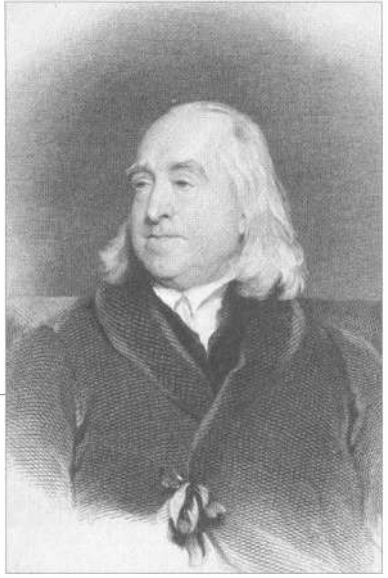
zayıflattığı için devletin esas dini olamaz. Bu yüzden Rousseau, tüm mezhepler için kabul edilebilir olduğunu düşündüğü kendi minimal devlet dinini tasarladı. Bu devlet modeli, mezheplerin birbirine hoşgörüyü yaklaşmasını gerektiriyordu.

JEREMY BENTHAM (1748-1832) VE VJOHN STUART MILL (1806-73)

Aydınlanma döneminde ahlaki düşünce, karakter erdemlerinden çok, bir eylemin ne kadar ahlaklı olduğunu değerlendirmek üzere bir hukuk mahkemesinde kullanılabilecek doğru davranışa dair basit kurallar arayışına dönüştü. İyi eylemlerin ahlaki sezgiye veya vicdana uyması gerektiği fikri doğru görünüyordu, ancak bunlar nasıl değerlendirilebilir veya bunlar üzerinde nasıl anlaşılabilirdi? Kant, saf akıl aracılığıyla ulaştığı evrensel bir kural önerdi. Jeremy Bentham ise çok daha basit olan Utilitarizm (Faydacı Ahlak) teorisini ortaya atmasıyla ünlendi. İyi eylemler beraberinde mutluluk getiren eylemler iken, kötü eylemler acıya neden olanlardır. Bir eylemden önceki güdüler ve tahminler ahlaki bir önem taşımaz. Önemli olan, gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi kolay olan sonuçlardır. Hatta olası sonuçları puanlayabilir ve ardından ahlaki eylemlerimizi hesaplayabiliriz.

Zevk ve acı tüm hayatımızı yönettiği için ahlak bu iki unsurla ilgilidir. Zevk ve acıya dair önemli olan tek şey ne kadar yoğun yaşandıkları ve ne kadar sürdükleridir. Dolayısıyla neyin zevke sebep olduğu ve onu kimin deneyimlediği önemli değildir. Basit bir oyun, önemli bir sanat eserinden daha değerli olabilir ve bir yoksulun zevki, bir hükümdarın zarif zevkinden daha önemlidir. Böylesine basit bir iddia, birçok eleştiriye yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi, istenilen amaca ulaşıldığı sürece diğer tüm değerlerin göz ardı edilmesidir. Görünüşe göre, zevk en üst düzeye çıkarıldığı ve acıdan kaçınıldığı sürece, yalan söyleyebilir veya verilen sözlerden dönebilir ve

Jeremy
Bentham,
hukuk kadar
kesin bir ahlaki
sistem istiyordu
ve bunu her
eylemin iyi ve
kötü sonuçlarına
dayandırıyordu.

toplumun mallarını adaletsiz bir şekilde dağıtabiliriz. Bu tür sorunlara rağmen, insanları mutlu etmek kesinlikle yapılışı iyi bir şey gibi görüldüğü için, faydacı ahlak pek çok cazibe barındırır.

Faydacı ahlakın siyaset üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bentham'ın ahlaki amaçlarında seçkincilik bulunmaz ve zevk alma hakları bakımından sadece insanlar eşit değildir, aynı zamanda hayvanlar da hissetme kapasitelerine göre eşitlik hakkı kazanırlar. Hayvan hakları için mücadele eden kurumlar, doğrudan bu yeni teoriden hareketle ortaya çıkmıştır. Kölelik karşıtı hareketin büyümeye başlaması da tesadüf değildir.

Bu konuya ilişkin çığır açan bir diğer eser ise kadınların sadece eğitim fırsatları kısıtlandığı için arka planda tutulmakta olduğu, fakat aslında onların da eşit haklara sahip olduğunu öne süren Mary Wollstonecraft'ın 1792 tarihli *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı kitabıdır. Faydacı ahlak,

Mill, hazzın niteliğinin nicelikten daha önemli olduğunu düşünüyordu ve siyasette liberal özgürlüğü savundu.

menfaatlerin adil dağılımını garanti etmese de acı çeken insanlara öncelik verir. Modern devlet daireleri çok faydacı olmalıdır ve hastanelerin zor kararlar alması için faydacılıktan daha iyi bir alternatif düşünülemez.

John Stuart Mill, Bentham'ın en iyi arkadaşı James Mill'in oğludur ve 1861 yılında yayımlanan *Faydacılık* adlı eseri bu konu üzerine kaleme alınmış en ünlü çalışmadır. Bentham'ın basit teorisindeki yaptığı asıl değişiklik, zevkin kalitesinin nicelik kadar önemli olduğunu öne sürmektir ve bunu "Mutlu bir aptal olmaktansa mutsuz bir Sokrates olmak daha iyidir" yorumunda özetlemiştir. Ayrıca Mill, Aydınlanma döneminde ortaya çıkan demokratik liberalizmin siyasi teorisini 1859 tarihli *Özgürlük Üzerine* adlı kitabında da özetlemiştir. Bu, topluma dair oldukça bireysel bir bakış açısı sunmuş ve özgürlüğü en yüksek değer olarak desteklemiştir. Çünkü bu, faydacı ahlakın gerektirdiği gibi çoğu insan için ortak yararı en üst düzeye çıkaracaktır. Temel sosyal ilkesi, başkalarının özgürlüğüne müdahaleyi önlemek için gereken kısıtlamaların

dışında, insanların hayatlarında tamamen özgür olmaları gerektiğidir. Bu, her birey davranışının diğer insanlar üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı ve bu nedenle herkesin tamamen özgür olması gerektiği; yani “özel bir hayatı” olduğu fikrine siyasi bir önem sağlamıştır. Bir başka çıkarım da vatandaşların sosyal yaşamlarına bile devlet müdahalesinin minimum düzeyde tutulması gerektiğidir. Mill, Spinoza ve Kant ile özellikle düşünce ve konuşma özgürlüğüne yüksek öncelik verilmesi gerektiği konusunda hemfikir, çünkü bu unsurlar olmadan ilerleme kaydedilmesi de mümkün değildir.

ALMAN İDEALİZMİ (1795–1830)

Fransız Devrimi’nin heyecanı ve Kant’ın dünyayla nasıl ilişki kurduğumuz üzerine yeniden düşünmesinden sonra Almanya, üniversite şehri Jena’nın odak nokta olduğu yaratıcı felsefenin merkezi haline geldi. Her ne kadar Kant özgürlük olasılığını teşvik etse de her birey hem gerçeği görme biçimini hem de kendi ahlaki seçimlerini kontrol ettiği için, sistem içindeki çatışmalara ilişkin bazı endişeler ortaya çıkmaya başlamıştı.

İnancı saf akla tercih eden muhafazakâr bir Hristiyan olan Friedrich Jacobi, Kant’ın deneyimlerimize neden olan şey olarak kendinde şeye olan bağlılığıyla ilgili sorunları gördü. Nedensellik Kant’a göre, dünyanın bir özelliği değil, zihinde yer alan “anlayış kategorilerinden” biridir. Bu yüzden Jacobi, kendinde şeylerle dışsal bir ilişki olmadığını ve bu nedenle onlara inanmak için bir neden olmadığını öne sürer. Kant inkâr etmeye çalışsa da bu, onun bir idealist olduğu, yani dış gerçeğe inanmadığı anlamına gelir. Bu idealizm dini inançla bağdaşmıyor gibi görüldüğü için Jacobi, ortaya çıkan görüşü “nihilizm” (hiçbir şeye inanmama) olarak nitelendirmiştir.

Kant’ın felsefesinde açığa çıkan bir başka sorun daha vardı. Zira Kant deneyimi, zihnin pasif bir şekilde “sezgiler” (saf duyular) yoluyla algıladığı ve daha sonra onları yorumlayarak

çok aktif bir şekilde deneyimlere dönüştürdüğü iki aşamalı bir süreç olarak gördü. O zaman “Bilinç nedir?” diye sorulduğunda, bilinç uyumsuz gibi görünmekteydi. Hem pasif hem de aktifti. Karl Reinhold, bu hususta Kant’ı savundu ve bilincin tamamen benlik ve şeylerin dış dünyası arasında duran, kendilerinde olan “temsillerden” oluştuğunu belirtti. Dolayısıyla Kant hem tutarlı hem de idealist değildi. Bununla birlikte, diğer eleştirmenler, acının temsilleri içermediğine ve Reinhold’un benliğin sadece temsillerin temsilleri olduğunu vurguladığına dikkat çekti. Yani Kant’ın başı belaya girdi ve felsefenin krizde olduğu, nihilizmle, Humecu şüphecilikle veya bir tür idealizmle karşı karşıya olduğu hissedildi.

Spinoza’nın fikirlerinde aniden popüler hale gelen ani bir kaçış noktası açığa çıkmıştı. Kant’ın teorisi çatışmalar içerirken, Spinoza tek arkheli panteist önermesinde doğa, zihin ve Tanrı’yı bir araya getiren birleşik bir teori ortaya atmıştı. Ateizme gönderme yapma olasılığı barındırdığı için Spinoza’nın önerisi tartışmalıydı. Fakat, genel bir doğa görüşüne ve aynı zamanda zihnin deneyimlerinin genel bir görüşüne ihtiyacımız olduğunu öne sürmüştü. Bu nedenle genç filozofların karşı karşıya kaldığı şey, birleşik bir sisteme uyacak ve modern ahlak ve siyaset görüşlerini içerecek, benliğin, yorumlarının ve doğal dünyanın açıklamasını verecek bir teori üretmek olmuştu. Böylece Johann Fichte (1762-1814), idealizmi çözüm olarak sunan bir teoriyle Jena’ya gelmiştir.

Fichte ile birlikte yazılı felsefenin bilinmezliğinde büyük bir artış görülmektedir. Kant’ın yeni terminolojisi okuyucularının sıkı çalışmasını gerektirirken, söz konusu Fichte olunca başka bir düzeye geçilir. Bu tür düşüncelerin net özetleri yalnızca zor olmakla kalmaz, aynı zamanda bazen çok zekice fikirlere karşı ihanet olarak da görülür.

Kişinin kendisini orijinal metinlere kaptırması, doğru anlamının tek yolu olabilir.

Fichte,
benliğin özgür
yaratıcılığını,
Alman idealist
hareketini
oluşturan
bir fikir olan
düşüncenin
temeli olarak
gördü.

Fichte, 1794 tarihli *Bilgi Bilimi* adlı eserinde, mümkün olan en minimal varsayımdan yola çıkmıştır; bu, (Descartes'ın *Cogito* argümanını izleyerek), kendi varoluş sorununu ortaya çıkaran ne olursa olsun benliğin varlığıdır. Yine de Descartes'tan daha ileri gitti, çünkü benlik sadece rasyonel bir varlık değil, aynı zamanda (Kant'ın argümanlarını izleyerek) özgür ve “kendiliğinden”, kendi deneyimlerine yaratıcı bir katkı yapan olarak anlaşılmalıdır. Açık olmak için özgür iradeyi ele aldı ve Spinoza'nın bunu günlük hayatında görememesine şaşırdı. Benliğin özü, kendi kurallarını özgürce yaratma yeteneğine sahip olduğu için, benliği bir şey değil, bir faaliyet kaynağı olarak gördü.

Daha sonra Fichte'nin en özgün fikri karşımıza çıkar. Benliğin özgürce rasyonel yargılarda bulunabilmesi için, bir şeyleri hem ileri sürmesi hem de reddedebilmesi gerekir. Fakat inkârın, durumun ne olmadığını ve durumun ne olduğunu düşünmek için, değilleme kavramına ihtiyacı vardır. Başlangıç

noktası benlik olduğu için, benliğe sınırlar koyan ve düşündüğümüz dünyayı oluşturan, benlik-olmayan her şeyin hemen kavranması gerekir. Bu, dünya anlayışımızın kendi içimize dayandığı anlamına gelir, bu da idealizmi ifade eder. Fichte, öznel ve nesnel gerçekler arasındaki ayrımın kendisinin öznel olması gerektiğini öne sürdüğünde doğrulanmıştır. Bu da tüm anlayışımızın öznel olduğu anlamına gelir. Bu nedenle Fichte, kendinde olan şeyin varlığını reddeder ve bir yargıyı dış kanıtları değerlendirmek değil, kavramlar arasındaki ilişkileri görmek olarak ifade eder.

Fichte'ye göre benlik oldukça yaratıcıdır ve anlayış için neyin gerekli olduğunu varsayar. Özgürlük eylem olasılığını ifade ettiği için bu, kişinin kendi bedenini de içerir. İdealizm her zaman solipsizm olma tehdidinde bulunsa da (var olan her şey benim zihnimdir), biz kendi düşüncemizin sınırlarını üretmeye yardımcı olan başka zihinlerin varlığını da varsaymalıyız. Fichte'nin görüşünün dini bir boyutu vardır, çünkü bir zihnin özü, Tanrı dahil her şeyi kavramak için bir "uğraştır". Dış doğaya yer yoktur, ancak onun teorisi birleşik olduğu ve dinamik bireyciliği vurguladığı için ilham verici görünür.

1790'lı yıllar edebiyatta romantik hareketin ortaya çıkışını gördü. Bu da klasik akıl ve düzenden çok duyguya önem verilmesine yol açtı ve söz konusu hareket, sanatta heyecan verici yeni başarılarla sonuçlandı. Ancak hareketin kökeni esas olarak felsefi idi. Bu harekette üç figür öne çıkmaktadır: Friedrich von Hardenberg (1801'de 28 yaşında ölen, "Novalis" olarak bilinen bir şair), Friedrich Schlegel (1772-1829, eleştirmen) ve Friedrich Schelling (1775-1854). Kant'ta görülen zihnin aktif "kendiliğinden" olma durumundan ve Fichte'nin özgürlüğe yaptığı vurgudan etkilendiler, fakat bir şeyin eksik olduğunu ifade ettiler. Çünkü onlara göre, Fichte'nin benlik görüşü oldukça teoriktir ve kendinde şeyi inkâr etmesi bizi doğadan koparmıştır.

Romantik
şair ve filozof
Novalis, her
türlü idealist
felsefe
sistemine
dahil edilmesi
gereken
doğanın
bir parçası
olduğumuzu
vurguladı.

Novalis, felsefenin imkânları ve sınırlamaları ile ilgileniyordu. Eksiksiz bir sistem, bizi dünyada “evde” hissettirmeli ve bu nedenle doğanın yanı sıra idealist bir benlik görüşünü de içermelidir. Halbuki doğa, engin ve kaotik olmakla birlikte sürekli değişim göstermektedir. Bu yüzden net ve eksiksiz bir sistem güzel bir ideal olabilir, ancak bu bizi aşan bir şeydir. Novalis teorik sistemler üretmek yerine doğayı ya bir bütün olarak kavramak ya da doğanın ayrıntılarına yaklaşmak istiyordu. Felsefenin sunduğu en iyi şey sorunlardır ve bu sorunlara en iyi cevap şiirin ifade dili veya romanlardaki kurgu olabilir.

Novalis bir idealistti, ancak yaratıcı fikirleri doğayı da kapsayacak şekilde genişletildi. Zihin ve dünya ayrı olarak görülmez, ancak Spinoza’nın önerdiği gibi birleşik bir bütündür ve ruh, iki dünyayı, özellikle sanatın yaratımları aracılığıyla birleştirir. Öz bilincimiz, çok daha önemli bir şeyin bir yönü olarak görülmelidir. İnsan vücudu “belirlenmiş” olmakla

kalmaz, aynı zamanda aktif olarak düşünmeye dahil olur ve saf duyu deneyimi de önemlidir.

Friedrich Schlegel, rasyonel sistemlerin yetersiz olduğunu, esas olarak doğanın bir süreç olduğunu, sistemlerin ise durağan olduğunu öne sürdü. Aklın ve doğanın birleşmesi arzula-
dığımız bir şey olsa da bir boşluk vardır ve söz konusu boşluk, ancak yaratıcı şiirsel yaratımlarla doldurulabilir. Schlegel için önemli olan sadece şiir ve felsefe değil, aynı zamanda dünya-
ya karşı benimsediğimiz tutumdur ve bu durum romantiklere ironik gelebilir. Bu sadece kelime oyunundan ibaret olmayıp, aynı zamanda sınırlarımızın farkında olduğumuzu gösterir. Düzensizlikle karşılaştığımızda düzeni arıyoruz, sonsuz sev-
giyi arzuluyoruz fakat sadece ölümlü ve insanız. Tutkuyla bağlıyız ancak soğukkanlı bir şekilde ayrılıyoruz ve dünyaya karşı ironik yaklaşımımız bu çatışmalarla eşleşmeli.

Friedrich Schelling aktif benliği doğa ile birleştirmenin bir yolunu aramış ve bunu üretkenlik ve özgürlükte bulmuştur. Doğa sonsuz derecede yaratıcıdır ve bu sebeple özgürlük, onun özünü oluşturur. Sadece sanatçıların değil tüm insan-
ların yaratıcılığı, tıpkı idealizmin doğanın benliğinin bir yönü olduğunu gösterdiği gibi, doğanın bir yönü olarak benliği gösterir. Spinoza'nın tek tözünün idealist bir versiyonu olan bu birliği adlandırmak için "Mutlak" terimini kullanmıştır. Mutlak, öznellik ile nesnellik arasındaki ayrımın ve kendinde olan şeye ilişkin tartışmaların ötesine geçen, ideal ile gerçeğin bütünlüğüdür. Mutlak olanı anlamak idealist felsefenin amacı haline gelmiş ve dini (genellikle mistik) bir yön kazanmıştır.

Schelling, önceki idealistlerden daha fazla doğaya odaklan-
mıştır. Doğayı durağan bir Varlıktan ziyade, Oluş olarak görmüştür. Bu yüzden öz farkındalığı artırma süreçleri onun özüdür (evrimi öne süren bir fikir). Schelling doğayı üç aş-
amalı olarak görmüştür: Kuvvetler tarafından üretilen madde (Leibniz'den alınan bir fikirdir), ışık ve en yüksek seviye olan

canlı organizmalar. Bu organik görüş, doğanın yasalarla kontrol edilen atomlar olduğunu reddetmiş, bilim adamlarını ve filozofları etkilemiştir. Schelling'in hem doğada hem de benlikte özgürlüğe yaptığı büyük vurgu, geleceğin filozofları için önemli bir konu haline gelmiştir.

GEORG HEGEL (1770-1831)

Schelling'den oldukça etkilenen Hegel, belki de en eksiksiz felsefi sistemi yaratmış ve Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak büyük ün kazanmıştır. Descartes bir zihni olduğundan emin olup, bir bedene sahip olduğundan o kadar emin olmadığından beri, doğa ile doğa idesi arasında bir uçurum oluşmuştur. Hobbes, bunu zihnin fiziksel olduğunu söyleyerek, idealistler ise doğanın ideler olduğunu söyleyerek çözmüştür. Hegel idealistler arasında yer alsa da birleşik bir resim ister.

Hegel, doğanın sadece sanat eserleri aracılığıyla anlaşılabilirliği bir kaos olduğunu öne süren romantik fikri reddetti; doğanın stoacı resmini son derece rasyonel buldu. Fakat doğanın özü olan Akıl ile son derece sınırlı olan insan anlayışı arasında bir ayrım yaptı. En önemlisi, onun insan anlayışı, doğanın aksine filozofların açıklığa kavuşturması gereken kavramlarımıza yerleştirilmiş çelişkilerle doludur. Kavram şemamızın bir dizi gerginlik ve çatışma yoluyla nasıl ilerleme gösterdiğine dair tarihsel bir bakış açısı benimsedi ve doğadaki Akılla eşleşen ideal bir açıklığa doğru ilerledi. Bu, insanlığın kolektif farkındalığı olan Ruhun ilerleme kaydetmesidir. İdeal olan, doğanın ve onu ifade eden, tamamen rasyonel kavramlar sisteminin birleşimi olan Mutlak olanın ve idealist tarihsel düşüncenin ilerleme gösterdiği sonu anlamaktır. Hegel, estetiğin odak noktasını ilgi çekici olmayan güzel manzaralardan insan ürünü olan sanat eserlerine kaydırmış olsa da sanat, Ruhun gelişiminde yalnızca tarihsel bir aşamadır.

Hegel'in büyük sistemi, yaratıcı çelişkilerle yüzleşmemizi ve gelişen anlayışımızda tarihin rolünü vurguladı.

Kavramlarımız birbiriyle çeliştiğinde geleneksel anlayış çıkmaza girer ve mantık daha fazla ilerlemeye olanak vermez. Örneğin Kant, özgür iradeye sahip olamayacağımızı ancak yine de özgür iradeye sahip olduğumuzu varsaymamız gerektiğini gözlemlemiştir.

Hegel, Fichte'nin Ben fikrinin direkt olarak Ben-olmayan kavramına işaret ettiği fikrini kullanarak bu sorundan kaçmıştır. Tüm kavramlar, anında kendi olumsuzlamalarını ima etme özelliğine sahiptir, çünkü kavram ancak karşıtını görerek anlaşılabilir. Hegel bunu bir idealar sistemi geliştirmek için bir araç olarak görmüştür. Geleneksel diyalektik argüman yerine Hegel, her zaman çelişkiler duvarına çarpan gerekçeler ve karşı-nedenler sunarak felsefeyi, kavramların sonuçlarının ortaya çıkışını gözlemlemek olarak algılamış-

tır. Çünkü bir kavramın olumsuzlanması, kendisinin daha fazla olumsuzlanmasıyla beraber yeni bir kavram üretir. Hakikat, bir kavramın ve onun öneriler ağının gerçekliğidir ve bizi Mutlak olana, mükemmel bir rasyonel tutarlılık yapısına götürür.

Felsefi bir sistemin ideali, Descartes'ın Egosu veya Hume'un İzlenimleri gibi minimal varsayımlarla başlamaktadır. Fakat Hegel, "yokluk" kavramından yola çıkarak, hiçbir varsayım olmadan felsefi bir sistem yaratmanın bir yolunu bulmuştur. Aslında bu, yokluğun biraz daha fazlasıdır çünkü yokluk bir kavramdır ve kavramların olumsuzlukları vardır. "Yokluk", yalnızca "varlık" ile zıt olarak anlaşılabilir ve "varlık" ile başlamak "yokluk" anlamına gelmez. Bundan ötürü, bu ikili idealist düşüncenin temelini oluşturur. Yokluk ve varlık arasındaki geçişe odaklanırsak, üçüncü bir kavram olan "oluş" ortaya çıkar. Bu düşünce süreci, Hegel'in nedenlerden ziyade kavramlardan doğan, yeniden düzenlenmiş "diyalektik" kavramıdır. Hegel'in 1816'da tamamlanan *Mantık Bilimi* adlı kitabı, diyalektik süreç tarafından inşa edilen uzun bir kavram dizisini izler, ilerleme kaydettikçe kesinlik ve genişlik kazanır. Ana hatlarının Kant tarafından belirtildiği şekilde düşüncemizi kontrol eden büyük bir kavramsal kategori grubuna yol açar.

Kant, sadece tek doğru kavramsal şema olduğunu düşünüyordu, ancak Hegel için kategoriler, belirli bir tarihsel anda belirli bir kültür için uygundur. Her çağın Ruhu Mutlak olanın kavranmasına doğru ilerlemede bir adım olduğu için, Hegel, tanımladığı kategorilerin geçerliliği konusunda iyimser olmaya devam ediyor; onlar ise sadece gelişmeyi bekliyorlardı. Hegel idealisttir, bu yüzden bizim gerçekliğimiz bu düşünce yapısıdır, ancak idealar ve gerçeklik arasında gerçek bir boşluk yoktur; çünkü kavramlarımız tamamen rasyonel nihai bir gerçek üzerinde birleşir. Bir idealist olarak kendi olan şeyi (numeni) reddeder, ancak ulaşılamaz bir gerçeklikten kopmaz. Çünkü

kavramlarımız ve doğamız bir birlik oluşturur ve Ruh, doğanın öz farkındalığıdır. Hegel, dinine bağlı bir Hristiyan'dır ve Mutlak olanın rasyonel bir şekilde kavranmasının Tanrı ile birleşme gibi bir şey olduğunu görmüştür. Ortodoks teologlar onun sistemini kabul etmese de Hegel kendisini şüphelerle boğuşan bir çağda dinin savunucusu olarak görmüştür.

Hegel'in çok soyut metafiziğinin çıkarımları oldukça etkili olmuştur. Aydınlanma, rasyonel düşünceyi neyin doğru olduğuna dair evrensel bir fikir birliğine giden kısa yol olarak görmüştür, ancak Hegel'in tarih ve kültürel çeşitlilik üzerindeki vurgusu bu görüşü zayıflatmıştır. Rasyonel fikir birliği hayali, tarihin ideal bir sonucudur ve şu an, burada bekleyebileceğimiz bir şey değildir. Bu değişen kültürlerin etkisi, onun sisteminde yer edinir. Öyle ki, biz sadece deneyimleri böylesine değişken bir şekilde kategorize etmekle kalmıyoruz, aynı zamanda insan anlayışının kendisini de karakter olarak oldukça sınırlı görüyoruz. Bu konuda ortaya atılan özellikle etkili bir görüş ise, her bireyin karakterinin içinde buldukları kültüre göre değişim gösterdiğidir. Kültürel arka planı hesaba katmadığı için Kant'ın kesin ahlaki buyruklarını eleştirmiştir.

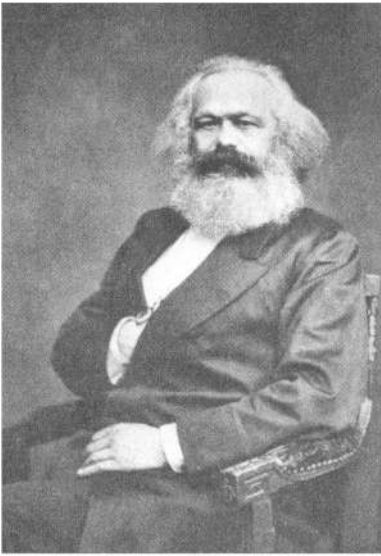
Hegel, kendimizi kolektif olarak düşünmemizi sağlamak için Ruh'u vurgulamıştır ve ona göre özgürlük bireysel değil, sosyal bir kavramdır. İnsan "özgür doğmaz", ancak ailenin sosyal kurumları, normal sivil toplum ve devlet aracılığıyla özgürlüğe kavuşur. Bunlar özgürlük bahşeden haklar yaratır, ancak tüm özgürlükler bireyler tarafından ileri sürülmelidir. (Böylece köleler bile sadece talep ettikleri takdirde özgürlük hakkına sahip olurlar.) Bir toplumda hiç kimse tam anlamıyla özgür olamaz, çünkü istediğinizi seçebilseniz bile, mevcut seçenekler başkaları tarafından yaratılır. Hegel sosyal sözleşme teorisini kabul etmemiş, zira sözleşme yapmak için bir topluma sahip olunması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, azınlığın baskı görmesine yol açtığı ve seçilmiş temsilcilerin

belirli çıkarları olduğu için demokrasiye de güvenmemektedir. En fazla umut, özgürlüklere değer veren ve daha geniş bakış açısına sahip aydınlanmış bir devlette vardır. Ruhun tarihi özgürlüğe doğru bir ilerlemenin tarihi olduğu için bu konuda iyimserdir.

KARL MARX (1818–83)

Hegel'in siyasi teorisi kapsamlı olmasına rağmen, sonraki nesil onu nasıl yorumlayacağı konusunda farklı kutuplara ayrılmıştı. Muhafazakârlar, devlet otoritesine duyulan ihtiyacı severken devrimciler, tarihsel ilerleme üzerindeki vurguyu sevmişlerdi. 1840'lı yılların başlarında Genç Hegelciler, Ludwig Feuerbach (1804–72) ve Karl Marx'ın önderliğinde devrimci çizgiyi benimsediler. Feuerbach, Hegel'in felsefesinin birçok yönünü kabul etti fakat, vurgunun kavramlardan çok bilinçli duyumlar üzerinde olması gerektiğini düşünüyordu. Marx aynı zamanda Hegel'in Mutlak olana ilişkin dini görüşünü reddetti. Feuerbach bir ateistti, ancak insanların neden dine inandıklarını açıklamayı amaçlıyordu; Tanrı kavramı, tamamen insani terimlerle, basitçe insanların olmak isteyeceği şeyin idealize edilmiş bir görüntüsü olarak görülmelidir. Feuerbach'ın en yüksek idealleri adalet, sevgi ve bilgelikti; bunlar Hristiyanlığın tanrısına atfedilen şeylerdi.

Marx da dini kabul etmeden açıklamak istedi ve Hegel'in tarihsel olarak gelişen kavramsal şemasını kabul etmesine rağmen, gerçeği tamamen fiziksel açıdan değerlendirdi. Sanayi devriminin hız kazanması Marx'ı oldukça etkiledi ve insan kavramlarını ve kategorilerini Hegel'in Ruhun rasyonel ilerlemesinden ziyade, ekonomi ve sosyal güce karşı değişen tepkiler olarak görmek şeklindeki özgün fikrini temellendirmeye başladı. Tarih dediğimiz şey, kavramların diyalektik gelişimi yerine, bir sınıfın başka bir sınıfın içinden çıkarak meydana gelmesidir. Tipik olarak savaş beyleri, toprak

Marx, Hegel'in sistemindeki çelişkileri pratik ekonomik terimlerle ele aldı ve tarihi, sınıf çatışmaları açısından açıkladı.

sahipleri veya varlıklı kapitalistler gibi güçlü bir sınıf bir muhalefeti ortaya çıkarır ve insanlar, sınıf savaşı olduğu için sınıflarıyla yakından özdeşleşirler. Böyle bir durumdan ancak bir devrim meydana gelebilir.

Marx'ın tartışmasının büyük bir kısmı, gerçek özgürlüğe doğru ilerlemeyi engelleyen modern orta sınıfla ("burjuvazi") ilgilidir. Burjuvazi liberalizmi sever, bu da onlara yeterli servete sahip oldukları kendi özgürlüklerini yaratma hakkını verir. Özel mülkiyet, işçileri ("proletarya") dışlamaya yarayan bir burjuva aracıdır ve geleneksel ahlak, din ve eğitim sistemi, proletaryaya boyun eğdiren burjuva yaratımlarıdır. Toplumsal değerlerin nihai kaynağı, sanayideki üretim araçlarının kontrolüdür. Temel fikir, sosyal gücün sadece yaşamları değil aynı zamanda zihinleri de kontrol etmesidir. Liberalizm, "adil ücret" ve "eşit haklar" gibi çekici fikirler sunar. Fakat bunlar, bir kontrol aracı olarak yaratılan "yanlış bir bilinç" olarak ortaya çıkarlar. Marx'ın amacı özgürlüktür, fa-

kat özgürlük gerçek olmalıdır ve bu yalnızca insanların kendi toplumları üzerinde tam kontrole sahip olduğu komünizm altında mümkündür.

Hiçbir filozofun etkisi, Marx'ın sonraki tarihsel olaylar üzerindeki etkisi kadar büyük olamaz. Marx'ın düşüncemizi kontrol eden güçlere ilişkin açıklaması, felsefedeki etkisini korumaya devam etmektedir. Kant sabit bir kavramsal şemamız olduğunu, Hegel ise kavramlarımızın geliştiğini öne sürerken, Marx dünyayı ele alma biçimimizin toplumsal güçlerin vicdanına kaldığını söylemiştir. Hegel'in ilerleme konusundaki iyimserliğini korumuştur, ancak Marx'tan sonra "ebedi" gerçeklerin çevremizdeki insanlar tarafından şekillendirildiğini ve değiştirildiğini görmek artık çok daha kolaydır.

10. BÖLÜM

MAVERICKS (1819–1910)

Hegel, 1818 yılında Berlin Üniversitesi'nde profesör unvanı kazandıktan sonra, Avrupa felsefesinin önde gelen figürü olmuştu ve çoğu öğrenci onun oluşturduğu yeni jargonda ustalaşmış, idealizminin bazı yönlerini benimsemişti. Fakat gelecek neslin başlıca filozofları bireyciler ve asilerdir. Arthur Schopenhauer (1788–1860), önce Fichte ve ardından Hegel'in derslerindeki anlaşılmazlık ve açıklama eksikliğinden dolayı çileden çıkmıştı. Özellikle Fichte'nin Kant'ın kendinde şeyini (numen) reddetmesine karşı çıktı ve Kant'ın "aşkın" idealizmini tercih etti. Hegel'in Mutlak olana ve devletin önemine bağlılığından nefret ediyordu ve Hegel'inki ile aynı zamana denk gelecek şekilde kendi derslerini düzenleyerek üniversitede skandal yarattı. Ancak, öğrenciler Hegel'e sadık kaldılar ve Schopenhauer neredeyse boş bir amfide ders verdi.

İlk yazısı, bir sistemin kurulabileceği, bir araç olarak gördüğü *Yeterli Sebep İlkesi* üzerineydi. Her şeyin bir sebebi olduğu için, önceden varsayılan düşünce kategorilerinden ve deneyim kavramlarından vazgeçebiliriz, çünkü onları akıldan

Schopenhauer, idealizmin yarattığı belirsizliğe isyan etti ve görüşlerini, insan iradesinden başlayarak, şeyleri açıklama şeklimiz üzerine inşa etti.

çkarabilir veya algıdan türetebiliriz. Schopenhauer dört açıklama yöntemi önermişti: Nesneleri nedenlerine göre, kavramları temellerine göre, matematiği uzay ve zamanın doğasına göre ve etiği motivasyonu inceleyerek açıkladığımızı ifade eder. Sorgulama şeylerin sebeplerinin araştırılması olsa da Schopenhauer, doğanın kendisinin tamamen rasyonel olduğu şeklindeki stoacı görüşü reddetmiş ve bazı şeylerin açıklanamaz olduğunu savunmuştur.

Anlayışımızı sınırlayan iki önemli şey, Benlik ve güçlü realistlerin kabul ettiği kendinde-şey hakkındaki cehaletimizdir. Bilebileceğimiz şey, tasarımsal deneyimlerimiz ve bunlardan doğan gerçeklik duygumuzla kendi istencimizin faaliyetidir. Bu düşünce, Schopenhauer'ın 1819 tarihli büyük eseri *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*'yı kaleme almasına yol açtı. İstenci sadece (şüphe duyduğu) "özgürlüğe" sahip olabilecek teorik bir varlık olarak değil, (bu rol için olağan aday olan aklın aksine) zihinlerimizin en önemli yönü olarak gördü.

Açıkçası Schopenhauer bir idealistti, çünkü gerçekliği istencin odaksal eylemleri olarak kabul etmiştir ve istenç, zihnin kesinlikle fiziksel olmayan bir parçasıdır. Fakat deneyimler arasındaki nedenler ağını arayarak, kendinde-şeye ulaşabilir ve gerçeklik olarak kabul ettiğimiz şeyin başarılı bir resmini oluşturabiliriz. İstencin faaliyeti bize böylesi bir nedenselliğin doğrudan deneyimini verir ve onun beden üzerindeki kontrolü bizi dışsal olarak temsil ettiğimiz şeye bağlar. Bu anlamda Schopenhauer, bildiğimiz en gerçek şey olduğu için istencin kendinde-şey olduğunu öne sürmüştür. Ona göre bilinçli zihin tamamen istencin ve tasarımın bileşimidir, çünkü bilinç bu roller haricinde var olmaz. Düşünsel yönümüz bu faaliyetlerde bulunur, çünkü sürekli olarak deneyimlerimizle başa çıkmak için kavramlar, nedenler ve sebepler türetiriz.

Çoğu düşünür (Hume dışında), Ben'i bir zihnin temel gücü olarak görmüştür. Ancak Schopenhauer, "Ben" kelimesinin belirsiz olduğunu, yani hem bilen pasif varlık hem de isteyen aktif varlık anlamına geldiğini kaydeder. Aktif istenç, Benliğin bildiğimiz tek yönüdür ve bu sürekli değişiyor gibi görünmektedir. İstencin kendisi, karakter ve güdünün bir bileşimi tarafından yönlendirilir ve bunları açıklamak için Schopenhauer, bilinçaltına büyük önem vermiştir. İstenç eylemlerimizin çoğu bizden gizlenen arzular, korkular ve akıl yürütme ile açıklanmaktadır. Bilinçaltındaki başlıca güdülerimiz bencillik ve kötülük, aynı zamanda çok değer verdiği şefkattir.

Kendi düşüncemizi ve güdümüzü kontrol edemememiz, istenci insanlar için bir sefalet kaynağı yapar. Schopenhauer, hayata karşı karamsar bir bakış benimsemesiyle ünlüdür. Hayatın, arzuların tatmininden başka bir amacı olmadığını ve bizi mutsuz eden şeyin, sonsuz arzuları tatmin etme istencimiz olduğunu ifade eder. Bu, sıkıldığımızda bizim için kaçınılmaz bir hal alır ve böyle bir durumda genel olarak hepimizin ölmesi daha iyi olur. Yeniden doğuş ihtimali korkunçtur

ve eğer intihar hızlı ve kolay gerçekleşen bir eylem olsaydı çoğu kişinin onu gerçekleştireceğine işaret eder.

Bir teselli olarak Schopenhauer, bilginin ve özellikle sanat eserlerinin zevklerini sunmuştur. Estetik üzerine kapsamlı yazılar yazmış ve sanatın bizi, istencin amansız arzularında hapsedilmekten kurtardığını görmüştür. Romantiklerin aksine, sanatın duygulardan çok fikirlerle ilgilendiğini fark etmiştir. Kant gibi, o da sanatta “tarafsız” bir dünya deneyimi bulmuş ve Platon’un öne sürdüğü Formlar dünyasıyla özdeşleştirdiği daha az kişisel bir gerçeklik haline ilişkin fikir vermiştir.

Etiği, bizim doğal şefkat duygumuza dayandırmıştır. Kant’ın ahlaka yönelik rasyonel yaklaşımının umut vaat etmediğini düşünmüştü, çünkü davranış rasyonel olsa bile tam anlamıyla çirkin olabilirdi. Ne sanatta ne de ahlakta rasyonel teori, pratik söz konusu olduğunda pek yardımcı olmaz. Diğer sorun, şefkat dışında sahip olduğumuz tek güdümüzün kişisel çıkar olmasıdır ve bu, ahlakın tam tersidir. Ahlakı oldukça bireysel bir mesele olarak görmüştür. Siyasete çok az ilgisi vardır, savunmayı ise devletin ana rolü olarak benimsemiştir.

Schopenhauer ateisttir ve özellikle Hıristiyanlığın öne sürdüğü dünyanın kötü olduğu fikrini tasvip etmemiştir. Fakat öte yandan, dinlerin eğitimsiz insanları hayatı ciddiye almayla teşvik etme konusundaki sosyal rolünü takdir etmiştir. Benliği belirsiz ve sürekli değişim halinde bulduğu ve tek gerçek erdemi şefkat olarak gördüğü için, yaşamının ilerleyen dönemlerinde Budizm’e ilgi duymaya başlamıştır. Budistlerin ahlaksızlıklara (şehvet, tembellik, öfke, açgözlülük ve nefret) karşı tutumunu takdir etmiş ve ancak bunlar anlaşıldıktan sonra erdemleri (acıma, adalet, nezaket, bilgelik ve dürüstlük) arzulamamız gerektiğini söylemiştir. Schopenhauer hayatının son dönemlerine kadar göz ardı edilmiş, ancak üzücü olsa da yaşamını hayranlık uyandıran bir halk figürü olarak sonlandırmıştır.

SØREN KIERKEGAARD (1813-55)

Kopenhag Üniversitesi'nde teoloji eğitimi alan Kierkegaard, Hegel'in eserlerini okumuş ve Schelling'in Berlin'deki derslerine katılmıştır. Schopenhauer gibi, o da bu Alman idealizminden nefret ediyor ve Hegel'in insan yaşamına dair ortaya attığı, insanların ancak daha geniş bir toplulukta önem kazandığını öne süren tarihsel görüşüne isyan etmiştir. Sistematik filozofların tümü bu noktayı kaçırmış gibidir, çünkü sistemleri, yaşam kılavuzlarından çok zamansız matematik görüntüsündedir. Filozofların dikkatini ahlaka çeviren Sokrates (Kierkegaard'ın kahramanı) bile sadece ahlaki bilgiyi tartışmış, ancak etik yaşamın günlük gerçekliğini asla tartışmamıştır.

Kierkegaard Danimarka'ya döndükten sonra geleneksel düşünceye meydan okumak için tasarlanmış bir dizi kitap (çoğu takma ad kullanılarak yazılmıştır) kaleme almaya başlar. Sokrates gibi o da şehrin sokaklarında tanıdık bir sima haline gelir ve amacının okuyucularına "zorluklar yaratmak" olduğunu söyler. Asıl amacı, onları soyut kuramlaştırmadan uzaklaştırmak ve yaşam denilen olaya karşı doğru tutumu aramalarına teşvik etmektir. Geleneksel terminolojideki odağı, Varlıktan Oluşa çekmiştir. Klasik şüphecilikle ilgilenmez ve somut bir dünyadaki insanlık durumunun gerçekliğini hafife alır.

Nesnel doğruluk olarak hakikat fikrinden uzaklaşmıştır. Çünkü dili önyargılı ve akli sadece açıklayıcı olmaktan çok kendisinin eğlendirici bulduğu çelişkileri bulmaya dayanır şekilde bulur. Bundan dolayı gerçeği, kesinlik içermeyen, ancak özgünlük, inanç, dürüstlük ve tutkulu bağlılık içeren bir ruh hali olarak ele alır. Bahsedilen gerçeklik, "Bu bir gerçektir" yargısındaki gerçeklik değil, "olduğu gibi davranmak" veya "O gerçek bir kahramandır" ruhundaki gerçekliktir. Önemli olan, bir yaşama rehberlik edecek, yol gösterici bir hakikat durumuna ulaşmaya çalışmak ve bu sonuca ulaşmak için bunun sonsuza kadar onaylanması ve tekrarlanmasıdır.

Kierkegaard için önemli olan büyük teoriler değil, sadece gerçek bağlılığın anlam kazandırabileceği bireysel yaşamlarımızdır.

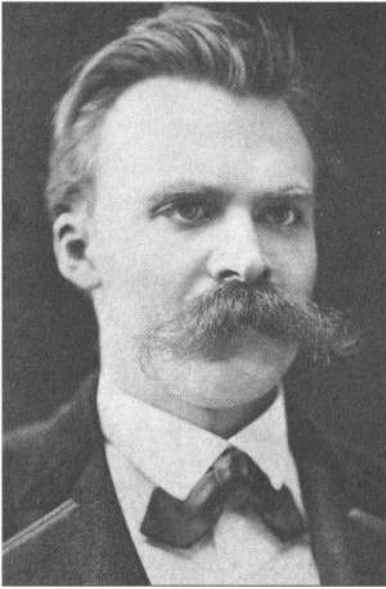
Kierkegaard tutku ve akıldan ziyade bağlılığı yaşamın özü olarak görmüş ve bunların, romantizmin ruhunu yansıttığını ifade etmiştir. Kierkegaard üç bağlılık türü öne sürmüştür: Estetik yaşam (zevke odaklanmış normal yaşam), etik yaşam (görev aramak) ve dini yaşam. Kendisi bir Hıristiyandır ve teoloji okumuştur. Ahlaki ve dini yaşamlar arasındaki farkı ortaya çıkarmak üzere Tanrı'nın İbrahim'e tek oğlunu kurban etmesini buyurduğu *Yaratılış Kitabı*'nda İbrahim ve İshak'ın hikâyesini incelemiştir. İbrahim bu emre itaat etmeye karar verip oldukça ahlaksız gibi görünen bir eylemde bulunacakken, Tanrı müdahale etmiştir. Metin, İbrahim'e Tanrı korkusunu gösterdiği için övgü içerir ve Kierkegaard da bu konuda hemfikirdir. En yüksek yaşam biçimi, "etik olanın teleolojik olarak askıya alınmasını" içerir (daha yüksek bir amaç için yapılır) ve bu bizi inanç dünyasına götürür.

Tanrı'nın varlığının kanıtlanabileceğini düşünmemiş, ancak ona göre Hristiyan inancı sağlam kalmış ve gerçeklerin nesnel bir değerlendirmesinden ziyade öznel bir bağlılık olarak modern Tanrı'ya inanç kavramına öncülük etmiştir. En ünlü benzetmesi, imanı bir "sıçrama" olarak görmektir. Bu, genellikle bir engelin üzerinden bir sıçrama ya da bilinmeyene büyük bir sıçrama olarak görülür. Fakat Kierkegaard'ın aklında canlandırdığı şey, bir dansçının bilinmeyen bir aleme sıçrayıp daha sonra yeni bir perspektifle donatılarak gerçekliğe geri dönmesidir.

Kierkegaard, ününü günümüzde varoluşçuluk olarak adlandırdığımız şeyi somutlaştıran etik yaşam açıklamasıyla korumaya devam etmektedir. Sabit bir benliğe inanmaz. Fakat benliği sonlu ve sonsuz, geçici ve ebedi, özgürlük ve zorunluluk duygusu olan karşıt çiftlerin bir sentezi olarak görmüştür. Benlik kendi iyiliği için değişimi arar, bu yüzden "olması gerektiği gibi, yani olduğu gibi kalmaya çalışan" özgünlüğe ulaşmak için mücadele etmeliyiz. Bunun en etkili kısmı, "genişleyen uçurum" olarak adlandırdığı seçim özgürlüğüyle yüzleşmektir. Bu, kötü bir şey olmayabilecek bir "kaygı" durumuna yol açar. Kendimizi uygun bir şekilde kaygılanmak üzere eğitmeliyiz. Bunu başarabilirsek, etik seçimlerimiz sadece doğru olanı yaparak değil, onu enerjik ve yoğun bir bağlılıkla yaparak da iyi olabilir. Yaşamı geç anlasak da yaşam sadece önümüze baktığımızda yaşanabilir.

FRIEDRICH NIETZSCHE (1844-1900)

Friedrich Nietzsche, aydın ve bilge olan bir Alman papazının oğluydu. Ancak kısa süre sonra Hristiyanlıktan "içgüdüsel olarak" çıktığını söyledi. Aynı zamanda kendisi akademik bir kariyere devam edemeyecek kadar alışılmışın dışında biriydi. Sonunda İsviçre'de yalnız bir hayat sürdü ve 1880'li yıllarda bir dizi alışılmadık ve ilgi çekici kitap çıkardı. Kahramanı

Nietzsche, bize egemen olan bilinçsiz dürtüleri yönlendirmek üzere sağlıklı değerler arayarak, bireysel insan yaşamını geliştirmek istedi.

Schopenhauer'dı, ancak onun karamsarlığına sempati duymuyordu. Nietzsche'nin önceki neslin idealizmiyle hiç ilgisi yoktu, fiziksel dünyaya ilişkin realist bir yaklaşımı vardı ve Darwin'in yeni evrim açıklamasını doğal seçim olarak kabul etti. Tamamen fiziksel olan bu dünyada en büyük zorluk nihilizmin nasıl reddedileceğiydi. Bu, din çöktüğünde ve nesnel bilim egemen olduğunda bizi tehdit eden tüm değerlerin görünürdeki kaybıydı.

Aristoteles'e göre felsefe merak ve tereddüt etmekle başladı, ancak Nietzsche felsefenin dehşet ve saçmalıklarla başladığını söyledi. Felsefedeki temel amacı "değerlerin sıralanması" idi ve bunu yapmamıza yardımcı olacak bir yaşam resmi oluşturdu. Ancak felsefe yapmayı oldukça kişisel bir mesele olarak gördü ve düşünürlerin kendi inançları doğrultusunda yaşamalarını bekliyordu. Mantık ve "saf" akılla pek ilgilenmiyordu ve felsefi düşüncenin daha çok güreş ya da dansa benzediğini düşünüyordu.

Antik dünyadaki düşünce yapısına ilişkin görüşü, çarpıcı bir şekilde alışılmışın dışındaydı. Homeros'un destansı şiirlerinde görülen geleneksel onur, kararlılık ve dürüstlük erdemlerine hayran kaldı. Sokrates insanlar yerine akla yetki veren demokratik diyalektik fikrini tanıttığında, Nietzsche bunun Yunan toplumunu birleştiren geleneksel değerleri zayıflatıldığını düşündü. Platon, gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmayan Formlara idealist bir inanç yükleyerek Yunan kültürünü üstün kılan değerleri yok ettiği için, Nietzsche onu daha kötü buluyordu. Hristiyanlık, değerlerin sıralamalarını alt üst ederek değerler sisteminde nihai çöküşü yaratmıştı. Alçakgönüllülük, başkalarını önemseme ve uysal itaat gibi iyi bir köleyi belirleyen değerler, iyi bir Hristiyan için en yüksek değerler haline gelirken, Nietzsche'nin hayranlık duyduğu gurur, öz saygı ve askeri cesaret gibi büyük aristokratların değerleri artık kötü olarak görülüyordu. Hristiyanlık aynı zamanda, düşünce yerine inancı tercih etti ve normal, sağlıklı bir yaşamın pek çok arayışını kötü olarak damgaladı.

Nietzsche dış dünyaya karşı bir realistti, ancak hakikat kavramı söz konusu olduğunda ihtiyatlıydı. Ona göre en büyük sorun, dünyayı aşırı basitleştirmemizdir. Örneğin, kanıtlar genel mantıkta başarılı olur çünkü sembolere ve harflere kesin ve değişmez değerler atanır. Fakat gerçeklik hiçbir zaman kesin ve değişmez değildir, bu yüzden mantık gerçeklikten kopuktur. Matematik, bilimsel yasalar ve kesin kavramları veya kategorileri kullanmaya çalışan tüm etkinliklerde de aynı şey geçerlidir. Bunun yerine, şeyler hakkında kendi "bakış açılarına" sahip bireysel insanlarımız vardır ve umabileceğimiz en iyi şey, bakış açılarımızı birleştirerek oluşturulmuş bir resimdir.

Nietzsche gerçeği reddeden Protagoras gibi tam bir göreci değildi fakat, farklı kültürlerin çeşitli bakış açılarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Onun için önemli olan soru hakikatin doğasını tanımlamak değil, hakikatin neden önemli görüldüğünü sormaktı.

Mitolojinin ya da büyük toplumsal tutkuların egemen olduğu çağlarda, kesin hakikat arayışı yersiz görünüyordu ve gerçeği bilme çaresizliği çoğu zaman bir şeylerin ters gittiğinin bir işaretiydi. Nietzsche için önemli olan hakikat veya belki de ulaşılamayan bilgi değil, inançlarımızdır, çünkü nasıl yaşadığımıza rehberlik eden şey inançlardır. Bilimsel nesnellik neredeyse imkânsız görüldüğü için, değerler ve gerçekler arasında keskin bir ayrım görmemiştir.

Nietzsche, Schopenhauer'ın iradeye ve deneyimlerimize duyduğu güvene hayran kalmıştır. Bununla birlikte, zihne ilişkin düalist görüşü savunmuyordu ve bu nedenle, istenç sadece insanlar için değil, doğanın tamamı için temeldi. Buna "güç istenci" adını verdi ve bu sadece insan eylemlerinde değil, aynı zamanda bir test tüpüne iki kimyasal madde eklediğimizde gözlemlediğimiz çatışmada da görülmekteydi. Bu güç, insanlarda "dürtüler" olarak adlandırdığı şey olarak deneyimleniyordu ve kişiye dair önemli olan hemen hemen her şey, bazen iyi koordine edilmiş, bazen kısım kısım olan, değişen bir baskın ve itaatkâr dürtü modeliyle açıklanabilirdi. Nietzsche'ye göre benlik bir kurgudan ibarettir ve bu dürtüleri gerçekten birleştiren tek şey onları içeren bedendir. Dürtüler ziyadesiyle bilinçsizdir (ve biraz da korkutucudur) ve Nietzsche, bilinci hayatın çok yüzeysel bir yönü olarak görmezden gelmiştir.

Kitaplarından biri, çağının geleneksel ahlakından duyduğu hayal kırıklığını ifade eden *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886) metnidir. Toplumlar, eski zamanlardan kalan katı değerler sistemlerinde sıkışıp kalırlar ve bu yüzden, en iyi yaşam tarzı için gerekli olan taze ve canlı değerleri yaratamazlar. Nietzsche'nin arayışı kendimizi otoriter ve katı geleneklerden kurtarabilseydik, mümkün olabilecek yeni yaşam biçimleri üzerinedir. Bu yüzden tüm standart ahlak teorilerini reddetmiştir. Eski erdem teorisi, insan doğasının sabit görüşüne çok fazla dayanır. Bu nedenle oldukça muhafazakârdır ve kurallara ita-

at eder. Kant'ın kesin buyruğu, evrensel olan ahlaki yasaları hedefler. Fakat ahlak tamamen kişisel olmalıdır ve Kant'ın te-
orisi itaati en yüksek erdem yapar. Ahlak sözleşmelere daya-
namaz, çünkü sözleşmeler yalnızca eşitler arasında yapılır ve
insanlar eşit değildir.

Saçma bir şekilde Nietzsche, evrensel “mutluluğu” hedefle-
yen, sıkıcı olan ve insani gelişmenin olanaklarını kısıtlayan
faydacılığı (utilitarizm) özellikle küçümsemektedir.

Düşündüklerimizi kontrol edemediğimiz için Nietzsche de
özgür iradeyi reddetmiştir. Dürtülerimiz büyük ölçüde bi-
linçsiz olduğu için kendi niyetlerimizi veya güdülerimizi bile
bilemeyiz, yaptığımız şeyin sonuçlarını asla umursamayız.
“İçgüdü”, eylemlerimize rehberlik etmek üzere bize eşlik eder
ve içgüdülerimize yön vermek için sağlıklı değerler üretmeli-
yiz. Onayladığı değerler arasında dürüstlük, cesaret, nezaket,
iç görü, sempati ve yalnızlık bulunmaktadır. Umudun bir kö-
tülük olduğunu düşünmektedir. Harekete geçmek için sahip
olduğumuz tek motivasyon güdülerimiz olduğu için, bu gü-
düler genellikle kişinin çıkarlarına yöneliktir. Ancak bu kötü
bir şey değildir, çünkü aşk bile bir bencillik türü olarak anla-
şılabilir.

Ahlaki özgün bireysel değerlerin bir ifadesi olarak gördüğü
için Nietzsche, ilk varoluşçu düşünürlerdendir. Kierkegaard
gibi, Oluştan çok Varlıkla ilgilenir, fakat Nietzsche, özgür ira-
deyi reddetmesi ve oldukça sınırlı becerilerle kendi doğamızı
değiştirmek durumunda olduğumuzu öne sürerek öteki varo-
luşçulardan ayrılıyordu. O da can sıkıntısını aktif ve yaratıcı
olma özlemini ortaya çıkardığı için olumlu bir nitelik olarak
görmüştür.

Daha demokratik düşünürler arasında Nietzsche, elitizmiyle
meşhurdur. Kişiye dair “daha yüksek tip” işareti, dürtülerinin
diğer insanlara göre daha birleşik ve odaklanmış olmasıdır.

Bundan dolayı bu kişilerin net bireysel hedefleri vardır ve bunlara ulaşmada daha başarılıdırlar. Bu onları üstün kılar, ancak bu takdire şayan insanları son derece büyük suçlulardan ayırmak için sıklıkla “sağlıklı” kelimesini kullanır. Ölümden sonra Naziler Nietzsche’ye hayranlık duymuşlardır ve Nietzsche de gösterdikleri bağımsızlık ve kararlılık niteliklerini kesinlikle onaylayacak bir tutumdadır. Fakat bunun yanında Nietzsche, ırkçılığı kınamıştı ve yaşıyorsa Nazileri kesinlikle (daha sonra kendi kız kardeşi de bu topluluğa katılmıştı) sağlıklı olmaktan çok “hastalıklı” olarak nitelendirirdi. Daha yüksek tipin en üst noktası *Übermensch*’tir (“Üst insan”). Sanatçılar ve öğretmenlerin yanı sıra askeri liderleri de içeren bu nadir kişiler, değerlerin yaratılmasında tam bağımsızlık gösterirler; bu da takip etmekten başka bir şey yapamayan geri kalanımıza ilham verirdi.

Schopenhauer gibi, Nietzsche de sanata (ve özellikle müziğe) büyük önem vermiştir. İlk çalışmalarında sanatı yaşamın en üst ideali olarak görmüş, ancak daha sonraki düşüncelerinde bu yalnızca en değerli olana ilişkin bir ifadedir. Sık sık dans etmeyi övmüştü ve nitekim görünüşe göre yalnızken kendi kendine dans ediyordu. Hayatın bir sanat eseri olabileceği fikrini sevdi. Aynı hayatı tekrar tekrar yaşamak zorunda kalabileceğimizi öne süren Bengi Dönüş fikrini özellikle aydınlatıcı buldu. Bir yandan hayat anlamsızsa, o halde bu nihilizme sonsuza dek karşı çıkmak bir tür zaferdir, öte yandan bir diğer seçenek ise; böylesine sonsuz tekrarlara layık bir yaşamı sürdürmeye çalışabiliriz.

Nietzsche büyük bir siyaset teorisyeni değildi, ancak birçok seçkin ve aristokratik değere olan sevgisi, zayıfların güçlülere dizginleme girişimi olarak demokrasiden nefret etmesine yol açtı. Çoğu toplum fetih ve iktidar sonucu ortaya çıktığı için sosyal sözleşmenin saçma bir fikir olduğunu düşündü. Bununla birlikte, vatandaşların nihai amaçlarının toplumu

geliştirmek olduğu sürece toplumlarına katılmaları gerektiğini düşünüyordu. Nietzsche'nin bazı görüşleri korkutucu gelebilir, ancak kendisi çekici bir adamdı ve kendisini tanıyanlar tarafından çok seviliyordu. Kariyeri, tam anlamıyla zihinsel bir çöküş yaşadığı 1889 yılında üzücü ve erken bir şekilde sona erdi. Son birkaç yılını kız kardeşinin bakımı altında geçirdi ve bu, hoş olmayan bir kaderdi.

CHARLES SANDERS PEIRCE (1845–1910)

Filozoflar idealizmi, sosyal devrimi ve bireysel özgünlüğü düşünürken, bilim insanları dikkate değer bir ilerleme kaydetmişlerdi. Yeni gezegenler keşfedilmiş, Dünya'nın yüzeyi haritalanmış, evrim mekanizması ortaya çıkmış, ısı ve enerji anlaşılmış ve elektrik kontrol altına alınmıştı. Her şeyden önce, maddenin doğasının, periyodik tablonun yapısının keşfedilmesiyle sonuçlanan birçok elementten oluştuğu ortaya çıktı.

Auguste Comte (1798–1857) geleceğin felsefesinin soyut spekülasyondan çok, bilim tarafından yönlendirilmesi gerektiği fikrine öncülük etti. Uygarlık tarihine önce teolojinin, sonra metafiziğin ve son olarak da tüm bilginin bilimsel olduğu ve her zaman gözlemlenebilir kanıtlara dayandığı fikri olan pozitivizmin egemen olduğunu gözlemledi. Neyin bilinebileceği konusunda sınırlamalar vardı. Fakat Comte, bilimin sadece önemli gerçekleri ortaya çıkarmakla kalmayıp aynı zamanda temel sosyal sorunlarımızı da çözeceğine dair büyük umutlara sahipti. Bilim yavaş yavaş tüm geniş gerçekleri ve gözlemin somut ayrıntılarını ortaya çıkardığı için, metafizik ortadan kalkacaktı. Birçok pozitivizm yanlısı vardı ve bilime karşı bu tutum, hâlâ etkisini kaybetmemiştir.

Charles Sanders Peirce (“pörs” olarak telaffuz edilir) ABD'nin ilk büyük filozofudur ve felsefeyi bilimler çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu tutum onu metafizik konusunda (bir aşamada “saçmalık” olarak reddetti) oldukça ihtiyatlı hale getirse

Peirce, bilimi temel alan ve bilgiyi başarılı pratik tahminler açısından değerlendiren Amerikan pragmatizmini kurdu.

de deneysel araştırma yöntemlerine dayalı genel fikirlerin bir açıklamasını geliştirmiştir. Metafiziği, bilimin arkasındaki apaçık sağduyuya ve gerçek olandan çok, mümkün olanın alanına genişleterek bilimsel tablonun bir tamamlanması olarak görmüştür. Metafizikteki muhakemenin oldukça basit olduğunu, ancak ilgili kavramların son derece zor olduğunu öne sürmüştür.

Alman idealizminin hâlâ popüler olduğu bir çağda, Peirce kesinliği ve analiz yapmayı hedefliyordu. Mantığın kesin düşünce için gerekli bir araç olduğunu söyleyen ilk modern filozoflardan biriydi. Şeyler arasındaki farklı türdeki ilişkilerin ayrıntılı açıklamasına öncülük etmiş ve tür ile simge kavramları arasındaki ayrımı ortaya koymuştur (böylece “Hayır! Hayır! Hayır!” dersem bir kelime- türü- ve üç kelime konuştum. - göstergeler). “Şimdi”, “burada” veya “biz” gibi “dizinsel” kelimelerin anlamlarının konuşulan duruma bağlı olarak değiştiğini ilk fark eden Pierce olmuştur. Peirce, dizinsel kelime-

lerin rolünün, acil durumumuza dikkat çekerek bizi daha dikkatli hale getirmek olduğunu ifade eder. Fikirleri temsil eden gösterge ve sembollerin genel temasıyla ilgilenir ve bu yolla günümüzde göstergebilim olarak adlandırdığımız bilimin temelini atar. Pierce göstergeleri üç gruba ayırır: Benzeşkeler, (ikonlar) neye benzediklerini temsil eder; belirtiler doğal bir işaretir ve semboller ise uzlaşımsaldır. Amacı, onları ifade ettiğimiz dili inceleyerek düşünme kategorilerimizi anlamaktır.

Peirce, gerçekçiliğe karşı idealist ve skeptik argümanların gücünü anlamış ve gerçekliğe dair şüphe duymanın mümkün olduğunu kabul etmiştir. Yine de kendi görüşü, gerçekçiliğin doğru olduğunu ve nesnel gerçeklerin var olduğunu ummamız gerektiği gibi şeklindedir, aksi takdirde bilim zaman kaybıdır. Mantığı gerçekte kökleşmiş olarak görmüş ve çelişki kavramımızı saf fikirlerden değil, deneyimden aldığımızı öne sürmüştür.

Onun hakikat kavramı sıra dışıdır ve bilim hakkındaki iyimserliğine dayanır. Bilimin herhangi bir kesinlik keşfettiği veya bulması muhtemel olduğu fikrini tamamen reddetmiş, ancak yine de başarılı bilimi en iyi bilimiz olarak kabul etmemiz gerektiğini düşünmüştür. Böylelikle yanlışlanabilirlik fikrini bilgi teorisine dahil etmiştir. Bu da (Descartes'ın aksine) şeyleri onlardan emin olmadan bilebildiğimiz anlamına gelir. Hakikati, bilimlerin yavaş yavaş birleştiği nihai bilgi olarak tanımlar. Dolayısıyla gerçek, sorgulamanın başarısından ziyade hedefidir.

Tümevarımsal akıl yürütme (örneklerden yola çıkarak genelleme) bilimsel düşüncenin temelidir, ancak Peirce ilgili zorlukları fark etmiştir. Çok sayıda benzer gözlem, asla gelecekteki bir istisnayı imkânsız hale getiremez. Ancak Peirce için bundan daha fazlası mevcuttur ve duruma daha geniş bir açıdan bakmamız gerektiğini ifade eder. Örneğin kimyagerler saf ve standart içeriklere sahipse, bir deneyi tekrar yapmala-

rına gerek yoktur. Tümevarım sadece çok sayıda gözleminiz olduğu durumlarda bir strateji verir. Fakat yalnızca bir tane gözleminiz varsa, bir serideki ilk gözleme yönelik ne yapmalıyız? Peirce, bunun için olası açıklamaları resmetmek üzere yaratıcı hayal gücüne ihtiyacımız olduğunu söyler (“kaçırma” olarak adlandırdığı bir prosedür). Bu etkili fikir, mantıksal çıkarımdan ziyade açıklamaya dayalı modern bilim açıklamalarına yol açmıştır.

Peirce’ün ününü kazanmasında etkili olan gelişme Amerikan pragmatist felsefe okulunu kurmasıdır. Burada idealizme ve şüpheci deneyciliğe bir tepki olarak amaç, insan anlayışının geleceğe baktığı ve her öneriye “Biliyoruz mu?” yerine “Bu işe yarıyor mu?” sorusuyla yaklaşarak gerçek dünyaya geri dönmektir. Peirce için bu, şeyleri nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgili bir teoriydi. Nesneleri özellikleri olan maddeler olarak görmek yerine, bir nesne hakkındaki tüm anlayışımızın sahip olabileceği olası etkilerden oluştuğunu söyler. Bir kavram, yol açabileceği olası deneysel sonuçlar olarak tanımlanır. Bir inanç, sadece akli bir durum olmayıp, eylem için bir kuraldır (bu, inançları bilgi veya gerçekten daha önemli kılar). Etik, genel teorilerle değil, yapılabileceklerin anlık olasılıklarıyla ilgilenmelidir. Genel olarak, Peirce’ün pragmatizmi, anlamları ve özellikle bilimdeki anahtar terimleri belirlemek üzere ortaya atılan bir teoridir.

Yirminci yüzyılın başlarında, pragmatizm, özellikle William James (1842–1910) tarafından popüler hale getirildiğinde pek çok takipçi kazanmaya başlamıştı. James her şeyden önce bir psikologdu ve Peirce tarafından reddedilen bir fikir olan pragmatik hakikat teorisi fikrini ortaya attı. Genel hatlarıyla bu, hakikati başarılı eylemin ayırıcı özelliği haline getirerek, bir şeyin yararlı olması durumunda doğru olduğunu öne süren bir anlayıştır. ABD’deki modern düşünce, Amerikan kültürünün tipik bir örneği olarak görülen pragmatizmden büyük ölçüde etkilenmiştir.

11. BÖLÜM

ANALİZ (1879- 1951)

Ağırlıklı olarak İngilizce konuşulan ülkelerde uygulanan Analitik felsefe ile esas olarak Almanya ve ardından Fransa’da uygulanan “Kıta Avrupası” felsefesi arasındaki ayrımın, 1790’lı yıllarda Kant’ın felsefesinin nasıl yorumlanacağı üzerine yaşanan tartışmayla başladığı söylenir. 1900 yılından sonra Almanya’da Edmund Husserl’in fenomenolojiyi (görüngübilim) kurması ve Bertrand Russell’in İngiltere’deki matematik üzerine yazıları ile fikir ayrılıkları çok daha net hale gelmiştir.

Modern bir Analitik filozof, Önermeli Mantığı, Yükleme Mantığını, Küme Teorisini ve Modal Mantığı anlamalıdır. Teknik olarak yaklaşanlar bu listeye Sezgicilik, Mereoloji, Çok Değerli ve Tutarlı-Ötesi Mantık ve hatta Kategori Teorisini de ekleyeceklerdir. Bu tür tekniklerden kaynaklanan kesin analiz yöntemleri, artık etik, siyaset teorisi, dil felsefesi, metafizik, zihin felsefesi, epistemoloji, uygulamalı etik, feminizm ve hatta estetikte bile görülebilen bir düşünce tarzı üretmiştir. Şimdi ise ana teknik ayrıntıların kısa bir özetine göz gezdireceğiz.

Önermeli Mantık eski stoacılar tarafından geliştirilmiş, ancak George Boole (1815-64) tarafından kesinlik kazanmıştır. Boole'un büyük fikri, düşünceler arasındaki ilişkileri belirlemek üzere cebir sembollerini kullanmaktır. Bu, "bağlaçlar" ile birbirine bağlanan tam cümleler (veya "önergeler", cümlelerin arkasındaki belirsiz fikirler) arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Bunlar da ve ($\cdot$), değil ($\neg$), veya ($\vee$), ise ($\rightarrow$) dir. Önergeler, daha sonra karmaşık ifadeler oluşturmak için bağlaçlarla birleştirilebilir. Dolayısıyla, "Bunu yaptıysa ve kimse ona yardım etmediyse, o zaman ya delidir ya da dahidir" cümlesi ($D \cdot \neg H$) $\rightarrow$ (CvG) olarak sembolize edilebilirdi. Cümleler daha sonra her bağlaç için kullanım kuralları kullanılarak ispatlanabilir veya çürütülebilir.

Yüklem mantığı, matematikçiler tarafından kullanılan mantığı tanımlamak üzere 1879 yılında Gottlob Frege tarafından oluşturulmuştur. Bir cümlenin öğelerin bir kısmına mı yoksa tümüne mi atıfta bulunduğunu söylemek üzere değişken öğeler için harfler (x, y, x), belirli nesneler için harfler ($a, b, c, \dots$), yüklemeler veya özellikler için harfler ($F, G, H, \dots$) ve iki niceleyici ($\$, \forall$) öne sürmüştür. Dört standart bağlaç hâlâ cümleleri bağlamak için kullanılır ve ispatlar aynı kalır. $\forall x \$ y$ ($Fy.Gy$) cümlesi "tüm x 'ler için hem F hem de G olan bir y vardır" der ("her zaman hem zeki hem de zor olan en az bir öğrenci vardır" gibi).

Küme Teorisi, başta Ernst Zermelo (1871-1953) olmak üzere bir dizi insan tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, nesneleri grupta mantığıdır. Yüklem Mantığı'nı yeni bir sembolle - $\mathcal{E}$ - kullanır. Bu da "üyesidir" (veya "içindedir") anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "Zermelo Alman'dır" için bir $\mathcal{E} A$ yazabiliriz, böylece Almanlar grubunun bir üyesi olduğunu belirtiriz. G kümesi tüm Almanları listeleyen $\{g_1, g_2, g_3 \dots\}$ 'ten oluşur. Mantık, "iki küme aynı üyelere sahipse, aynı kümedir" ve boş bir küme vardır (" $\{\}$ " yazılır) gibi dikkatlice tasarlanmış aksiyomlara dayanır.

Modal Mantık, neyin mümkün veya gerekli olduğuna dair bir mantık sunmak üzere Amerikan C. I. Lewis (1883–1964) tarafından geliştirilmiştir. Yüklemler Mantığı'na iki sembol eklemiştir. “Kutu” $\Box$ olarak adlandırılan sembol “zorunlu” olarak, $\Diamond$ ise “elmas” olarak adlandırılır ve “olasılığı” temsil eder. “Eve gitmesi gerekebilir” dersem, bu “muhtemelen eve gitmesi gerekli” olarak anlaşılır ve $\Diamond$ Ga olarak sembolize edilir. Modern versiyonlarda mantık, “olası dünyalar” olarak ifade edilir. Yani $\neg \Diamond \Box (Cx.Sx)$ hiçbir x'in hem C hem de S olamayacağını öne sürer (bu nedenle “olası hiçbir dünya dairesel kareler içermez”).

GOTTLOB FREGE (1848–1925)

Jena Üniversitesi'nde profesör olan Frege, Analitik felsefenin kurucusudur. İlk kitabı *Yüklemler Mantığı*'dır, ancak 1884 yılında yayımlanmış olduğu *Aritmetiğin Temelleri* adlı eseri daha felsefi bir eserdir. Sayıların esas niteliğine ilişkin kesin bir açıklama yapmayı amaçlamıştır. Psikolojiyi/deneyimi reddetmiş ve sayıların saf mantığa dayandığını göstermeye çalışmıştır. Sayılarla ilgili doğru cümleleri belirleme ve sonra bu cümlelerin atıfta bulunduğu şeyden var olanı çıkarma stratejisi ayrı bir öneme sahiptir. Sayıların soyut “nesneler” olarak var olduğu sonucuna varmıştır. Frege ile, bilgiden ziyade dil, felsefenin temel sorunu haline gelmişti. Çünkü dil, dünyayı nasıl anladığımızı Kant'ın nasıl düşündüğümüzü açıklamaya çalışma projesinden çok daha kesin ve güvenilir bir şekilde ortaya koyar.

Dilin en şaşırtıcı özelliği anlamın doğasıdır. Frege'nin dile olan katkısı, anlamın en az iki bileşeni olduğunu görmek üzerineydi. Frege, antik dünyada keşfedilen, sabahları ufkun yakınında görülen parlak yıldızın (“Sabah Yıldızı”), akşam ufukta görünen yıldızla (“Akşam Yıldızı”) aynı cisim olduğu bulgusunun üzerine düşünüyordu. Sorun, sabah yıldızı ve akşam yıldızının özdeşliğinin büyük bir astronomik keşif

Peirce, bilimi temel alan ve bilgiyi başarılı pratik tahminler açısından değerlendiren Amerikan pragmatizmini kurdu.

olmasına rağmen gökyüzündeki bir nesnenin kendisiyle özdeş olduğu bilgisinin önemsiz kabul edilmesi idi. Frege, söz konusu anlamların iki bileşeni olduğunu öne sürdü: “Anlam” içeren bir açıklama ve nesnenin “gönderim” içermesi. İsimlerin bir şeye göndermede bulunması gerçeği, onu önemsiz kılar, ancak iki farklı açıklamanın aynı şeyi ifade ettiğini keşfetmek bir aydınlanma olabilir (“Mavi takım elbiseli adam katildir” gibi). Frege, dil felsefesinde iki dal oluşturmuştur: Anlam ya da saf anlam çalışması ve gönderim çalışması (sözcükler ve dünya arasındaki bağlantı).

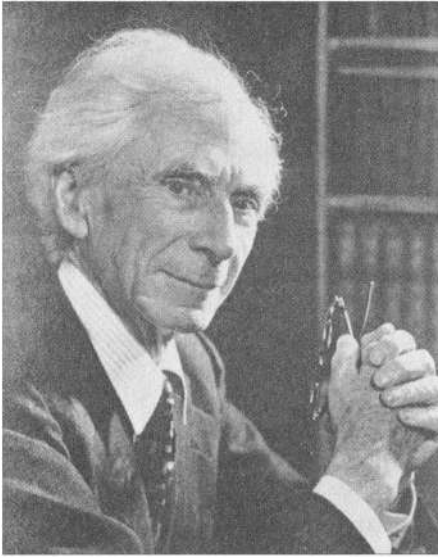
Frege sadece Yüklem Mantığı’nı oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda felsefede mantığa ayrı bir önem vermiştir. Doğanın kendisinin rasyonel olduğu şeklindeki stoacı fikri sürdürmeye devam etmiştir. Bu rasyonalizm, belirsiz ve kesin olmayan fiziksel dünyada değil, varoluşun “üçüncü alemi” olarak adlandırdığı yerde (diğer ikisi zihin ve beden) somutlaşmıştır. Bu nedenle, mantıksal çıkarımlar ağını keşfetmemizi, gerçekliğin soyut tarafının açığa çıkması olarak görmüştür ve bu sayede

birçok modern Analitik filozof, mantık çalışmasını metafizik çalışmak için bir yol olarak görmektedir.

Frege'nin asıl projesi, aritmetiğin esasen bir mantık biçimi olduğu teorisi olan mantıkçılık olarak bilinir. Giuseppe Peano, aritmetiğin az sayıda basit aksiyomlara (temel varsayımlar) dayandığını göstermiştir ve bir mantıkçı, bu aksiyomların saf mantıktan nasıl türetilebileceğini göstermelidir. Frege'nin bir sonraki büyük kitabı bunu göstermek için yazılmıştır, ancak bu kitap her kavramın bir uzantısı olduğu ilkesine dayanmaktadır. "İnek" kavramının uzantısı, gerçek ineklerin, geçmişte, günümüzde ve gelecekteki eksiksiz bir kümesidir. Her kavramın böyle bir uzantısı varsa, Frege sayıları mantıksal kavramlardan türetebilirdi. Bertrand Russell, ünlü bir mektupta, Frege'ye her kavramın bir uzantısı olmasının imkânsız olduğunu kanıtlamıştır. Bu, Frege'nin büyük girişimini çürütmüş ve o zamandan beri mantıkçı fikre verilen destek de azalmıştır. Ancak, Frege'nin çalışması, Russell dikkatleri bu konu üzerine çekene ve başarılarını övene kadar çok az okunuyordu. O günden itibaren Frege, büyük bir düşünce okulunun kurucusu olma statüsünü hak etmişti.

BERTRAND RUSSELL (1872–1970)

Analitik felsefeyi Frege kurmuştu ancak Bertrand Russell da onu sağlam bir zemine oturtmuş ve geliştirmişti. Russell, matematik, bilgi, dil ve bilim için kesin temeller oluşturmak üzere mantık, Küme Teorisi ve sözel analiz araçlarını kullanmayı amaçlamıştı. Estetik, siyaset teorisi ve etiğe karşı çok az ilgisi vardı. (Ancak siyasi konularda kapsamlı yazılar yazmış ve etiğin siyaset yoluyla anlaşılması gerektiğine inanmıştı.) Felsefe standartlarına göre olağanüstü netlikte yazılar kaleme aldı ve her öneriyi geçerli nedenlerle ve iyi seçilmiş örneklerle desteklemeyi amaçladı.

Russell mantığı
felsefenin
temeli olarak
gördü ve yeni
Analitik Okulu
kesinlik ve
netlik idealine
odakladı.

Russell, Frege'nin çalışmasında büyük sorunlar tespit etmiş olmasına rağmen, aritmetiği mantığa indirgemek için Frege'nin Mantıkçılık projesini sürdürmüştür. Russell, aritmetiğin temellerini tanımlamak için yeni ortaya çıkan Küme Teorisi aracını kullanmayı denemiş ve iş için en iyi aksiyomları bulma mücadelesine katılmıştır. Karmaşık sistemi biraz başarı yakalasa da eleştirmenler Küme Teorisi'nin saf mantık olarak sayılamayacak kadar çok varsayımda bulunduğunu söylemişlerdir. Bu çalışma esnasında Russell, İngilizce gibi doğal dillerin kesin mantık çerçevesine uydurulabileceği yolları araştırır. Frege bize kelimenin "gönderim" kavramını vermiştir, ancak kafa karıştırıcı durumlar vardır. Doğru cümleler şeylere başarılı bir şekilde gönderme yapıyorsa, yanlış cümleler neyi ifade etmektedir? Görünüşe göre "Tek boynuzlu atlar yoktur" iddiası hiçbir şeye gönderme yapmıyordu.

Russell, İngilizce bir cümlenin ardında gizli bir "mantıksal biçim" içerdiği ve kesin mantığın gerçekte ne anlama geldiğini

gösterebileceğine dair açıklayıcı bir fikir geliştirmiştir. Şaşırtıcı bir cümle örneği verir; “Fransa’nın kralı keldir”, anlamlı gibi görünse de Fransa’nın artık bir kralı olmadığı için bu, hiçbir şeye gönderme yapmaz; ve bir varlıktan bahsediyor gibi görünse de mantıksal formun gizli bir parçası, bu kişinin var olduğuna dair bir iddiada bulunmaktadır. Kral olmadığı için cümle anlamsız olmaktan çok, yanlışır. Bu Kesin Açıklama Teorisi oldukça etkilidir, çünkü Analitik filozoflar kafa karıştırıcı birçok cümleyi incelemeye başlamışlar ve onları biçimsel mantıkla ifade ederek açıklığa kavuşturmuşlardır. O zamandan beri, felsefeciler arasında mantığın temel amacı bir şeyleri kanıtlamak değil, fikirleri büyük bir hassasiyetle ifade etmektir.

Uzun kariyeri boyunca Russell, hemen hemen her önemli konuya ilişkin görüşlerini değiştirmiştir. Her türlü sabit Benliğe olan inancını yavaş yavaş terk etmiş; aklın ve beynin iki yerine tek bir töz içerdiğini düşünmeye başlamıştır. Uzun bir süre duyu verilerinin varlığına inanmıştır. Bu da deneyim tarafından üretilen ve daha sonra zihin tarafından yorumlanan akli durumlar olduğu anlamına gelmektedir. Mesele şu ki, bilgiyi yorumlanmış duyu verileri açısından tartışabilirken, duyu verilerinin gerçekliğe nasıl bağlandığı sorusunu farklı bir mesele olarak ayırabilir. Hiçbir şeyi açıklamadıkları için duyu verilerinden vazgeçmiş; algı duyu verilerine dayanıyorsa, bunun, duyu verilerini algılamak için duyu verilerine ihtiyacımız olduğu anlamına geldiğini savunmuştur.

Russell gerçekliğe ilişkin son derece gerçekçi bir görüşe sahiptir. Kedi mobilyaların arkasına saklandığında onun yok olduğunu söylemek saçma olur ve uzak geçmiş hakkında hiçbir zaman gözlemlenemeyen veya bilinemeyen gerçekler olmalıdır. Bir cümlenin veya bir inancın içeriği dış gerçeklerle “örtüşüyorsa” doğru olduğunu öne süren uygunluk kuramını savunmuştur. Russell, bir cümlenin bileşenlerinin bu gerçeklerle uyuma şeklini bulmaya çalışır. İlişkilerin dünyanın gerçek bir özelliği olması gerektiğini, çünkü söylediklerimizin bir kısmının

onlara karşılık gelmesi gerektiğini öne sürmüştür; “Edinburgh Londra’nın kuzeyindedir” cümlesinde olduğu gibi.

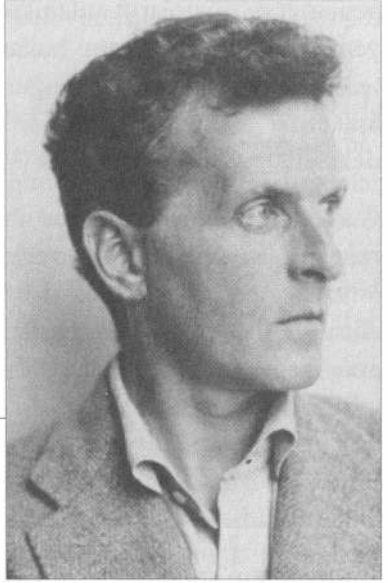
Dünya görüşümüzü, Mantıksal Atomculuk adını verdiği bir teori olan duyu verileri ve mantıksal çıkarımların bir kombinasyonu olarak değerlendirmiştir. Böylece fiziksel nesneler bizim tarafımızdan çizgilerden, şekillerden ve renklerden oluşur ve nesnenin varlığı hızlı ve gizli bir tündengelim sonucudur. Böylesi küçük başlangıçlardan doğanın yasalarını ve büyük genel gerçekleri çıkarabiliriz, böylece Frege’nin gerçekliğin mantığını belirleme vizyonunu tamamlayabiliriz. Sonraki düşünürler bu göz korkutucu projeyi genişletmeye çalışmışlardır.

LUDWIG WITTGENSTEIN (1889–1951)

Wittgenstein, havacılık okumak için Viyana’dan İngiltere’ye gelmiş, fakat kısa süre sonra Cambridge’de Bertrand Russell’in öğrencisi olmuştur. İstekli ve karizmatik olan Wittgenstein, öğretmenini oldukça etkilemiştir. 1921 yılında yayımladığı *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eseri, Russell tarafından ortaya atılan sorunları araştırmıştır.

Wittgenstein, bilim ya da mantık gibi “fikir ilişkileri” bulunmayan her şeyin anlamsız olduğu gerekçesiyle reddedilmesi gerektiğini iddia eden David Hume’un ampirik geleneğini izlemiştir. Wittgenstein, dildeki anlamın ve mantığın doğasına odaklanır. Russell, kural temelli bağlaçların (ve, ya da, değil, ise-o zaman) sonsuz fiziksel olmayan bir gerçeklik modunda soyut nesneler olarak var olduğuna inanır, ancak şüpheleri vardır ve Wittgenstein’den bunu araştırmasını ister. Öğrenci, öğretmenin yanlış olduğu sonucuna varır ve mantıksal bağlaçların sadece tanım gereği doğru olan kurallar olduğunu öne sürer. “Değil” kelimesi, sözlü bir lamba düğmesi gibi bir cümlenin doğruluğunu veya yanlışlığını tersine çevirmek için kullanılan bir kuraldır. Dolayısıyla mantık tamamıyla anlamlıdır fakat aynı zamanda önemsizdir.

Ludwig
Wittgenstein,
mantık ve
metafiziğin
büyük iddialarını
boşa çıkardı
ve dikkatleri
sıradan
dilin nasıl
kullanıldığının
üzerine çekti.

Wittgenstein dilin, gerçekliğimizin sınırlarını gösterdiğine inanmış ve Frege'nin izinden gitmiştir. Mantığın gerçeklik hakkında hiçbir şeyi açığa vurmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bundan da geriye sadece deneyime dayanan gerçekler olan bilim kalır. Bu, etişin bile dilin dışında olduğu ve ona dair anlamlı hiçbir şeyin açıkça söylenemeyeceği anlamına gelir. Bir filozofun geriye kalan görevi, metafizik dilinin çoğunlukla neden hiçbir şey anlatmadığını ve bunun bir anlam açıklamasına ihtiyaç duyduğunu açıklamaktır.

Wittgenstein'in stratejisi, Russell'in Mantıksal Atomculuğunu takip etmektir. Modern mantık, özellikler taşıyan nesneler etrafında yapılandırılmıştır, bu nedenle "temel" önermeler, tek bir nesnenin tek bir özelliğe sahip olduğunu ileri sürer. Dil, dilin bu tür atomlarından oluşturulmuştur. Bundan dolayı, herhangi bir karmaşık ifade bu temellere göre analiz edilebilir. Karmaşık bir cümlenin bazı bileşenleri bu şekilde indir-

genemezse, bu onların anlamsız olduğunu gösterir. Frege'nin yeni gönderim kavramını kullanan Wittgenstein, anlamların temelinin bireysel adlar olduğunu, bu da onların seçtikleri şey anlamına geldiğini söyler. Varoluş hikâyemiz, belirli bir dildeki adlara veya değişkenlere ("x" gibi) dayanır.

Gerçek, atomik bir önerme ile basit bir gerçek veya "durum" arasında başarılı bir eşleşme olarak anlaşılmaktadır. Wittgenstein, bu eşleşmeyi "resim" teorisiyle açıklar. Bir cümlenin verdiği resim bir gerçeklik yığını kucaklar ve ardından resmin yapısı olgunun yapısına "ulaşır". Normal cümlelerin anlamı daha sonra doğruluk açısından anlaşılabilir. Bir cümle, cümle doğru olursa sahip olacağımız gerçekliğin resmi anlamına gelir ("doğruluk koşulları" teorisi olarak bilinir).

Wittgenstein'in kariyerinin ikinci yarısı ilkinden o kadar farklıdır ki, farklı bir düşünürün çalışmalarını yansıtıyor gibi görünmektedir. Birkaç yıllığına emekliye ayrılmış ve ardından kendi *Tractatus*'unun kesin mantıksal atomculuğunu reddetmiştir. Tek bilginin ya bilimsel ya da önemsiz olduğu şeklindeki metafizik karşıtı görüşünü devam ettirmiş, ancak fikirlerimizin neden bu kadar karışık olduğunu, sıradan doğal dil çalışmasına odaklandığını göstermek üzere yeni bir strateji geliştirmiştir. Filozofların kendi dilleri tarafından "büyülediklerini" ve bu yüzden şişedeki sinek gibi tuzağa düşürüldüklerini düşünmektedir.

Mantıksal bağlaçların anlamının sadece kullanım kuralları olduğu şeklindeki önceki görüşü, genel bir dil görüşüne dönüşmüştür. Nesnelere göndermelerden ve cümleler için doğruluk-koşullardan oluşan "anlamlar" olduğu fikri, dilin tamamen kullanıldığı şekilde anlaşıldığı fikri ile yer değiştirir. "Ve" ve "değil" kelimelerini doğru kullanabildiğimiz sürece, söz konusu kuralları bilmemize gerek yoktur. Filozoflar teorilere kafayı takmış haldedirler, ancak dil teorisiz çalışır. Kelimeler

satranç taşlarına benzer; iç doğaları ile değil, onlarla yapabileceklerimizle tanımlanırlar.

Wittgenstein'ın yeni görüşüne ilişkin bir örnek, evrensellerle ilgili açıklamasında görülebilir; birçok farklı bireye göndermede bulunan “at” veya “yeşil” gibi genel terimler. Platoncular onları soyut bir varoluş tarzına sahip gerçek varlıklar olarak ele alırken, nominalistler ise onları istediğimiz şekilde kullanabileceğimiz kelimelerden ibaret olarak gördükleri için reddederler. Wittgenstein, geniş bir ailenin yüzleri fark edilir ölçüde benzerlik gösterip, bu benzerliğin farklı derecelerde olması gibi, bunların da “aile benzerliği” olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer. Ünlü örneği, her iki duruma da uygun olduğu için tanımlanamayan kelime “oyunudur” ve tüm oyunların buluştuğu bir ortak nokta yoktur. Konuşmamıza dair kaba bir temel varsayımları olan ancak net bir tanımı olmayan, konuşmamızın tüm alanlarını kapsayan “dil oyunları” üzerine fikirlerini belirtmeye devam eder. Bu fikrin takipçileri, diğer alanların yanı sıra dini, yasal, kurgusal, sportif ve diplomatik dil oyunlarını da tartışmaktadır. Böyle bir konuşmanın, yalnızca o özel “yaşam biçimine” bağlı olduğunuz sürece anlamlı olduğu hissedilir. Bu, cümlelerin tek başına anlaşılamayacağını, yalnızca geniş kapsamlı dil kullanımının bir parçası olarak anlaşılabileceğini ileri süren “bütüncül” dil görüşünün başlangıcıdır.

Daha sonraki çalışmalarında yer alan en ünlü argümanı, *Özel Dil Argümanı*'dır. Dil sadece yazım kurallarına uyabildiğimiz için mümkündür, ancak kuralların amacı sizin icat etmediğiniz bir şeye uymanızı sağlamaktır. 6, 8, 10, 12 şeklinde devam eden sayı dizisini devam ettirmeniz istenirse, hemen “14” diyebilirsiniz, ancak çok farklı bir kural söz konusu olsaydı gerçek yanıt “24” de olabilirdi. Dizideki hiçbir şey kuralın ne olduğunu belirlemez. Dil söz konusu olduğunda, Wittgenstein sadece bir konuşmacılar topluluğunun gerekli dilbilgisi ve kullanım kurallarını üretebileceğini iddia eder. Bu nedenle bir kişiye özel olan bir dil mantıksal olarak imkânsızdır.

Argümanı tartışmalıdır. Fakat bunun anlamı, Descartes ve onun düşünce argümanının ima ettiği düşünce ve bilginin çok bireyselci resmini bırakmamız gerektiğidir. Duyu verilerine ait özel dünyanın iç gözlemiyle öğrenme fikrinin tamamı terk edilmelidir ve zihin dediğimiz şey, tek başına anlaşılamaz. Şarap tadım dili onun görüşünü açıklamaktadır; ince kişisel deneyimler ancak uzmanlar arasında kararlaştırılan bir dil varsa ifade edilebilir.

MANTIKSAL POZİTİVİZM (1925-40)

Russell ve Wittgenstein, neyin gerçekten anlamlı olup olmadığına ilişkin testler bularak felsefedeki saçmalıkları bir kenara ayırmayı ve dile kesinlik kazandırmayı hedeflediler. 1920'li yıllarda Viyana'da Moritz Schlick, Otto Neurath ve Rudolf Carnap gibi bir grup düşünür yeni ampirik yaklaşımı memnuniyetle karşılamış ve Auguste Comte'un bilimsel pozitivizmine hayran kalmışlardı. Sonuç, anlamlı ifadelerin ya tanımlar gibi totolojiler olduğunu ya da doğru olup olmadıklarını doğrulamanın bir yolu olması gerektiğini ileri süren doğrulama ilkesiydi. Böylece bilgiyi iki gruba ayırdılar: Bir tür -totolojiler- a priori (düşünce tarafından bilinir), analitik (anlam nedeniyle doğrudur) ve gereklidir (doğru olması gerekir). Diğer tür deneyseldir (kanıtla bilinir), sentetiktir (gerçeklik nedeniyle doğrudur) ve olasıdır (yalnızca doğru olur). Matematik ve mantık birinci türden, bilimler ise ikinci türdendir.

Her iki gruba da uymadıkları için teorinin metafizik, din ve ahlak açısından sağlam çıkarımları vardır. Metafiziğin yalnızca bilimsel biçimleri kabul edilebilir ve neyin gerekli olduğuna dair büyük metafizik iddialar, tanımlardan sıkıcı sözlere indirgenir. Deneyime yapılan vurgu, nesnelere ilişkin gerçekçiliği zorlaştırır ve tercih edilen görüş, fiziksel bir nesnenin yalnızca üretebileceği gerçek ve olası deneyimlerden oluştuğunu savunan görüngücülüktür. A priori argümanlar gerçek-

liğe dair hiçbir Şey kanıtlayamaz, bu nedenle Tanrı'nın varlığına ilişkin ontolojik argüman geçersiz kabul edilir. Tanrı üzerine ortaya atılan argümanlar bilimsel kanıt standartlarını karşılamalıdır.

Ahlaki ilkeler ya tanımlardır (ki bu, hiçbir gerçek içermedikleri anlamına gelir) ya da bunları kanıtlamak için gözlemlere ihtiyaç duyarlar, ki bu imkânsız görünen bir durumdur. Olağan sonuç, ahlaki ifadelerin yalnızca duygu ifadelerinden ibaret olduğunu ve bir Şeyi “iyi” olarak adlandırmanın onu alkışlamaktan farklı olmadığını ileri süren dışavurumcu etik görüşüdür. Kendinden başka insanların gerçekten bilinçli olup olmadıkları sorusu (“diğer zihinler” sorunu) birdenbire bir zorluk haline gelmiştir, çünkü sürekli olarak diğer insanların ne düşündüğünü söyleriz, ancak bu doğrulanamaz.

Teorinin karşılaştığı en büyük zorluk, doğrulama ilkesini doğru bir şekilde ifade etmektir. İlk başta, doğrulamanın “kesin” olması gerektiğı ve doğrulama yönteminin cümlelerin anlamı olduğu söylenmiştir. Doğrulama nadiren kesin olduğundan ve yöntemler çeşitli ve tutarsız olduğundan dolayı, testin zayıflatılması gerekir. Kanıtların her zaman iddia edilenle alakalı olduğunu veya birtakım gözlemler içerdiğini söylemeliyiz. Gözlemlerin kimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğı belli değildir. Bu gözlemler belki de hayvanlar veya çoktan ölmüş ya da henüz doğmamış insanlar tarafından yapılabilir. İlke, artan saldırılara maruz kaldı; bunlardan en kötüsü de ilkenin kendi testinde başarısız gibi görünmesi ve doğrulamadan önce bir Şeyin ne anlama geldiğini bilmemiz gerektiğiydi. En gerçek ötesi spekülasyonlar, asla test edilemeyecek olsalar bile aslında anlamsız görünmez.

Katı mantıksal pozitivizm, kendi kesinlik arayışıyla yenilgiye uğrasa da oldukça etkili kalmıştır. A. J. Ayer, daha tartışmalı iddialarını İngilizce konuşulan dünyada popüler hale getirmiş; etik ve dini fikirleri ifade etmek için kullanılan dile ilişkin

büyük tartışmalar başlatmıştır. Hareketin önemli bir ürünü, düalist zihin teorisine saldırmak için mantıksal pozitivistlerin ve davranışçı psikolojinin zorlu deneyciliğini kullanan Gilbert Ryle'in 1949 tarihli Zihin Kavramı'dır (Ryle bunu "makinedeki hayalet" teorisi olarak adlandırmıştır).

WILLARD QUINE (1910-2000)

Quine, Russell ve mantıksal pozitivistler (özellikle Rudolf Carnap) üzerine çalışmalar gerçekleştirdiği Avrupa'yı ziyaret eden bir Amerikalıydı. Kendisi bir deneyciydi ve gerçeklik görüşünü gerçek analitik üsluptan, mantık görüşünden türetmişti. Frege'nin birinci dereceden tahmin mantığı, yalnızca nesnelerin var olduğunu ve yüklemelerin onları tanımladığını söyler. Quine, özelliklerin de var olduğunu öne süren ikinci dereceden mantığı reddetmiştir, çünkü bir özelliğin diğeriyle aynı olup olmadığı konusunda asla net olamayız. Aynı zamanda, şartların ve olasılıkların varlığından etkilenmediği için modal mantığı da reddetmiştir. Quine, bir şeyin gerekli olup olmadığının onu nasıl tanımladığımıza bağlı olduğunu savunmuştur. Yedi zorunlu olarak sekizden küçük bir sayı iken, bir hafta içindeki gün sayısı sadece sekizden küçüktür.

Quine'in gerçeklik görüşü, onun "çöl manzaralarına olan zevkini" yansıtıyordu, bu yüzden, inanmamız gereken şeyi en aza indirmeye çalışırken Russell'in yolundan gitmiştir. Neye inandığımızı iddia etmek yerine, kabul ettiğimiz teorilerden inançlarımızı çıkarabiliriz ve Russell, inançları basitleştirmek için dili "yorumlayabileceğimizi" göstermiştir. Ontoloji, bilimsel olan en iyi teorilerimiz sonucu ortaya çıkmıştır. Bizim "ontolojik bağlılığımız", bu teorileri doğru kılmak için olması gereken her şeye bağlıdır. Quine kariyerinin ilk yıllarında bir nominalistti ve sadece standart mantığın nesnelerine inanıyordu. Özellikleri nesne kümeleri olarak belirleyebileceğimizi, böylece "kırmızı" ifadesinin, "kırmızı" kelimesini

eklediğimiz tüm nesnelerin kümesi anlamına geldiğine işaret etmiştir. Quine daha sonra, matematik bilimsel teoriler için gerekli olduğundan dolayı nominalizmi değiştirmek zorunda kalmıştır. Matematikğin neredeyse tamamı küme teorisiyle ifade edilebilir. Bundan dolayı Quine, nesneleri olduğu kadar kümeleri de kabul etmiştir. Kümelere bağlılık, kümelerdeki nesnelere bağlılıktan biraz daha fazlasıdır. Örneğin, hiçbir nesne içermeyen boş küme kabul edilmelidir.

Bilim gibi “sentetik” bilgi deneyime dayanırken, mantıksal pozitivizm “analitik” bilginin yalnızca sözel olduğu fikrine dayanır. Quine, analitik ve sentetik arasındaki keskin ayrımın geçersiz olduğu konusunda karar kılmıştır. Ayrımı destekleyen argümanlar döngüseldir ve örnekler değiştirilebilir. Analitik bir gerçeğin standart modern örneği, “bekarları” analiz ederek elde edilen “bekarlar evli olmayan erkeklerdir” yargısıdır. Ancak bu insanlar başka yollarla (örneğin bir genetik özelliklerine bakılarak) seçildiyse, o zaman evli olmadıkları gerçeği sosyal araştırmanın bir keşfi olabilir. Quine, düzgün bir bilgi bölümü yerine, ağın herhangi bir bölümünün basitliğe ve rahatlığa uyacak şekilde ayarlanabileceği bir “inanç ağına” sahip olduğumuzu öne sürmüştür. (Bu da Quine’in pragmatist eğilimlerini ortaya koymuştur.) Aynı zamanda hem teorik hem de güvenli görünen mantık bile, belki de kuantum mekaniğinin tuhaf nesneleriyle karşılaşıldığında, bilime uyacak şekilde değiştirilebilir. Onun inanç ağı, bir seferde bir cümle yerine, bir bütün olarak “deneyim mahkemesi” ile karşı karşıyadır ve güçlü bir “doğru” anlamı sadece bu bütüne uygulanır. Bilginin temeli yoktur ve inanç sistemlerimizi ayarlamak, deniz yolculuğu sırasında gemiyi tamir etmek gibidir.

Quine, tamamen yabancı bir dilden İngilizceye “radikal” çeviriyi düşünerek dildeki anlama ilişkin şüphelerini artırmıştır. Konuşmacı bir tavşana bakarken “gavagai” kelimesini söylüyorsa, çevirinin “tavşan” olduğunu varsaymamalıyız. Bu kelime, tavşanın parçalarına veya niteliklerine veya süreçle-

rine gönderme yapabilir ve iyi çeviri yalnızca yabancı kültür kapsamlı bir şekilde incelendiği takdirde ortaya çıkar ve asla mükemmel olamaz. Buna benzer farklı bilimsel teoriler için de benzer sorunlar ortaya çıkmaktadır. Thomas Kuhn, bunu 1962 yılında bilimsel teorilere bütünsel bir bakış açısı kazandırarak, her birinin ancak teorinin içinden anlaşılabilceğini ve gerçek karşılaştırmanın imkânsız olduğunu belirterek takip etmiştir.

Quine, bir şeyi yalnızca kesin olarak yeniden tanımlanabildiği takdirde var olarak kabul ettiği için (Sloganı “kimlik yoksa varlık da yoktur” idi), filozofların bilgi hakkında yazdıklarını reddetmiştir, çünkü hiçbir inanç kesin olarak tanımlanamaz. Bunun yerine, bilim insanların bilgi çalışmasını devralmalarını önermiş ve böylece bilişsel bilim adı verilen bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır. Amaç, anlaşılması zor “gerekçeler” bulmak değil, deneyimin katı inançlara dönüşme şeklini izlemektir. Quine, zihnin sadece beyinsel süreçlerinden ibaret olduğunu düşünüyordu ve fiziksel bir nesneyi de yalnızca uzay-zamanın bir parçası olarak görmüştür. Bu yüzden onun düşüncesi, mümkün olan en minimal ontolojiyi arayan herkes için bir modeldi.

12. BÖLÜM

KITA AVRUPASI FELSEFESİ (1900-84)

Analitik filozoflar, matematik ve mantık tekniklerini kullanarak gerçekliğe dair kesin bir bilimsel açıklama kazandırmayı amaçladılar. Açıklamalarını desteklemek üzere, uygun bilgi, dil ve zihin teorileri geliştirildi ve temel teorinin çıkarımları olarak daha fazla ahlak, politika, estetik ve din teorisi ortaya çıktı.

Bununla birlikte, felsefeye alternatif ve daha öznel bir yaklaşım, dünyayla ilgili nesnel gerçeklerden ziyade dünyayı nasıl deneyimlediğimize vurgu yapan Immanuel Kant'ın çalışmasından bu yana geliyordu. Bu, Marx'ın, insan bilincinin farkında olmadığımız şekillerde toplumsal koşullar tarafından yaratıldığı fikri ve Nietzsche'nin insan olanaklarını genişletme arayışında kendimizi geleneksel ahlaktan kurtarma arzusu fikrinin birleştirilmesiydi.

Önce Almanya'da ve ardından Fransa'da ortaya çıkan kıtasal yaklaşım, artık İngilizce konuşulan ülkelerde de iyi bilinse de çok az filozof her iki geleneğe de hâkimdir.

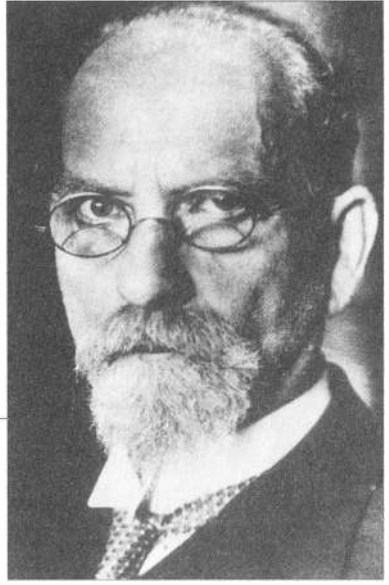
Her ikisi de teknik terimler kullanır, ancak Kıta Avrupası filozofları genellikle çok kişisel kavramlar yaratırlar ve tam anlayış ancak orijinal metinleri okumakla gerçekleşebilir. Uzun bir süre boyunca iki gelenek söz konusu bile değilken, günümüzde ortak bir zemin bulmak için daha büyük girişimlerde bulunmaktadırlar.

EDMUND HUSSERL (1859–1938)

Kıta Avrupası geleneği, Husserl tarafından görüngübilimin (fenomenoloji) geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Çıkış noktası, daha büyük meseleleri anlayabilmemiz için önce insan deneyiminin tam doğasına odaklanmamız gerektiğidir. Fakat buradaki sorun filozofların deneyimi, çoğu zaman birbiriyle çelişen birçok teori tarafından yorumlandığı gibi ele alması, bizim gerçekçilik ve idealizm gibi tartışmalar arasında kalmış olmamız, dolayısıyla deneyimin doğasını ihmal etmemizdir. Husserl'in sunduğu çözüm, doğayı ve doğaya dair tüm teorik sorunları, bu sorunların önemini inkâr etmeyen, bilincin ihmal edilmiş yakınlığına odaklanmaya yarayan bir yöntem olan “parantez içine alma” yöntemiyle bir kenara koymaktır. Görüngübilim, açıklamalar sunan psikolojiden daha ziyade, felsefenin temel başlangıç noktası olarak görülen ham deneyimle düzgün bir şekilde yüzleşme girişimidir.

Bir zamanlar dış dünyayı ve onun teorik fikirlerini parantez içine alan görüngübilim, geriye kalanla yakından ilgilenir, anlayışımızın temelini ve dış gerçeklikle ilişkimizi anlamaya çalışır. Örneğin Husserl, anıları deneyimleme şeklimizi ele alır ve bir anının beraberinde doğrudan geçmişte olma duygusunu getirdiğini görür. Diğer insanların zihinleriyle karşılaştığımızda, onları yüz ve vücut ifadelerinden tanısak da aynı zamanda bize erişilemezliklerinin de farkındayızdır. Hayal gücü, beraberinde doğrudan gerçek dışı olma deneyimini taşır. Bilinç bir benlik veya ego ile birbirine bağlanmış-

Husserl, yeni
fenomenolojisini
anlık deneyimin
doğasına
odaklayarak
idealizm ve
metafiziğin
belirsizliklerinden
kaçındı.

tır. Fakat bu (Hume'un belirttiği gibi) bir fenomen olarak oldukça anlaşılmazdır ve ilgili deneyime göre farklı biçimlerde ortaya çıkar.

Bilinç dalgalanır ve bununla ilgili güvenli sonuçları saptamak zordur. Husserl'in çözümü, değiştirilen şeyin özelliklerini hayal ederek ve ardından neyin aynı kalması gerektiğini göreyerek karşılaşılan her şeyin değişmez özünü aramaktır. Diyelim ki bir ağacın değişmez özünü bu şekilde tanımlayabildik, bu bize ağacın doğrudan deneyimden çıkarılan bir "fikrini" verir ve bu fikir, ağacı yerleştirdiğimiz kategoriye içerir. Husserl'in amacı, tartışılmaz deneyimlerden oluşturulan dış dünyada güven inşa etmektir, ancak bu görüşte şüphesiz bir idealizme rastlanılmaktadır. Deneyimin ötesinde herhangi bir "mutlak gerçek"i anlayamıyordu ve bu yüzden, her zaman bizim fikirlerimizin zihnin dışındaki bir şeyle ilişkili olduğuna inansa da inanabileceği tek gerçekliğin fikirlerden oluşması gerekir.

Fenomenolojiye dair yapılan bu ilk açıklama, şeylerin değişmez özlerine odaklanmıştır, ancak daha sonra düşüncenin daha dinamik olduğunu fark etmiş ve bu nedenle, fikirlerimizin ortaya çıktığı süreçlere ve tarihe odaklanan teorinin “genetik” bir açıklamasını sunmuştur. Ayrıca yaklaşımını diğer zihinleri de kapsayacak şekilde genişletmiş ve bu da fenomenolojik bir tarih görüşüne yol açmıştır.

MARTIN HEIDEGGER (1889–1976)

Heidegger, kariyerine Husserl’in fenomenolojisini daha cesur bir şekilde yorumlayarak başlamıştır. Yaklaşımını, varoluşun temel doğası ontolojiye dair fikir vererek, metafiziğin eski sorularına cevap vermek olarak belirlemiştir. Varlık sorunu, Aristoteles’in bireysel nesnelerin varlığına odaklanmasından bu yana, Parmenides ve Platon’un zamanından beri ihmal edilmişti. Heidegger, bunun bilim için yararlı olduğunu reddetti, ancak görüngübilimin, Varlık ile doğrudan yüzleşmemizi sağladığını hissetti. Nesnelerin varlığını anlamaya çalışmak yerine, çok daha bariz bir şekilde ortada olan kendi varlığımızı anlamak onun temel görüşüydü.

1927 yılında yayımlanan *Varlık ve Zaman* adlı eserinde Almanca “dasein” (varlık veya varoluş) sözcüğünü ele aldı ve bunu insan zihninin deneyimlediği haliyle varoluş anlamında kullandı. Bu nedenle “Dasein”, Varlığın öz farkındalığıdır ve her birimiz “Dasein” olduğumuz için, genel olarak Varlığa ilişkin bir iç görüye sahibiz. Çıkış noktası göz önüne alındığında, Heidegger’in görüngübilimden elde ettiği bulgular, Husserl’inkinden oldukça farklıdır. Doğrudan bir Ego deneyimimiz olmadığını ve böyle bir şeyin anlamaya çalıştığımız fenomeni çarpıtacağı varsayımını kabul eder. Dasein’in bizim için belirgin olan iki özelliği, onu kontrol etmemiz ve bunun bizim için “bir mesele” olmasıdır. Yani bu, kendi doğamız,

Heidegger,
temel Varlığın
doğasının
özel deneyim
yoluyla açığa
çıktığı daha
cesur bir
Fenomenoloji
formu geliştirdi.

doğamızın tasarıları ve seçimleriyle ilgili yerleşik çatışmalarla karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir.

Heidegger'e göre, bir dış dünyanın olup olmadığı ve başka zihinlerin gerçekten var olup olmadığı gibi bilgiyle ilgili geleneksel problemler, deneyim fenomenine katıldığımızda kaybolur. Gerçek tarihsel ve değişken olduğu için, bengi ve değişmeyen gerçek kavramını tercih etmemiştir. Gerçeklikle ilgili şüpheli problemler, temel deneyimimizin günlük hayatın içine ne kadar karıştığını gördükten sonra boş sorulardır. Bu konuda verdiği ünlü örnek, bir çekiçle olan ilişkimizdir. Bir çekicin nesnel bir tanımını verebiliriz, ancak bir çekiç deneyimi, özellikle onu elimize aldığımızda, çekicin güçleri ve olasılıkları ile doğrudan bir temastır. Bu "kullanıma hazır" deneyim, Dasein'ın Varlığına dair psikoloji veya fizikte bulunabilecek olandan çok daha fazlasını açığa çıkarır. Çekici deneyimlediğimiz gibi, nitelikleri de her zaman bir şeye "ait olarak" deneyimleriz (dolayısıyla "kırmızılığı" değil de kır-

mızı nesneleri deneyimliyoruz) ve değerleri bilim tarafından tanımlanan değerden bağımsız dünya yerine, doğrudan dünyada deneyimleriz.

Dasein'ın yüzleştığı ikilemler varoluşla değil, nasıl yaşanacağıyla ilgilidir. Diğer zihinler, bireysel Dasein'a baskı uygulayan ve onu kalabalığın içinde yok etmekle tehdit eden güçlü bir topluluk oluşturur. Bu bir kaygı durumu yaratır (angst- Heidegger'in Kierkegaard'dan geliştirdiği bir kavram) ve Dasein kendisini bu baskıdan kurtarmak zorundadır. İkilem, kişinin hür irade hakkının "otantikliği" ile özgürlük başkalarına teslim edildiğindeki inotantiklik arasındadır. Otantiklik arayışı, birbiriyle çelişen üç bilinç durumu arasında gidip gelmelidir. Olanaklar ve projeler konusunda ileriye dönük bir farkındalık olan "projeksiyonu" deneyimleriz. Fakat aynı zamanda, tamamen bizim kontrolümüz altında olmayan bir gerçekliğe düşürülme duygusu olan daha pasif "fırlatılmışlık" deneyimi de bulunmaktadır, kişinin kendi varlığının kontrolünü kaybetme duygusu olan "düşme" durumu da vardır. Dolayısıyla varlığımız, bizi sürekli tehdit eden yabancı bir dünyada kendi hayatlarımızın kontrolü için verdiğimiz bir savaştır. Ölüm farkındalığımız, bu otantiklik mücadelesine odaklanmada güçlü bir rol oynar, çünkü kalabalığın arasına karışsak da yalnız ölürüz ve bu nedenle ölüme dair bilgimizden kaynaklanan kaygı (angst) bizi kendi özgür seçimlerimizin sorumluluğunu almaya zorlar.

Özellikle kaygıya vurgu yapması ve otantik seçimler yapması nedeniyle *Varlık ve Zaman*, modern varoluşçu hareketin kurucu eseridir, ancak Heidegger, 1930'lu yıllarda görüşünü önemli ölçüde değiştirdikten sonra (Nazi Partisi'ni aktif olarak desteklediği bir dönemden sonra) buradaki fikirlerini kısmen reddetmiştir. Varlık ve Dasein'ın açıklanıp açıklanamayacağından şüphe etmiş ve yazı stili daha şiirsel hale gelmiştir. Kaygıdan ziyade, temel insan problemini, teknolojik

gelişmelerin üzerimizdeki artan baskıyla daha da kötüleşen derin bir can sıkıntısı olarak görmüştür. Heidegger'in etkisi özellikle metafiziğin sorunlarını çözmesinin ve bilinç halimizi felsefenin ana sorunu haline getirmesinin kabul edildiği Fransa'da oldukça güçlüdür.

JEAN-PAUL SARTRE (1905-80)

Heidegger gibi, Sartre de Husserl'in fenomenolojisinden yola çıkar. Fenomenolojiyle ilgilenenler için temel konulardan biri, Benliğin deneyim fenomeni içindeki varlığı veya konumudur. Seçimler, deneyimin gerçek bir parçası olarak Benlik veya varoluşun ima ettiği Kant'ın gizli "aşkın" Benliği veya Benlik deneyimlenmediği takdirde onu reddetmemiz gerektiğine dair şüpheli, deneyci görüş arasında yatar. Sartre üçüncü görüşü seçmiştir, ancak ilk çalışmasında Benliğin neden önemli kaldığına dair bir açıklama da yapmıştır.

Sartre, bilinci çıkış noktası olarak ele almış ve hatta "Bilinç var, o halde varım" sloganını önermiştir. Fakat idealist düşüncüyü reddeder, çünkü gerçek bir dış dünya olmadan, her zaman bir şeyin farkında olan bilinç olamaz. Bilinç çok katmanlıdır ve düşünülmemiş, düşünömsel ve öz-düşünömsel olarak görülebilir. Düşünülmemiş bilinç, otobüse yetişmek için koştururken bir otobüse odaklanmamız gibi, dünyaya ilişkin temel farkındalığımızdır. Düşünömsel bilinç, tıpkı otobüsleri düşündüğümüzde olduğu gibi, ilk katmanın içeriği hakkında düşünür ve Benlik yalnızca üçüncü aşamada, kendimizi otobüslere odaklanmış halde düşünür olarak bulduğumuzda ortaya çıkar. Bu nedenle, Benliğimiz bir düşünce eylemi ile var olur, ancak dış dünya düşüncenin bir parçası olmak zorundadır. Bu nedenle Benlik özel bir varlık değil, dünyanın bir parçasıdır.

Sartre, bireylerin aldıkları kararlarla kendilerini yeniden yaratma becerilerine odaklanan popüler varoluşçu harekete öncülük etti.

1943 tarihinde yayımlanan *Varlık ve Hiçlik* eserinde Sartre, arkadaşınızın kafede olmadığını gözlemlediğinizde olduğu gibi, bilincin yoklukların farkında olabileceğini vurgulamıştır. Bu, olayların başka türlü olabileceğini gördüğünüz fenomenolojik bir özgürlük deneyimidir ve bu mutlak düşünce özgürlüğü, en önemli şeydir. Varlığı “kendinde” Varlık (dış nesneler) ve “kendisi için” Varlık’tan (insan deneyimi) ayırır. Onun modern varoluşçuluk görüşü, zihnin tamamen özgür olduğu ve kendi egomuzu yarattığımız fikrinden ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak sadece özgürce hareket etmekle kalmaz, aynı zamanda kendimizi de yeniden yaratabiliriz. Onun “varoluş özden önce gelir” sloganı, yaşadığımız sürece değişmez bir çözümümüz ya da doğamız olmadığı anlamına gelir, çünkü fenomen ve varoluş dalgalanmalarının tesiri altındayızdır. Sartre, kişinin sadece kendi bilincinden ibaret olduğuna inandığı için,

bilinçaltı zihne veya psikanalize hiç ilgi duymamıştır, çünkü bunlar karşımıza çıkan özgürlükten bir kaçıştır.

Varoluşçular için sorun, özgürlüğümüzü nasıl kullanacağımız konusundadır. Sartre, savaş sırasında bir öğrencinin ülkesi için savaşıma ya da yaşlı annesine bakma ikilemiyle karşılaştığını anlatır ve bu gence verilebilecek hiçbir tavsiye olmadığını söyler. Bu tür kararlarla karşı karşıya kaldığımızda, seçim özgürlüğümüzle tamamen yüzleşen, tüm riskleri ve sonuçları fark eden ve sorumluluğu kabul eden “otantikliği” hedeflemeliyiz. Ayrıca ne olduğumuzla ve ne seçtiğimizle de yüzleşmeliyiz. Sartre hem korkakların hem de kahramanların kendi karakterlerinden sorumlu olduğunu söyler; bunun hiçbir mazereti yoktur.

Kaçınılması gereken durum, böyle bir sorumlulukla yüzleşmeyi reddeden “kötü niyet”tir. Sartre, kötü niyet durumunu, sosyal rolünün arkasına saklanan ve bir insandan ziyade sadece bir garsonun sorumluluklarını kabul eden bir garson örneğiyle somutlaştırmıştır. Otantiklik içtenlikle aynı şey değildir. Çünkü bir garson mesleki rolünde çok samimi olabilir, ancak daha geniş sorumluluklarıyla yüzleşmeyebilir. Bir kumar alışkanlığı olan bir kumarbaz bir gün kumardan vazgeçerse, vazgeçme eyleminin yeterli olmadığı ortaya çıkar. Çünkü kumar oynama düşüncesi kişiyi tekrar cezbeder ve kumara devam etme özgürlüğü asla ortadan kalkmaz. Varoluşsal “ıstırap”, özgürlüğün bu tam kabulünden asla ayrılamaz.

Sartre, 1945 yılında varoluşçuluk akımını başlatmış ve kısa süre sonra son derece ünlü olmuştur; nitekim 1980’de vefat ettiğinde cenazesine elli bin kişi katılmıştır. Daha sonraki felsefesi daha az bireysel hale gelmiş ve siyasete yönelik varoluşçu bir yaklaşım aramıştır. Sartre’ın ortağı Simone de Beauvoir (1908–86), varoluşçu düşüncüyü kadınların durumuna uygulamış ve ünlü “kadın doğulmaz, kadın olunur” gözlemini yapmıştır. Böylece varoluşçuluk, modern toplumsal cinsiyet araş-

tırmalarının tohumu haline gelmiştir. Fakat aynı zamanda, özgürlüğün gerçek bir kabulünün haremde yaşayan bir kadın için pek bir faydası olmadığını ve varoluşçuluğun sosyal ve politik bir boyuta ihtiyacı olduğunu belirtmiştir çünkü kendi otantik benliğimizi oluşturmak için öteki insanların desteğine ihtiyacımız vardır.

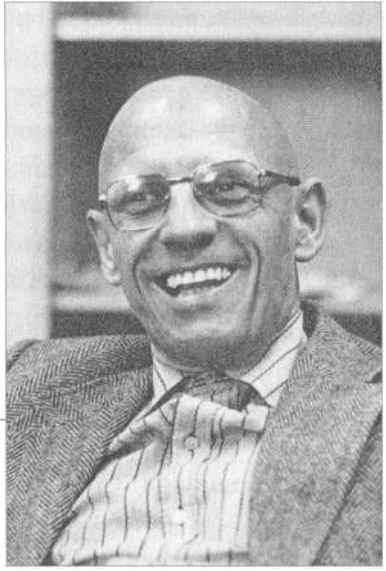
Sartre'ın diğer insanlara karşı tutumu belirsizdir. İkilemlerin ve tezatlıkların hâkim olduğu durumları araştıran romanlar ve oyunlar kaleme almıştır. Bir oyunda, bir karakter yankı uyandıran “Cehennem başkalarıdır” cümlesini kurar. Başkalarının sahip olduğu tek rol, birisinin bir anahtar deliğinden röntgencilik yaparken yakalandığı için utanç duyması gibi, kişinin öz farkındalığını artırmaktır. Öte yandan Sartre, baskı gören insanları çok önemsemiştir. Siyasi anlamda Marksist ve devrimci fikirlere sempati duymuş ve dezavantajlı grupları desteklemek üzere düzenli olarak mitingler düzenlemiştir. Özgürlüğün “durumlara” bağlı olduğunu ve özel bir meseleden ibaret olmadığını kabul etmiştir.

MICHEL FOUCAULT (1926-1984)

1950’li yıllarda, yapısalcı hareket görüngübilim ve varoluşçuluğa rakip bir görüş geliştirdi. Marx gibi bilincin bireyden çok toplum tarafından yaratıldığını tartışarak Sartre’a meydan okudu ve bu toplumsal baskıları, sosyal yapılarda oluşan dil, bilinçaltı, mitoloji ve sosyoloji açısından açıkladı. Bireysel benlik ilgi alanı olmaktan çıktı, böylelikle insanlık sosyal açıdan açıklanabilirdi.

Foucault felsefeye bu tutumlar çerçevesinde yaklaştı, ancak aynı zamanda Nietzsche’nin gerçekliğe dair önem taşıyan şeyin neden değerli olduğu ve nasıl kullanıldığı konusundaki görüşünden de ilham aldı. Kendisi fizik bilimlerinin rasyonel olduğunu asla reddetmedi, ancak psikoloji, ekonomi ve sosyoloji gibi beşerî bilimler objektif olmaktan uzaktı.

Foucault'nun
tarihsel
alışmaları,
yaşamın bireysel
düzeyde bile en
iyi şekilde güç
ilişkileri olarak
anlaşıldığını
gösterdi.

Nietzsche'nin bilgi ve değerlerin "jenealojisine" olan ilgisini ciddiye aldı ve bundan dolayı çalışması önemli sosyal inanç ve tutumların tarihine odaklandı. Düşünceyi sadece bireylerin bir yönü olarak değil, tarihsel ve sosyal terimlerle ele aldı. Aydınlanma iyimserliğine akıl konusundaki cevabı, böyle bir rasyonalizmin ruhsal bozukluğa nasıl tepki verdiğini araştırmak oldu. Tepki, artan sempatiden ziyade, bu tür insanlar üzerinde güç uygulamak, onları akıl hastanelerine kapatmak ve onları etiketleyip teorilerle aşağılamak olmuştur.

Foucault, sosyal yapıları iktidar açısından anlamaya başladı. Böylece sadece egemen kurumlar geliştirilmekle kalınmamış, aynı zamanda modern insan doğası ve bireysel kişilik (duygular da dahil olmak üzere) bu tür güç ilişkilerinin yaratımı olmuştu. Sartre'ın belirttiği gibi, benlik bir bilinç yaratımıdır. Fakat Foucault'a göre bilinç, zihnin ötesindeki tarihsel güçler tarafından yaratılır. Bu, Marx'ın iddia ettiği gibi, sadece güç-

lülerin zayıfı ezmesiyle ilgili bir mesele değildir. Foucault için güç yapıları, aile ve cinsel ilişkiler dahil toplumun her düzeyindedir ve bu nedenle siyaset sadece bir merkezi hükümet meselesi değil, insanlar arasındaki ilişkilerdir. Böylece Foucault, “cinsel siyaset” gibi yeni çalışma alanlarına giden yolu işaret etmiştir. Örneğin, Roma Katolik kiliselerinde bir rahibe gidip düzenli olarak günah çıkarmanın, insanların kendi cinsel duygularına karşı tavırları üzerindeki etkisini kaydetmiştir.

İktidar o kadar esastır ki, Foucault’nun ondan kurtulmaya yönelik devrimci önerileri yoktur. Aksine, iktidar baskıcı olduğu kadar yaratıcı da olabilir ve iktidara karşı direniş bu durumun önemli bir parçasıdır. İktidarın kötü yanı, Foucault’nun kesinlikle karşı olduğu “hâkimiyet”tir ve o, hâkimiyetin tarihsel kökenlerini açığa çıkararak özgürlüğü (hem düşüncenin hem de yaşamın özgürlüğünü) geliştirmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, özgürleştirilmesi gereken sabit bir insan doğası olmadığı için, Foucault’nun insanlığa dair tam bir özgürlük fikri yoktur. Kitaplarını harekete geçmek için yol gösterici olmaktan çok, inançları, fikirleri anlamak için birer araç olarak görmüştür.

Bir sonraki tarihsel çalışması, suçluları kontrol etmeye ve ceza vermekten ziyade değiştirmeye odaklanan hapishanelerin geliştirilmesidir ve iddiası, okullar, hastaneler ve fabrikalar gibi tüm modern kurumların hapis için oluşturulan tekniklere dayandığı yönündedir. Hapishane tasarımının mimarisi, mahkumlara disiplinin nasıl empoze edildiğini ortaya çıkarır; “suçlu” ve “psikopat” gibi yeni etiketler onları sabit kategorilere yerleştirir (örneğin cinsiyet belirsizliğine izin vermedi).

GILLES DELEUZE (1925–95)

Çok az filozof, Gilles Deleuze kadar maceracı düşüncelere sahip olmuştur. Deleuze de Foucault gibi yapısalcılığı statik ve kişisel olmayan dil yapılarına dayanan açıklamalarından

dolayı reddetmiştir. Deleuze'un üç felsefi kahramanı vardır: Spinoza ona içkinliğin önemini öğretmiştir. Bu da her şeyin doğanın içinde olduğu ve ayrı bir zihin ya da Tanrı gibi aşkın hiçbir şey olmadığı anlamına gelir. Nietzsche, bizleri Sokrates'in "Nasıl yaşamalıyız?" sorusu yerine "Nasıl yaşayabiliriz?" sorusuna yanıt aramaya teşvik etmiştir ve bize yaşamdan ne istediğimizi aktif olarak onaylamayı öğretir. Henri Bergson (1859–1941), insan deneyimini yorumladığımızda öznel bir zaman bilincinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bilim zamanı, kaybolmuş bir geçmiş ve gerçekleşmemiş bir gelecek arasındaki kesin bir aralık olarak tanımlamaktayken biz, geçmişin ağırlığını ve gelecekle ilgili beklentileri deneyimliyoruz ve zihin, irdelememiz için zaman aşımına uğruyor. Deleuze, bu üç düşünürden, gerçek olan yerine doğada neyin potansiyel olduğuna odaklanan görüşler geliştirmiştir.

Ontolojideki üç büyük gelenek, saf varlığa (Parmenides ve Heidegger'in fikri) veya nesnelerin varlığına (Aristoteles'in fikri) veya Oluş ve süreçlere (Herakleitos'un fikri) odaklanır. Deleuze üçüncü gruba aittir ve varoluşun asla tam anlamıyla ele alınamayacak öngörülemezliğini ifade etmek adına "farklılık" kelimesini kullanır. Onun ontolojisi, zaman geçtikçe kurulan çeşitli bağlantılara odaklanır, böylece var olduğunu varsaydığımız şey sürekli değişir. Deleuze'e göre geleneksel sabit varoluş kategorileri bile değişim gösteren bir model oluşturur ve doğanın açıkça ayırt edici olmayan yönlerini yakalayamaz. Ontoloji bir kurgu ya da bir toplumsal gelenek değil, değişen bir dünyaya bir yanıttır ve Deleuze tarafından "garip bir macera" olarak tanımlanır.

Deleuze, metafiziğini canlı sistemlere odaklanarak biyoloji üzerine modeller. Eski meşe-meşe palamudu-yeni meşe dizisi üç nesne değil, tek bir canlı sistemdir ve yumurta sadece potansiyel bir yaratık değil, kendi başına bir canlıdır. Bizi rizom oluşunu bir model olarak görmeye davet eder. Bu, şeylerin

dallarına ayrıldığı net bir merkez olmadan kökleri her yöne uzanan bir yeraltı bitki gövdesidir. Farklı sistemler, meslektaş Félix Guattari (1930–92) ile kaleme aldığı ve “yurtsuzlaşma” olarak adlandırılan, iki sistemin örtüştüğü ve kısmen birleştiği, bir orkideyle beslenen bir eşek arısı tarafından gösterilen şeyi ortaya koyar. Bir diğer tercih edilen imge, bir dizi güç ve potansiyeliyle birlikte genel olarak sahip olduğumuz yaşam kavramı olan “organsız vücut” imgesidir.

Deleuze, modern sinemada görülen yeni gerçeklik görüşüne hayran kalmıştır. Sinema, bize normal olay akışı yerine, geri dönüşler ve ani yakın çekimler gibi keskin olarak ayrılmış kısa deneyim bölümleri sunar ve izleyici gerçekliği oldukça yeni bir şekilde görmekle kolayca başa çıkabilir. Bizi hayatlarımızı birbiriyle bağlantılı bir hikâyeye grubu gibi zamanla yayılan bir dizi “rol” olarak görmeye teşvik eder. Sadece sosyal âdetlere uyduğumuzda bazı roller “katı” olurken, elimizde daha fazla kontrol olduğunda diğerleri “uyumlu” olur. İdeali, rizomun büyümesinde görülen özgürlüğü elde ettiğimiz ve yeni bir yaşam vizyonu yarattığımız “kaçış çizgisi”dir.

Felsefenin esas faaliyetinin yeni kavramlar yaratmak olduğunu öne sürer. Diyalektik anlaşmazlıklar sürecine dair hiç inancı yoktur, zira bu süreç, bizi geleneksel düşünceye hapseder ve yeni kavramların insanlara bir ortaçağ mancınığından gelen taşlar gibi fırlatılabilir. Yeni bir kavramın temel amacının, tıpkı bir doktorun derinin altındaki yumruyu muayene ederken hissettiği gibi kavramsal şemamızı “kontrol etmek” olduğunu öne sürer. Bu şekilde yeni düşünce yönlerinin açılması mümkün hale gelir. Asıl amaç, çok güç olan gerçeği bulmak değil, ortaya çıkarmak, bağlantılar kurmak ve bize en ilginç olanı göstermektir. Düşünce, analiz gibi değil, daha çok yüzmeyi öğrenen birinin ruh hali gibidir.

Guattari ile yaptığı iş birliği, Deleuze’ün vizyonunu siyasete uygulamasına yol açmıştır. Katı eski ontolojiler ile vatandaş-

ları ayrı bireyler olarak temel alan liberal siyaset arasında bir bağlantı görmüştür. Foucault ile siyasetin, hükümetleri ilgilendiren manşet olaylarından ziyade sıradan hayatın ince ayrıntılarının bir parçası olduğu konusunda hemfikirdir. Toplum kavramını anlamak için, normal kısıtlamalarımızdan bağımsız bir hayat süren göçebe kavramını anlamanın gerekliliğini ifade eder. Özne zamana karşı daha esnek bir tutum istediği için, kapitalist “vakit nakittir” sloganı karşısında tepki alır ve bu katı kapitalist tutumu modern dünyanın en derin sorunu olarak görür.

JACQUES DERRIDA (1930–2004)

Derrida bazen postyapısalcılık başlığı altında Foucault ve Deleuze ile grupsansa da Foucault’nun tarih okuduğu ve Deleuze’nin kavramları yarattığı yerde, Derrida hem felsefede hem de edebiyatta tanınmış metinlerin dilini incelemeyi seçmiştir. Çıkış noktası, dili kullandığımızda ne olduğunun fenomenolojisi. Sözlü dilin, sözcüklerin düzenli yapılara düzgün bir şekilde yerleştirilmesi gibi oldukça durağan bir tanımına sahibizdir. Fakat gerçeklik oldukça akışkandır ve (en önemlisi) gerçekleşen faaliyetin büyük bir kısmı bilinçsizdir.

Derrida, tüm bilincin bir şeyle *ilgili* olduğu fikrini kabul etmiştir (“yönelmişlik” sergiliyor), böylece anlam sadece dilde değil, tüm deneyimlerimizde bulunur. Bu nedenle, sözlerimizin belirli anlamları yer değiştirir, konuşmadan önce bilinçsizce formüle edilir ve telaffuz edildikten sonra anlam genişlemesine uğrar. Bu, gerçeğin (ve rasyonel diyalektiğin) konuşulmasını fiilen imkânsız kılar, çünkü gerçek, kelimelerden ziyade anlaşılması zor anlamda saklıdır. Konuşmada gerçeklikten çok samimiyeti hedeflersek, benzer sorunlarla karşılaşırız. Çünkü herhangi bir konuşmanın samimi olup olmadığını doğrulamanın bir yolu yoktur. Dolayısıyla dil, kurguların iç içe geçmiş halidir. Dilin aşırı uçlarda sürekli olarak ayrılarak

ileriye doğru gittiğini hissettiği bu süreç için *différance* kelimesini dile kazandırmıştır.

Söz ile ifade edilen cümleler büyük ölçüde bağlama bağlıdır ve ince belirsizlikler içerir. Aynı zamanda bir cümle kendisiyle bile çelişebilir (çünkü birisi bir seferinde gerçek olarak ve ertesi gün yalan olarak “hastayım” diyebilir). Özellikle özel isimlerin kullanımı oldukça ilginçtir. Analitik filozoflar isimleri mantıksal etiketlerin biraz daha fazlası olarak görse-ler de isimleri kullanma deneyimleri zengin ve karmaşıktır ve Derrida, bir benliğe sahip olduğumuz fikrinin, “ben” kelimesini kullandığımızda veya kendi adımızı dile getirdiğimizde dil tarafından yaratıldığını öne sürer. Dil aynı zamanda düşündüğümüzden daha mecazidir ve mecazların sadece açıklama yapmak üzere ara sıra başvurulmuş teknikler olmadığını, aynı zamanda dilin nasıl işlediğinin temelini oluşturduğunu anlamalıyız.

Konuşma çok akıcı olduğu ve zamanla anlam genişlemesine uğradığından dolayı Derrida, yazılı kelimenin konuşmaya göre önceliğe sahip olduğunu öne süren sıradışı bir görüşe sahiptir. Özellikle felsefe, karşılaştırılabilen ve tekrarlanabilen, değişmeyen anlamlara ihtiyaç duyar ve bu nedenle yazıyı, herhangi bir tür metafiziğin ifade edilebileceği tek araç olarak kullanmıştır. Konuşma, bir konuşmacının ve dinleyicinin bilinçsiz karmaşıklıklarını içerir. Fakat yazılı dil, yazar öldükten sonra veya okuyucu okumaya başlamadan önce anlam içerebilir.

Yazı dili daha ısrarcı ve istikrarlı olsa da hâlâ bu alanda yorumbilim sorunu vardır. Yorumbilim, yazılı metinlerin yorumlanma yollarının incelenmesidir (Bu, özellikle tarih bilimciler için önem teşkil etmektedir). Ortaya çıkan özel zorluk, hermenötik daire olarak adlandırılır. Bu da her cümle- nin sadece metnin bütünüyle ilişkili olarak anlaşılması, ancak metnin bütünü de her bir cümle- nin anlaşılmasına bağlı ol-

ması durumudur. Derrida'ya göre bu tür sorunlar, anlamları yazılı biçimde tespit etme çabalarımızı bile önlemektedir. Bir metnin yorumunu sunarsanız, yorumun yorumunu da sunabileceğinizi ve böyle bir sürecin sonu olmadığını gözlemlemiştir. Bu, felsefenin temellerini bulmaya yönelik hayallerin her zaman başarısız olacağı anlamına gelmektedir.

Derrida tarafından ortaya atılan tüm bu garip sorular, bir metnin yapı-sökümü olarak bilinir. Bu durum, Derrida'yı gerçeği, anlamı, bilgiyi ve mantığı reddetmekle suçlayan ve böylece kendisinin "felsefenin ölümü" nü duyuruyormuş gibi görüldüğünü öne süren birçok eleştirinin hedefi olmasına yol açmıştır. Paradoksal sözlere olan sevgisi ve yazılarının kasıtlı belirsizliği imajına yardımcı olmamıştır. Bununla birlikte Derrida, bu tür suçlamaları her zaman reddetmiş ve felsefi metinler üzerinde sadece bu metinleri çok sevdiği için yapı-söküm uyguladığını belirtmiştir. Dönemindeki diğer Fransız düşünürler gibi amacı geleneksel düşünceyi yıkmaktır ve önceki nesillerin basit öğretilerinden çok, modern sinirbilim öğretilerine daha yakın bir insan deneyimi açıklaması yapmıştır.

13. BÖLÜM

1960 YILINDAN GÜNÜMÜZE FELSEFE

MÖ 360 yılında felsefe Platon'un etkisi altındaydı. 1640'lı yıllarda Descartes benzer bir etkiye sahipti. 1820'li yıllara gelindiğinde ise Hegel alanın tartışmasız lideriydi. Modern zamanlarda, geniş modern düşünce ve yazı çeşidi nedeniyle, böylesi bir durumun tekrar görülmesi olası değildir. 1945'ten bu yana artan üniversitelerin sayısı ve büyüklüğü felsefi düşünceyi değiştirdi. Bu, yetenekli düşünürlerin sayısında bir artışa, yüksek derecede uzmanlaşmaya, birçok yeni konunun araştırılmasına ve daha yüksek bilim standartlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Üniversitelerin genişlemesinin sunduğu bariz bir fırsat, konuya yeni yetenekler katmakla kalmayıp aynı zamanda yeni ve etkili bir bakış açısı kazandıran kadınların eğitimi olmuştur. Kıta Avrupası ekolünde akademik ortamda en tanınmış kadın yazarlar Hannah Arendt (politik totalitarizm üzerine yazmıştır), Julia Kristeva, Hélène Cixous, Luce Irigaray ve Judith Butler'dir. Bu yazarların çalışmaları hem klasik

metinlerde hem de çağdaş sorunlara ilişkin tartışmalarda cinsiyet sorunlarını ortaya çıkarmak adına yapısöküm tekniklerini kullanmaları açısından önem taşımaktadır. Analitik ekoldeki önemli kadın isimler, erdem teorisinin yeniden canlanmasına ortam hazırlayan Elizabeth Anscombe ve eski Yunan düşüncesi üzerine yaptığı çalışmalardan yeni bir politik düşünce geliştiren Martha Nussbaum'dur. Miranda Fricker'ın *Epistemik Adaletsizlik* adlı eserinde, bilgiye ilişkin eril otoriteye dair varsayımlar açığa çıkarken, Kate Manne'nin 2017 yılında yayımlanan *Down Girl* adlı eserinde birçok erkeğin kadınlara karşı düşmanlığının altında yatan tutumları ortaya çıkarmak için analitik teknikler kullanılmıştır.

Felsefe teorik bir disiplin olsa da dünyanın gerçeklerine cevap vermelidir. Örneğin savaş etiği, iki dünya savaşında meydana gelen olaylardan bu yana dikkatle yeniden gözden geçirilmiştir. Bilimler yavaş gelişim gösterip ve çoğu kez yanlış yönlere sapmıştı. Fakat modern zamanlarda filozofları oldukça etkileyen pek çok güvenli ve etkileyici bilimsel bulgu ortaya çıkmıştır. Örneğin, evrim teorisi etki yaratma konusunda yavaş olsa da günümüzde düşünce, ahlak ve siyaset ile biyoloji anlayışımızı etkilediği görülmektedir. “Yaşam” kavramı zaman zaman neredeyse mistik bir niteliğe sahipti. Fakat biyokimya (DNA bu alanda yapılan en büyük keşiftir), en azından bitkilerde yaşamı bir kimyasal aktiviteye indirgedi – ki bu tabii ki yaşamı daha az dikkate değer kılmadı.

Büyük Patlama kuramı, birçok soruyu cevapsız bıraksa bile insanlık üzerine düşünmek için net bir çerçeve sunar. Evrenin temel fiziksel durağanları, insan yaşamını mümkün kılmak için gerekli çok özel değerlerle “ince ayarlanmış” gibi görüldüğü için kozmologlar, Tanrı'nın varlığına inanmak için yeni bir neden keşfettiler. Fizikçilerin doğal bir açıklama bulmakta zorlandıkları bir gerçektir. Maddenin gizemli doğası günümüzde tanımlanmış parçacık ve alanlara kadar her düzeyde ortaya çıkmıştır. Nihai temeller belirsiz kalabilse de fizikçi fi-

lozoflar bir şeyin (zihin gibi) temel maddeye “indirgenmesinden” bahsettiklerinde, artık ne demek istedikleri konusunda netleşirler.

Ölüm kalım sorunlarına müdahale etme konusundaki modern yeteneğimiz, pek çok ikilem yaratmıştı ve tüm bunların temel ilkeler hususunda netliğe kavuşması gerekmektedir. Uygulamalı etik, pratik soruları çözmeye yönelik ana esas arayışlarıyla artık yeni ve büyük bir felsefe alanı haline gelmiştir. Yaşam destek makinesinin fişi ne zaman çekilmelidir? Pahalı bir operasyonu karşılayabilmek için diğer haklı sebeplere ayırdığımız bütçeyi ne zaman harcayabiliriz? Bir insan hayatı tam olarak ne zaman başlar veya biter? Yeni nesli “tasarlamak” için müdahale etmeli miyiz? Bununla ilgili bir sorun, bizi iki büyük ikilemle karşı karşıya getiren yapay zekânın ortaya çıkmasıdır. İnsan vücudunu geliştiren ve iyileştiren makineler yapmaya çalışmalı mıyız? Aslında bizim yerimizi alabilecek makineler mi geliştirmeliyiz? Makineler pek çok insan faaliyetini gerçekleştirebiliyorsa, hayatımızın geriye kalan amacı nedir?

Aydınlanma dönemi yazılarında, hayvanlar genellikle “canavarlar” olarak ifade edilirken, Descartes onları sadece makineler olarak görüyordu. Faydacılar, hayvanların acı çekebildikleri için ahlaki önem taşıdıklarını öne sürdüler. Son yıllarda yapılan araştırmalar, birçok hayvanın düşündüğümüzden çok daha zeki olduğunu ortaya çıkardı, bu da onların ahlaki durumlarını ve insanlıkla olan ilişkilerini değiştirdi. Kargaların sadece alet kullanmakla kalmayıp, aynı zamanda alet yapabileceğini kim düşünebilirdi? Bir ahtapotun dokunaçlarında beyni olduğunu kim düşünebilirdi? Kuşkusuz hiç kimse bir cüce şempanzenin bir grup insanla piknik yapmak için işaret dilini kullanmasını ve ardından ateşin önünde bir marşmelov kızartmasını beklemiyordu. Bu olaylarla modern evrim görüşümüzü birleştirdiğimiz zaman, aslında hayvanlar dünyasıyla iç içe olduğumuz gerçeği daha belirgin bir hal aldı.

Sinirbilimdeki gelişmeler filozofları da büyük ölçüde etkilemiştir. Cerrahlar, epilepsinin etkilerini azaltmak için canlı hastaların beynini ortadan ikiye ayırması sonucunda aynı kafatasının içinde sanki iki farklı kişinin yaşadığını gözlemlediler. İngiliz filozof Derek Parfit, bunun Benlik ve kişisel kimlik fikirlerimiz için taşıdığı önemi fark etti ve o zamandan beri tartışmaya içgüdüsel varsayımlarımıza meydan okuyan yaratıcı örnekler hâkim oldu. Beyin aktivitesinin haritalanması giderek daha meşakkatli bir hale geldi ve bu, bir düşünce modeline yakından uyan beyin aktivitesini bir ekranda izleyebildiğiniz düşünöldüğünde, zihnin çok daha fiziksel bir görünümünü kesinlikle teşvik etmiştir.

İnsan hayatının hemen hemen her alanı, kavramların ve ilişkelerin teorik yapısını içerir ve bundan dolayı felsefi olarak incelenebilir. Bu şekilde önemli alanlar incelendiğinde yeni anlayış biçimleri ortaya çıkar. Matematik felsefesi, Analitik felsefenin esas çalışma alanlarından biridir. Matematik felsefesinde yapıların veya modellerin kavramlarına ve sayıların ne şekilde var olduğunun düşünölebileceğine dair büyük ilgi vardır. Fizik felsefesi, fizikçilerin bir nesne, özellik, kuvvet, olay, yasa veya enerji ile tam olarak ne demek istediğini sorduğunda, fiziksel varoluş kavramımıza odaklanır. Ayrıca, yaşamın ve maddenin yapılarını ve canlı bir hücrenin veya bir molekülün ortaya çıkan güçlerini araştıran, gelişen biyoloji ve kimya felsefeleri de bulunmaktadır.

Kıta felsefesi, sanatın ve insan kültürlerinin dikkatlice incelenmesini düşüncenin merkezine yerleştirmiştir. Jean Baudrillard ve Paul Virilio filozof olarak görölseler de yazılarının çoğu (Hegel, Marx ve Freud'dan etkilenmiştir) inançlarımız ve bilinçli deneyimlerimiz üzerindeki kültürel etkilerle ilgilidir. Baudrillard, modern medyanın üzerimizdeki şaşırtıcı etkilerini anlamayı amaçladı ve Virilio, makinelerin ve savaşın düşüncelerimiz üzerindeki etkisi hakkında yazılar yazdı. Marksist filozof Theodor Adorno'nun en dikkate değer kitap-

ları müzikle ilgiliydi ve sanatı, bizi bilimin son derece nesnel dünyasından kurtarmanın bir yolu olarak gördü.

Analitik filozoflar mantığa büyük önem verdikleri için kaçınılmaz olarak, çıkarım, kanıt, çelişki ve gerçek gibi kavramları inceleyen, gelişen bir mantık felsefesi oluşturdular. Mantıksal “modeller” çalışması, dünyaya dair kesin teoriler yaratma yeteneğimizin sınırlarını keşfederek büyük bir büyüme alanı olmuştur. Yeni mantık sistemleri ortaya çıkmış ve hatta (bir noktaya kadar!) çelişkilere izin verilen “tutarlı-ötesi” mantık sistemi bile oluşturulmuştur.

Elbette bu gelişmenin nihai sonucu felsefenin felsefesi olmalıydı ve artık böyle bir durum söz konusudur. Felsefe tarihi, Platon’un gerçeği yalnızca filozofların açığa çıkarabileceği inancından Locke’un kendisini bilim için sadece “yardımcı işçi” olarak değerlendirdiği mütevazı iddiasına kadar, kendi amaçlarına dair sürekli bir belirsizlik gösterir. 1991 yılında yayımlanan *Felsefe Nedir?* adlı eserde Deleuze ve Guattari, konuya ilişkin yaratıcı görüşlerini savunurken, Timothy Williamson’ın *The Philosophy of Philosophy* (2007) adlı eseri, sadece en dikkatli ve kesin analizin gerçek bir ilerlemeye yol açabileceğini öne süren analitik durumu savunur.

MODERN GERÇEKLİK

Felsefede varlık sorunu asla ortadan kalkmaz. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, bu tür soruların ya anlamsız olduğu ya da göz ardı edilebileceği (“parantez içine alınabileceği”) düşünülüyordu. Kıta felsefesi geleneğinde, metafiziğin artık sona erdiği yaygın olarak kabul edilmektedir ve Analitik filozoflar ise ontolojiyi, varoluşu tartışmak üzere kelimeleri nasıl kullandığımızın bir tanımından başka bir şey olarak görmezler. Son yıllarda bu ikinci görüşe karşı güçlü itirazlar ortaya atılmıştır. Metafiziksel varsayımlara dayanıyor gibi görünen bilime güvenirsek, ki her insan bünyesinde metafizik

barındırıyor olabilir, temel inançlar çerçevesi olmadan dünyaya dair düşünemeyiz.

Saul Kripke'nin 1972 tarihli *Adlandırma ve Gereklilik* adlı eseri özellikle bu açıdan etkili olmuştu. Kripke daha önce olası dünyalar fikrini neyin gerekli veya mümkün olduğuna ilişkin olan Modal Mantığı yorumlamak için nasıl kullanabileceğimizi göstermişti. “Kaplanlar uysal olabilirdi” veya “Aristoteles bir müzisyen olabilirdi” diyorsanız, “kaplanlar” veya “Aristo”, olası kaplanlar veya olası Aristotelesler ile ilgiliyse neyi kastetmektedir? Quine, bunun çok belirsiz olduğunu, öyle ki olasılıklara dair akıl yürütmenin yapılamayacağını öne sürdü. Kripke, kelimelerin gerçek kaplanlara ve gerçek Aristoteles'e gönderme yaptığını ve adların ifade ettikleri şeylerin temel doğaları ile tutarlı olduğunu söyledi. Kaplanlar kaplanlardır ve Aristoteles, kökenleri ve temel fiziksel karakterleri nedeniyle Aristo'dur.

Kulağa sadece teknik ayrıntılar gibi gelse de bu kaplanların kaçınılmaz olarak belli bir yaradılış şekline sahip olduğu ve bu temel doğanın kaplanlar üzerinde çalışılarak bilindiği anlamına geliyordu. Yani başka bir deyişle, bazı gerekli gerçekler ampirik araştırmalarla keşfedilebilir. Gerekli gerçekler metafiziğin bir parçası olduğundan dolayı bu, metafiziğin bilim adamları tarafından araştırılabileceği anlamına gelmektedir. Kripke'nin iddiası tartışmalı olsa da elde edilen sonuç metafizikte bir canlanmaydı. Tartışmalar, nesnelerin bir “özü” olup olmadığına, isimlerin şeylere nasıl gönderme yaptığına ve modern nesne kavramına odaklandı. Kripke'nin cesur iddiası, nesnelerin açıkça gerçek olduğu, onlara açıklamalar aracılığıyla değil de doğrudan gönderme yaptığımız ve bazı özelliklerinin asla değişemeyeceği yönündeydi. Eleştirmenler ise bundan o kadar emin değildi.

En büyük şüpheciler ontolojimizin “nesneler” içerdiğini reddedenlerdi. Fiziğin en küçük parçacıklarını kabul edebiliriz,

ancak hangi parçacık koleksiyonlarının nesne olarak kabul edileceği sadece bir gelenek meselesidir. Bir top bir pencereyi kırarsa, işi gerçekleştiren parçacıklardır, bu yüzden fazladan bir gerçek olarak “top”a ihtiyacımız yoktur. Benzer şekilde, bir nesnenin hangi özelliklerinin onun için “temel” olarak kabul edildiği, nesnenin hangi yönlerinin ilgimizi çektiğine bağlıdır ve her zaman bir fikir meselesi olabilir. Nesnelerin zamana ve uzaya yayıldığını gören yeni bir “dört boyutlu” nesne görüşü geliştirilmiştir. Bir nesne, sadece düzenle meydana gelen bir parçalar koleksiyonuysa, istersek geçmiş ve gelecek parçaları da dahil edebiliriz. O zaman bir nesneyi ya tüm geçmişinin bir birleşimi (uzay-zaman “solucanı”) olarak, ya da herhangi bir anda daha büyük bir şeyin “zaman dilimi” olarak ele alabiliriz. Bu, özel göreliliğin uzay zamanına uyuyor ve bir nesnenin kimliğine ilişkin endişeleri hemen gideriyor gibi gözükmektedir.

David Lewis, 1986 tarihli *On the Plurality of Worlds* adlı eserinde bu tür fikirlerin peşinden koşan önemli bir düşünürdü. O, felsefesini deneyimlerimizdeki en küçük gerçeklerin bir “mozaığinden” geliştiren ve daha sonra bunları, nedensellik, nesneler ve doğa yasaları oluşturmak için olası dünyalara genişleten ve böylece bilim için metafiziksel bir arka plan sağlayan bir deneyciydi. Doğa kanunları, nesneler arasında gözlemlenen her çekime uyan yerçekimi kanunu gibi, büyük mozaikteki olay modellerinin mümkün olan en basit açıklaması olarak kabul edilmektedir. Nesneler dört boyutludur ve zihin gibi diğer her şey, fiziksel olan en küçük gerçeklere indirgenerek açıklanmaktadırlar. Lewis’in sisteminin bazı kısımlarını kabul etmek zor olsa da tutarlılığı dikkat çekicidir.

Ortaçağ düşünürleri realistler ve nominalistler olarak ikiye ayrılmışlardı. Bu da karelik gibi özelliklerin kendi bağımsız varoluşlarına sahip oldukları veya sadece kolaylık sağlamak için kullandığımız isimler olduklarını düşündükleri anlamına geliyordu. Modern nominalistler, özellikleri olan, ancak esas

olarak sayıları ilgilendiren soyut nesnelerin varlığını inkâr edenlerdir. Frege gibi Platoncular, sayıların hem zihinden hem de fiziksel dünyadan bağımsız olarak var olan gerçek nesneler olduğunu öne sürerler. Frege'nin sayıların mantığının ebedi gerçekleri arasında olduğunu öne süren mantıkçılığında 1980'li yıllarda bir canlanma yaşanmıştı. Fakat bizlere asla kendilerini tanıtamayan Platoncu sayılar zihninin veya fiziksel dünyanın dışındaysa bu sayıların nasıl var olabileceğini soranlar tarafından düşmanlıkla karşılanmıştı. Yeni rakip görüş, sayıların ve dolayısıyla matematiğin tüm yüksek seviyelerinin, kısmen kolaylık sağlamak için ve kısmen de entelektüel bir oyun olarak sadece bizim tarafımızdan icat edildiğini iddia eden kurguculuktur.

MODERN BİLGİ

Metafizik bir teorinin sadece gerçekliğe dair bir açıklamaya değil, aynı zamanda bu gerçeklik hakkında ne bildiğimizin bir açıklamasına da ihtiyacı vardır. Bu, gerçeklik kavramının bir açıklamasıyla başlar. Düşüncelerin ancak konularıyla tam olarak eşleştğinde doğru olduğunu öne süren doğruluk teorisinin açıkça tanımlanamayacağı konusunda genel bir fikir birliği vardır. Bundan dolayı realistler, gerçeğin “sağlam”, ancak tanımlanamaz olabileceği görüşüyle baş başa kalmışlardır. Daha ihtiyatlı görüşler, gerçeği tercih edilen cümleleri onaylamak için sadece sözlü bir araç olarak görür ve çok da önem taşımazlar. Öteki stratejiler, gerçeği pragmatik başarı ile ölçmek veya basitçe “doğru” kelimesinin nasıl kullanılacağına dair kurallar vermek üzere oluşturulmuştur. Yeni ve tartışmalı bir fikir, her gerçeğin bir “doğruluğu” olması gerektiğidir.

1961 yılında Edmund Gettier, geleneksel bilginin “gerçek haklı inanç” olarak tanımlanmasının yanlış olduğunu ileri sürdü ve şans ya da yanlış anlaşılma nedeniyle bilgi olama-

yan, iyi desteklenmiş inançlara dair örnekler sundu. Bunu kısa süre bir sonra başarılı bir gerekçelendirmenin doğasına ilişkin hararetili bir tartışma izledi. Sonuç olarak, günümüzde bazen bilginin işe yaramaz bir kavram olduğu ve bırakılması gerektiği veya bilginin üstün bir inanç olmadığı, daha ziyade bilginin normal olduğu (hayvanlarda bile) ve inancın sadece alt bir versiyonu olduğu iddia edilmektedir. Bu dışsal görüş, gerekçelendirmenin başka inançlar olmayıp, dış gerçeklerle doğru bir şekilde bağlantılı olduğunu belirtmektedir.

Daha geleneksel görüşler ise, gerekçelendirmenin ya bir inanç için tutarlı bir desteğe ya da inanç için deneyim gibi iyi temellere sahip olduğunu öne sürmektedir. Michel Foucault soruna, bilginin “arkeolojisi”ni inceleyerek yaklaştı. Bu yaklaşım, bilginin tarih boyunca “söylem” üretmek için bir dizi karmaşık gizli kültürel kuralı izleyerek, bilginin nasıl elde edildiğini açıkladı. Bir durumda bilgi olarak kabul edilebilenin, başka bir durumda reddedilebileceğini söyleyen bağlamcılık gibi analitik tartışmalarda da benzer görüşler ortaya çıktı.

Bilim felsefesindeki bir dönüm noktası, Thomas Kuhn’un 1962 yılında yayımladığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseridir. Tarihsel çalışmaları, bilimin ilerleme kaydetmesinin, büyüyen gözlem çeşitleri karşısında sorunsuz bir şekilde gelişen bir yanıt olmadığını gösterdi. Bunun yerine, Newton’un mekaniği gibi bir “paradigma” veya teorik çerçeve yaratılır ve bu “normal” çerçeve kapsamında bir şekilde sisteme yerleştirilen alışılmadık gözlemlerle uzun bir süre boyunca araştırma yapılır. Sonunda sistem problem durumlarıyla baş edemez, ani bir devrim (bir “paradigma değişikliği”) meydana gelir ve yeni bir normal çerçeve (görelilik veya kuantum teorisi gibi) ortaya çıkar. Kuhn’un esas olarak vurguladığı nokta, bir paradigma değişikliğinde tüm ana kelime dağarcığının da anlamını değiştirmesiydi ve bu nedenle yeni teori eskisiyle karşılaştırılamaz (ikisinin “kıyaslanamaz” olduğu söylenmektedir). Ancak kelimeler değiştiyse, teoriler karşılaştırılamaz ve

Thomas Kuhn,
bilimsel teorilerin
birbiriyle
kıyaslanamayacak
kadar farklı
olduğunu iddia
ederek bilimle
ilgili tartışmaların
başlamasına
neden oldu.

ilerleme değerlendirilemez. Bundan yapılabilecek çıkarım, bilimin değiştiği ancak ilerleme kaydetmediğidir. Bu da bilimde gerçek hakkında konuşamayacağımız anlamına gelir.

Kuhn'un kitabında göreciliğin ele alınma şekli birçok muhalifini kışkırttı ve o zamandan beri amaç, bilimde gerçekliğin ve ilerlemenin alternatif yollarını bulmaktır. Tekrarlanan gözlemlerin gerçeği ortaya çıkarması gerektiği için, tümevarım zaten bir sorundu. Fakat deneyciler, tekrarlanan gözlemlerin ortaya benzer gözlemlerden başka bir şey koymadıklarını söylediler. Bir şeyi nasıl gözlemlediğinizin onu nasıl tanımladığınıza bağlı olduğu ve bir şeyi onaylamanın birçok yolu olduğu fark edildiğinde tümevarıma dair yeni problemler ortaya çıkmıştı. Son tartışmalar, yasalara uyan nesnelerin özelliklerinden ayrı olarak hiç var olmayabilecek veya gerçekte uygulanamayacak kadar idealize edilebilen bir doğa yasası kavramına odaklanmıştır.

MODERN KİŞİLER

Analitik filozoflar genellikle ya bir kişinin bir Benliği olduğuna inanırlar ya da Benliği tamamen reddederler. Kant'tan bu yana kıta filozofları, çoğu zaman gerçek olmasa bile Benliğe inanmadan edemeyeceğimize dair çok daha derin açıklamalarda bulunmuşlardır. Tartışmaya iki ilginç modern gelişme de eklenmiştir: Birincisi, Parfit'in canlı bir beynin cerrahi bölünmesine verdiği yanıtıdır. Bu onu, zaman içinde kişisel kimliğe dair önemli olan şeyin Benlik adı verilen bir nesnenin hayatta kalması değil, düşünmenin sürekliliği olduğunu söylemeye itmiştir. Test bizim önemsedığımız şeydir; projelerin ve anıların devamlılığı korunduğu sürece Benlik ikiye bölünürse endişelenmeyebiliriz.

İkinci fikir, bilgi için önemli olan şeyin zihnin dışında olabileceğini ileri süren dışsal gerekçelendirme görüşünden doğar. Sözlerimizin anlamlarının zihnimizin dışında (fiziksel dünyada veya toplumda) olabileceği öne sürüldüğünde, bu, zihnin ve Benliğin kendi bedenlerimizin ötesine de uzandığı (Tıpkı bir modern cep telefonunun sahibinin zihninin bir uzantısı olarak görülebildiği gibi) yönündeki “bireycilik karşıtı” görüşü ortaya koyar.

Zihin felsefesi önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Çoğu yaşlı düşünür (Spinoza dışında) bir tür düalizm varsaymış ve zihni bedenden çok daha farklı değerlendirmiştir. Bir grup Avustralyalı filozof, zihnin basitçe beyin ve onun faaliyetleri olduğunu söylediğinde modern tartışma başlamıştır. Bu, ya zihnin olmadığını (beyinden başka) ya da zihinsel olayların fiziksel olarak açıklanabileceğini öne süren fizikçi görüşe yol açar.

Geleneksel Kartezyen düalistler kısa süre sonra zihnin ayrı olduğu fikrini savunmuş, ancak bunun yanında uzlaşma teorileri de ortaya çıkmıştır.

Hilary Putnam'ın işlevselci teorisi, zihnin beynin donanımı üzerinde çalışan bir yazılıma benzediğini öne sürer. Yazılım

en azından prensipte farklı bir sistem türünde çalıştırılıyor olabildiği için bu, fizikçilerin önerdiği gibi zihnin beyin ile özdeş olmadığı anlamına gelir. Belirircilik teorisi veya mülkiyet düalizmi, zihnin beyne bağımlı olduğunu ve dolayısıyla fiziksel bir sistemin parçası olduğunu kabul etti. Fakat aynı zamanda, beyin kimyasına bir yanıt olarak değil de bilinçli nedenlerle hareket ettiğimizde görülen kendi güçlerini edinmede de benzersiz olduğu sonucuna vardı.

Akıl özgürlüğüne olan bu inanç, sinirbilimde, eylemlerimizin, biz kendi kararlarımızın bilincine varmadan hemen önce başlayan beyin aktivitesinde başlıyor gibi görüldüğü bulgusuyla karşı karşıya kalmıştır.

Mantıksal pozitivistlerin sıradan bir dilin aslında doğrulanamaz ve bu nedenle anlamsız olduğu yönündeki karşı çıkışı, dil felsefesinin büyük bir yeni alan olmasına yol açmıştır. Temel amaç, gerçekliğe veya iletişim kurma niyetine dayanan alternatif anlam teorileri bulmaktır. Daha şüpheli düşünürler, sahip olduğumuz tek şey kelimeler ve bunları kullanma yolları iken, sözde “anlamlar”ın sadece hayali olup olmadığını merak etmeye başladılar. İsimlerin ve tanımlayıcı ifadelerin dünyadaki şeylere nasıl göndermede bulunduğu teorisi de sadece bilimin buna ihtiyacı olduğu için değil, aynı zamanda bir şekilde gerçeklikle bağlantı kurmuyorsa dil anlamsız görüldüğü için önemli bir konuydu.

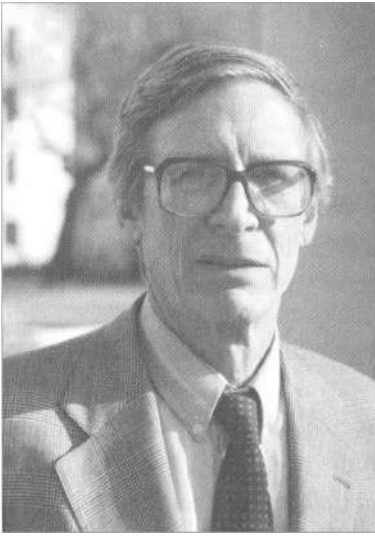
MODERN TOPLUM

Modern etik tartışmaların üç düzeyi vardır: Meta-etik, değerlerin ve ahlaki gerçeklerin temel statüsüyle ilgilenir; normatif etik, doğru davranışa rehberlik edecek ilkeleri arar ve uygulamalı etik, pratik ikilemleri çözmeye çalışır. Meta-etige, ahlaki gerçeklerin olup olmadığı sorusu hâkimdir. Yani, hoşumuza gitsin ya da gitmesin ahlakın bazı özellikleri doğru mu, yoksa ahlak bizleri, değerlerimizi seçmekte özgür bırakan bir insan yaratımı mıdır?

Normatif etik, uzun bir süre Kant'ın ödev ahlakının iyi niyetleri ile faydacılığın iyi sonuçları arasındaki bir seçim olarak görüldü. İki önemli modern gelişme kaydedilmişti. Bu teorilerin her ikisinden de duyulan memnuniyetsizlik, ahlakın düzeltmeler yapmaktan ziyade insan karakteriyle ilgili olduğu gerekçesiyle Yunan erdem etiğinin canlanmasına yol açtı. İkinci gelişme, Hobbes'un her zaman zekice bir bencillik biçimi gibi görünen sözleşmecî etiğine, kişisel çıkarların başkalarının iyiliğinin düşünülmesiyle nasıl birleştirilebileceğini gösteren matematiksel oyun teorisinin eklenmesiyle yeniden canlandırılmasıydı. Bu modern yaklaşım, genellikle ahlaki tutumları hayatta kalma ve avantaj için evrimsel stratejilere kadar izleyen biyoetik tarafından desteklenir. Gördüğümüz gibi, özellikle modern tıbbın yeni ikilemler yarattığı yerlerde, uygulamalı etik alanında önemli bir büyüme alanı olmuştur. Peter Singer, faydacılığın hayvan haklarıyla ilgili önemli ilkelere ifade ettiğini göstererek bu alana öncülük etmiştir.

Siyasal teori etkileyici pratik olaylara, özellikle komünizm veya faşizmi içeren olaylara yanıt vermek zorunda kalmıştır. Marksizm, kapitalizmin giderek artan uluslararası yapısına adapte olur. Fransa ve Almanya'da ana hareket, ekonomik gücün toplumun her düzeyini ve her insan tutumunu etkileme şeklini ortaya çıkarmaya çalışan, Marksist bir girişim olan eleştirel teori olmuştur. Jürgen Habermas, rasyonel sosyal iletişim teorisiyle dikkat çekmekteydi ve kendisi çoğu Marksistin aksine, rasyonel bir siyasal sistemin Aydınlanma idealine olan inancını korumaktadır.

İngilizce konuşulan dünyada en önemli kitap, liberalizme yeni bir yaklaşım kazandıran John Rawls'un 1971 yılında yayımlanmış *Bir Adalet Teorisi* adlı kitabıdır. Rawls, herkesin kendisinin ihtiyaç duyabileceğini düşünmesi halinde toplumun bir sosyal güvenlik ağına sahip olmasını isteyeceği fikrinden yola çıkarak refah devletinin rasyonel bir savunmasını sundu. Bu yüzden okurlarını, toplumdaki yerlerinin

John Rawls, liberal bir toplumda adalete nasıl ulaşabileceğimize ilişkin teorisiyle siyaset felsefesini yeniden başlattı.

henüz bilinmediği “cehalet perdesinin” arkasından gözü kapalı varsayım, üye olacakları bir toplum tasarlamaya davet etti. Böylece okuyucu zengin veya fakir, sağlıklı veya engelli, genç veya yaşlı, erkek veya kadın olabilir. Bu gibi durumlarda en çok, en kötü durumda olanların kaderine dair endişe duyacağımızı ileri sürdü. Dolayısıyla bu (tüm vatandaşların eşit öneme sahip olması), rasyonel liberal bir toplumun önceliği olmalıdır. Kitap, bu temel güvenlik ağının gereksinimlerine ilişkin açıklamalar geliştirmeye devam etti. Bu kitaba verilen tutucu yanıtların çoğu, serbest piyasanın önemini ve yüksek vergilendirmenin adaletsizliğini vurguladı.

Modern siyasi tartışmalardaki ana konular özgürlük ve eşitlik. Önemli liberal düşünürlerden biri de iyi bir toplumun her vatandaşına, devlet yardımı gerekse bile, yeteneklerini yerine getirme ortamı sağlaması gerektiği fikrini geliştiren Amerikalı filozof Martha Nussbaum'dur. Fransa'da, varoluşçuluğun ortaya çıkışından bu yana özgürlük arayışı felsefenin merkezinde yer aldı ve önde gelen düşünürlerin tümü, gerçekten özgür

bir toplum yaratmak için düşüncelerini kültürel baskılardan kurtarmanın yollarını aradılar. Çoğu liberal tartışma, otoriter toplumlarda sağdan veya soldan kaçınmak için ihtiyaç duyulan özgürlük türlerine (düşünce, konuşma, sağlık hizmetleri, eğitim, uygun vergilendirme, barınma gibi) odaklanmıştır.

Muhtemelen sadece felsefede değil, tüm Batı kültüründeki en hareketli tartışma eşitlikle ilgilidir. Batı ülkelerinin tümünde artık demokrasi hâkim olsa da bu ülkelerin her birinde demokrasiye katılma gücünden yoksun azınlık gruplar vardır. Bu nedenle, siyasal felsefenin büyük bir kısmı artık tüm cinsiyetler (transseksüel bireyler de dahil), tüm dini inançlar, çocuklar ve tüm cinsel yönelimler için eşit haklar ile ilgilidir. Bu tartışmaları yönlendiren değerler genellikle Aydınlanma dönemi düşünürlerinde görülür ve bundan dolayı bu eski fikirlerin mevcut endişelerimize uygulanması günümüz eserlerinde yaygındır.

GEÇMİŞE BAKIŞ

Felsefe tarihinden öğrenmemiz gereken bir şey varsa o da atalarımıza saygı duymaktır. Geçmişteki insanların bilgi ve teknolojileri bizimkinden daha sınırlı olduğu için onları küçümsemek cazip gelse de günümüze ulaşan felsefi yazıları bizlere bu tutumun tamamen yanlış olduğunu hemen gösteriyor. İnsan dünyasının gerçekleri büyük ölçüde değişse de insan varoluşuna dair temel sorunlar Sokrates'in karşılaştığı sorunlarla oldukça benzerlik göstermektedir. Bu yazılar sadece kendi zamanları için etkileyici bir nitelik taşımamaktadır. Felsefede, hakkında en iyi tartışmayı iki bin yıl önce yazdığımız birçok konu bulunmaktadır. Her bir düşünür nesli, bir önceki neslin düşüncelerine yanıt verir. Fakat filozoflar aynı zamanda çok daha önceki çalışmalara da yanıt verir ve bu kitaplar, iyi düşünmeyi öğrenmek için en önemli kaynağımızdır.

Bu yazılarla ilgili önemli olan şey, okura sundukları zorluktur. Yaşam içinde kendimizi, değerlerimizi, bilgimizi ve dilimizi

ne kadar hafife aldığımızı dair çok az kafa yorabiliriz. Filozoflar bize, bu önceki varsayımlar üzerine biraz düşünmemişsek, hiçbir şey hakkında net düşünemeyeceğimizi öğrettiler. Felsefe tarihi, sorgulanmamış inanç katmanlarının ortaya çıkarılması ve bunlara meydan okumak için kullanılacak araç ve tekniklerin aşamalı olarak oluşturulmasıdır. Ancak bir inanca meydan okumak onu reddetmek değildir ve amacımız bu tür eleştirileri kaldırabilecek inançlar bulmaktır. Sonuçta önemli olan, hangi düşünürün en heyecan verici ya da baş döndürücü bir şekilde zeki olduğu değil, hangisinin haklı olduğudur.

BATI FELSEFESİNİN ZAMAN ÇİZELGESİ

(BAZI TARİHLER YAKLAŞIK
OLARAK BELİRTİLMİŞTİR)

- MÖ 585** Thales, suyun doğanın ana maddesi olduğu teorisini ortaya attı.
- MÖ 570** Anaksimandros, apeiron'u ana madde (arkhe) olarak önerdi.
- MÖ 550** Anaksimenes muhtemelen tarihteki ilk felsefe kitabını yazdı.
- MÖ 530** Pisagor, doğanın temelde matematiksel olduğunu öne sürdü.
- MÖ 490** Herakleitos Efes'te gelişim gösterdi.
- MÖ 470** Parmenides ve Elealı Zenon İtalya kıyılarında gelişim gösterdi.
- MÖ 460** Anaksagoras, aklın gerçekliğin önemli bir parçası olduğunu öne sürdü.
- MÖ 455** Empedokles dört temel arkhe (toprak, hava, ateş ve su) fikrini geliştirdi.

- MÖ 430** Gorgias ve Protagoras gibi Sofistler Atina'da ortaya çıktı.
- MÖ 420** Demokritos fizik ve atom teorisini geliştirdi.
- MÖ 415** Sokrates, Atina'da yaptığı halka açık tartışmalarıyla ünlendi.
- MÖ 399** Sokrates'in yargılanması ve infazı gerçekleşti.
- MÖ 387** Platon, Atina'da Akademi'yi kurdu.
- MÖ 380** Platon'un *Devlet* adlı eseri yayımlandı.
- MÖ 360** Sinoplu Diyojen, mümkün olan en basit yaşam şeklini savundu.
- MÖ 335** Aristo, Lykeion'u kurdu ve önemli eserlerini kaleme aldı.
- MÖ 325** Elisli Pyrrhon, insanların neredeyse hiçbir şey bilmediğini savundu.
- MÖ 306** Epikür, Atina'da Bahçe adında bir okul kurdu.
- MÖ 301** Stoacı okul, Kıbrıslı Zenon tarafından Atina'da kuruldu.
- MÖ 230** Hrisippos, stoacı okulun başına geçti.
- MÖ 87** Atina okulları Roma Ordusu tarafından kapatıldı.
- MÖ 60** Lukretius uzun Epikürcü şiirini, *Evrenin Yapısı*'nı yazdı.
- MÖ 45** Emekli Romalı devlet adamı Cicero, felsefe üzerine pek çok eser kaleme aldı.
- MS 60** Seneca, stoacı denemelerini ve mektuplarını Roma'da yazdı.
- MS 95** Köle Epiktetos stoacı söylemlerini yazdı.
- MS 160** Roma İmparatoru Marcus Aurelius stoacı eseri *Kendime Düşünceler*'i kaleme aldı.

- MS 180** Sextus Empirikus, şüpheci felsefeyi savunan birkaç eser kaleme aldı.
- MS 250** Diogenes Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*'ni yazdı.
- MS 270** Porfiri, Plotinus'un Yeni-Platoncu çalışması *Enneadlar*'ı derledi.
- MS 27** Hippolu Aziz Augustinus'un *Tanrı'nın Şehri* adlı eseri yayımlandı.
- MS 524** Boethius'un *Felsefenin Tesellisi* adlı eseri yayımlandı.
- MS 529** I. Justinianus antik felsefi okulları kalıcı olarak kapattı.
- MS 1027** İbn-i Sina *Kitabü's-Şifa*'yı yayımladı.
- MS 1078** Canterburyli Anselmus, Tanrı'nın varlığına ilişkin Ontolojik Argümanı ortaya koydu.
- MS 1111** Ebu Hamid el-Gazali'nin *Filozofların Tutarsızlığı* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1140** Peter Abelard sapkınlıkla suçlandı.
- MS 1170** İbn Rüşt, Aristoteles üzerine bir dizi tefsir yazdı.
- MS 1274** Aquinas, *Summa Theologica*'sını tamamladı.
- MS 1305** John Duns Scotus, Paris'te konferanslar verdi.
- MS 1320** Ockhamlı William Oxford'da ders verdi.
- MS 1417** Lucretius'un *Evrenin Yapısı* adlı kitabının yeniden keşfi gerçekleşti.
- MS 1513** Niccolò Machiavelli'nin *Prens* adlı kitabı yayımlandı.
- MS 1543** Andreas Vesalius'un *İnsan Vücudunun Yapısı Üzerine* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1543** Nikolas Kopernik'in *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine* adlı eseri yayımlandı.

- MS 1569** Michel de Montaigne'in *Denemeler* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1605** Francis Bacon'un *Öğrenmenin İlerlemesi* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1637** René Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşma'sı* yayımlandı.
- MS 1641** Descartes'in *Meditasyonlar* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1651** Thomas Hobbes'un *Leviathan* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1677** Spinoza *Etika'yı* yayımlandı.
- MS 1687** Isaac Newton'un yerçekimi teorisi *Principia Mathematica'da* yer aldı.
- MS 1689** John Locke'un *Yönetim Üzerine İki İncelemesi* yayımlandı.
- MS 1690** John Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'si* yayımlandı.
- MS 1713** George Berkeley'in Hylas ve Philonous arasındaki *Üç Diyalog* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1715** Gottfried Leibniz'in *Monadoloji* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1739** David Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1762** Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* eseri yayımlandı.
- MS 1781** Immanuel Kant *Saf Aklın Eleştirisi'ni* yayımladı.
- MS 1785** Friedrich Jacobi'nin *Spinoza Öğretileri Üzerine Mektuplar'ı* yayımlandı.
- MS 1786** Karl Reinhold'un *Kant Felsefesi Üzerine Mektuplar'ı* yayımlandı.
- MS 1789** Jeremy Bentham'ın *Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş'i* yayımlandı.

- MS 1789** Paris'te Fransız Devrimi başladı.
- MS 1792** Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1794** Johann Fichte'nin *Science of Knowing* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1795** Novalis ve Friedrich Schiller yeni Romantik Harekete öncülük etti.
- MS 1799** Friedrich Schelling'in *Doğa Felsefesi* yayımlandı.
- MS 1807** Georg Hegel'in *Tinin Görüngübilimi* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1816** *Mantık Bilimi* Georg Hegel tarafından yayımlandı.
- MS 1819** Arthur Schopenhauer'ın *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1830** Auguste Comte'un *Pozitif Felsefeye Giriş* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1841** Ludwig Feuerbach'ın *Hristiyanlığın Özü* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1843** Søren Kierkegaard'ın *Korku ve Titreme ve Ya – Ya da* adlı eserleri yayımlandı.
- MS 1848** Karl Marx ve Friedrich Engels *Komünist Manifesto*'yu yazdılar.
- MS 1861** John Stuart Mill'in *Özgürlük Üzerine ve Faydacılık* adlı eserleri yayımlandı.
- MS 1867** Karl Marx'ın *Kapital* eserinin birinci cildi yayımlandı.
- MS 1877** Charles Sanders Peirce'ün *İnancın Sabitlenmesi* adlı eseri pragmatizmi başlattı.
- MS 1884** Gottlob Frege, yeni mantığını kullanarak *Aritmetiğin Temelleri*'ni kaleme aldı.

- MS 1886** Friedrich Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı kitabı yayımlandı.
- MS 1897** Georg Cantor Kümeler Teorisi'ni ortaya attı ve yeni matematiksel sonsuzlukları ortaya çıkardı.
- MS 1903** G. E. Moore'un *Principia Ethica* adlı eseri faydacılığı hedef aldı.
- MS 1903** Bertrand Russell'ın *Matematiğin İlkeleri* yayımlandı.
- MS 1918** C. I. Lewis, Modal Mantiğı kurdu.
- MS 1896** Henri Bergson'un *Madde ve Bellek* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1913** Edmund Husserl'in *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1921** Ludwig Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus*'u yayımlandı.
- MS 1926** Mantıksal pozitivizm Carnap, Schlick ve Neurath tarafından Viyana'da geliştirildi.
- MS 1927** Martin Heidegger'in *Varlık ve Zaman* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1930** Kurt Gödel'in *Eksiklik Teoremi* aritmetiğin sınırlamalarını kanıtlamıştı.
- MS 1943** Jean-Paul Sartre'in *Varlık ve Hiçlik* adlı eseri modern Varoluşçuluğu başlattı.
- MS 1944** Adorno ve Horkheimer'in birlikte kaleme aldığı *Aydınlanmanın Diyalektiği* yayımlandı.
- MS 1949** Gilbert Ryle'in *The Concept of Mind* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1952** Simone de Beauvoir'in *İkinci Cinsiyet* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1950** Bu yıllarda dilbilim ve sosyolojide yapısalcılık gelişti.

- MS 1951** Hannah Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1953** Ludwig Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1956** U. T. Place ve J. J. C. Smart, akla ilişkin tamamen fiziksel bir görüş öne sürdüler.
- MS 1958** Elizabeth Anscombe, erdem teorisinin yeniden canlandırılmasına öncülük etti.
- MS 1960** Willard Quine'in *Kelime ve Nesne* adlı eseri, dilin sınırlarını ortaya koydu.
- MS 1962** Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1963** Edmund Gettier, geleneksel bilgi tanımına karşı çıktı.
- MS 1967** Hilary Putnam İşlevselci zihin teorisini ortaya attı.
- MS 1967** Jacques Derrida'nın *Gramatoloji Üzerine* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1968** Gilles Deleuze'ün *Fark ve Tekrar* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1970** Saul Kripke, *Adlandırma ve Gereklilik* derslerini verdi.
- MS 1971** Derek Parfit, beyin ameliyatında kişisel kimliğin önemli olmadığını kanıtlayabileceğini savundu.
- MS 1972** John Rawls, *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde liberalizme farklı bir boyut kazandırdı.
- MS 1975** Hilary Putnam, dildeki anlamın kısmen zihnin dışında olduğunu öne sürdü.
- MS 1975** Michel Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1975** Peter Singer'in *Hayvan Özgürleşmesi* adlı eseri yayımlandı.

- MS 1975** Jerry Fodor, zihnini kendi iç dilinde modülleri olduğunu savundu.
- MS 1986** David Lewis'in *Dünyaların Çoğulluğu Üzerine* adlı eseri yayımlandı.
- MS 1991** Deleuze ve Guattari *Felsefe Nedir?* adlı eseri kaleme aldılar.
- MS 2007** Miranda Fricker'in *Epistemik Adaletsizlik* adlı eseri yayımlandı.
- MS 2007** Tim Williamson'ın *Philosophy of Philosophy* adlı eseri yayımlandı.
- MS 2010** Martha Nussbaum'un *Yapabilirlikler Yaratmak* adlı eseri yayımlandı.
- MS 2018** Kate Manne'in *Down Girl* adlı eseri yayımlandı.

DİZİN

A

- A. J. Ayer, 203
Anaksagoras, 26, 27, 42, 241
Anaksimenes, 18, 19, 20, 241
Andreas Vesalius, 95, 243
Aristippus, 52
Aristo, 51, 52, 80, 230, 242
Arthur Schopenhauer, 15, 175,
176, 177, 178, 179, 182, 184,
186, 245
Auguste Comte, 187, 202, 245
Averroes, 75
Avicenna, 74, 75

B

- Baudrillard, 228
Bertrand Russell, Russell, 16, 191,
195, 196, 197, 198, 199, 202,
204, 246
Boethius, 72, 73, 74, 243
Bracciolini, 89
Büyük İskender, 44

C

- C. I. Lewis, 193, 246
Charles Sanders Peirce, 15, 187-
189, 190, 194, 245
Cicero, 67, 70, 242

D

- David Hume, 15, 118, 139-149,
169, 177, 198, 209, 244
David Lewis, 231, 248
Derek Parfit, 228, 235, 247
Desiderius Erasmus, 91
Diogenes Laertius, 90, 243
Down Girl, 226, 248

E

- Edmund Gettier, 232, 247
Edmund Husserl, 16, 191, 208-
210, 213, 246
Elizabeth Anscombe, 226, 247
Ernst Zermelo, 192

F

- Félix Guattari, 220, 248
Francis Bacon, 97, 98, 244
Francisco Suárez, 89
Freud, 16, 228
Friedrich Jacobi, 161, 244
Friedrich Nietzsche, 15, 181-187,
207, 216, 217, 219, 246
Friedrich Schelling, 164, 166, 167,
179, 245
Friedrich Schlegel, 164, 166

G

Galileo Galilei, 95
General Sulla, 52
Georg Hegel, 15, 24, 167, 168,
169, 170, 171, 172, 173, 175,
179, 225, 228, 245
George Berkeley, 15, 118-121,
138, 139, 141, 150, 244
George Boole, 192
Gilbert Ryle, 204, 246
Gilles Deleuze, 218-220, 229, 247,
248
Giordano Bruno, 93
Giovanni Pico della Mirandola,
90, 93
Giuseppe Peano, 195
Gorgias, 29, 30, 39, 40, 242
Gottfried Leibniz, 15, 125, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 147, 166, 244
Gottlob Frege, 16, 192-196, 198-
200, 204, 232, 245
Guanilo, 77

H

Hannah Arendt, 225, 247
Hélène Cixous, 225
Henri Bergson, 16, 219, 246
Hugo Grotius, 15

I

Iamblichus, 67
Immanuel Kant, 15, 146-153, 158,
161-164, 168-170, 173, 175,
178, 185, 191, 193, 207, 213,
235, 237, 244
Isaac Casaubon, 93
Isaac Newton, 112, 124, 125, 132,
142, 233, 244

J

Jacques Derrida, 221-223, 247
James Mill, 160

Jean-Jacques Rousseau, 152, 155-
157, 244

Jean-Paul Sartre, 16, 213-217, 246
Jeremy Bentham, 158-160, 244
Johann Fichte, 162-164, 168, 175,
245
John Locke, 15, 112-118, 120,
132, 138, 139, 141-143, 145,
150, 229, 244
John Rawls, 237, 238, 247
John Stuart Mill, 160, 245
Judith Butler, 225
Julia Kristeva, 225
Jürgen Habermas, 237

K

Karl Marx, 15, 16, 171-173, 207,
216, 217, 228, 245
Karl Reinhold, 162, 244
Kate Manne, 226, 248
Kurt Gödel, 21, 246

L

Leviathan, 109, 110, 244
Luce Irigaray, 225
Lucretius, 89, 91, 243
Ludwig Feuerbach, 171, 245
Ludwig Wittgenstein, 16, 198-
202, 246, 247

M

Marcus Aurelius, 58, 93, 242
Marsilio Ficino, 89, 90, 93
Martha Nussbaum, 226, 238, 248
Martin Heidegger, 16, 210-213,
219, 246
Martin Luther, 88
Mary Wollstonecraft, 159, 245
Mathematica, 124, 244
Michel de Montaigne, 93, 94, 99,
244

Michel Foucault, 216-218, 221,
233, 247

Miranda Fricker, 248

Moritz Schlick, 202, 246

N

Niccolò Machiavelli, 92, 243

Novalis, 164, 165, 245

O

On the Plurality of Worlds, 231

Otto Neurath, 202, 246

P

Parmenides, 22, 24, 25, 28, 44, 45,
65, 210, 219, 241

IV. Paul, 88

Paul Virilio, 228

Peter Abelard, 73, 78, 79, 84, 85,
243

Peter Singer, 237, 247

Philosophy of Philosophy, 229, 248

Plotinus, 66, 243

R

René Descartes, 15, 98-103, 105,
106, 108, 112, 118, 125-127,
133, 137, 138, 149, 163, 167,
169, 189, 202, 225, 227, 244

Rudolf Carnap, 202, 204, 246

S

Samuel Clarke, 138

Saul Kripke, 230, 247

Seneca, 61, 93, 242

Sextus Empiricus, 91, 93, 99

Simone de Beauvoir, 215, 246

Søren Kierkegaard, 15, 179-181,
185, 212, 245

Spinoza, 15, 112, 125-130, 133,
134, 143, 150, 161-163, 165,
166, 219, 235, 244

T

Thales, 18, 19, 241

Theaetetus, 40

Theodor Adorno, 228, 246

Thomas Aquinas, 14, 79-84, 100,
243

Thomas Hobbes, 106-112, 114,
116, 117, 126-129, 139, 143-
145, 155, 167, 237, 244

Thomas Kuhn, 206, 233, 234, 247

Timothy Williamson, 229, 248
Tractatus Logico-Philosophicus,
198

Tycho Brahe, 94, 106

W

William James, 190

Felsefenin Kısa Tarihi

Peter Gibson

Dünyanın büyük filozofları her zaman insan doğası ve içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin hayati sorularla boğuşmuştur: Nasıl bir yaşam sürdürmeliyiz? Bilgi nedir? Toplum nasıl örgütlenmeli? Yüzyıllar boyunca, filozoflar bu sorulara bir dizi çetin yanıtlarla yaklaştılar.

Felsefenin Kısa Tarihi, sizleri Platon'dan Jean-Paul Sartre'a batı felsefesinde eğlenceli ve bilgilendirici bir yolculuğa çıkarıyor. Metafiziğin kökenlerini, idealizmin değerlerini veya varoluşçuluk tarafından ortaya atılan soruları tartışırken, Peter Gibson bu büyük düşüncülerin fikirlerine canlılık kazandırıyor ve akıl yürütmelerini basit, anlaşılması kolay bir dille açıklıyor.

Bu heyecan dolu, erişilebilir rehber, felsefeyle ilgilenen herkes için mükemmel bir başlangıç niteliğinde.

K T B E	FELSEFENİN KISA TARİHİ PETER GIBSON	 9 786257 587631
	KİTAP NO DİZİ ADI	
574	KÜLTÜR	

